

ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN TÜRK-ALMAN
İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ VE TÜRK
NÜFUSUNUN ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA
YÖNELİK ALINABİLECEK TEDBİRLER**

ERHAN KILIÇASLAN

Ankara, 2006

ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN TÜRK-ALMAN
İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ VE TÜRK
NÜFUSUNUN ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA
YÖNELİK ALINABİLECEK TEDBİRLER**

ERHAN KILIÇASLAN

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. İSMAİL BİRCAN

Ankara, 2006

(Fotokopi ile çoğaltılabilir)

TEZ ONAY SAYFASI
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Erhan KILIÇASLAN'a ait "Almanya'da Yaşayan Türklerin Türk Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. İdris BAL

Üye.....

Prof. Dr. İsmail BİRCAN (Danışman)

Üye.....

Doç. Dr. Veynel BİLGİÇ

ÖZET

Çalışmamızın amacı, Avrupa'ya işgücü göçünü, bu işgücü hareketi içinde Almanya'nın yerini ve Almanya'daki Türklerin bugün geldikleri konumları itibariyle içinde buldukları ülkeye ve topluma, sosyokültürel, politik ve en önemlisi genel altyapıyı oluşturan ekonomik etkilerini ortaya koymak, ayrıca; tüm bu sürecin sonunda orada kalıcı olduğu anlaşılan "misafir işçiler" in artık ev sahibi olmayı hak ettiklerini anımsatmak, tüm bu farklı ve dağınık gruplaşmalar ile diğer sorunlara rağmen; birçok ortak değerlere sahip olan, tarih boyunca zor şartlarda beraber olmayı başarabilmiş bu insanların, varolan başarılı modellerden de yola çıkarak, aynı amaçlar doğrultusunda hukuki zeminden sapmadan, birbirleriyle ve büyük toplumu oluşturan Alman halkıyla barışık bir şekilde ortak hedeflere yönelebileceklerini ortaya koymak, konuyla ilgili çözüm önerileri sunmaktır.

Yukarıda bahsedilen ve tez çalışması esnasında ortaya konulacak diğer sorunların çözümüyle, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın oluşturduğu potansiyelin tam olarak kullanımı, hem onların hem de Almanya ve Türkiye Cumhuriyeti Devletlerinin ortak faydaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Alman İlişkileri, Almanya'ya Türk Göçü, Göç, Göçmen, Entegrasyon, Aile Birleşimi, Türk İşçileri, Vatandaşlık, Çifte Vatandaşlık, Avrupa Birliği, Türk İşçi Modeli, Almanya'daki Türkler

ABSTRACT

The aim of this study is to deliberate the labour emigration to Europe, the place of Germany in this emigration phenomenon and the socio-cultural, political and specifically the economical effects of Turks, which promote the general infrastructure on the country, and society in which they reside.

In addition, this study covers the intention to remind that the foreign laborers who are seemingly bound to stay in this country perpetually have already deserved to be the inhabitants of this territory while favoring that these people who have achieved to stay together under hard circumstances and share a good deal of common values can head towards common targets both with German people that constitutes the majority and themselves for the same objectives judging from the successful models and without any illegal diversion notwithstanding all these discrete and disconnected conglomerations and other sort of problems. Also, it seeks to provide some resolutions regarding this issue.

The optimum employment of the potential comprising our citizens who live abroad with the solution of the above stressed problems and the ones that will be mentioned in the course of this dissertation study is of great importance in terms of both our citizens living abroad and the common benefits of German and Turkish States.

Key Words: Turk-German Relations, Turkish Emigration to Germany, Emigration, Emigrant, Integration, Family Unification, Turkish Workers, Dual Citizenship, European Union, Turkish Worker Model, Turks in Germany.

ÖNSÖZ

Göç, her zaman beraberinde kimlik bunalımları, entegrasyon sorunları ve yeni hukuksal düzenleme ihtiyaçlarını beraberinde getirir mi? Kuşkusuz bu sorunun cevabı yaşanan göçün niteliğine ve niceliğine göre değişmektedir.

Nitelik ve nicelik açısından değerlendirildiğinde Almanya'daki Türk varlığı da karmaşık bir işgücü göçünün sonucunda ortaya çıkmıştır. Sadece bir tarla, bir traktör ya da bir ev parası biriktirebileceği süre kadar Almanya'da kalıp, tekrar ülkesine dönmeyi düşünen “ **misafir işçiler ?** ”, geçen yarım asırlık süre içerisinde geri dönemedikleri gibi ailelerini de gurbete götürmüşler, yaşadıkları ülkede ev almışlar, kendi işyerlerini açarak işveren konumuna gelmişler ve tüm bunları gerçekleştirirken hem anavatanları olan Türkiye'nin hem de ikinci vatanları durumuna gelen Almanya'nın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hayatına katkılarda bulunmuşlardır.

Bugün, üç milyona yaklaşan nüfusuyla potansiyel bir güç teşkil eden Almanya'daki Türkler, en çok ekonomik alanda kendilerini göstermişler, fakat çeşitli nedenlerle bu başarılarını hayatın her alanına yansıtamamışlardır. Hatta kendi geleceklerini ilgilendiren sorunlarda bile yeterince söz sahibi olamamışlardır. Bu potansiyel gücün tesadüflere bırakılmadan ortak faydalar doğrultusunda şekillenebilmesi ise ilgili toplum ve devletlerin birlikte başarabilecekleri bir meseledir.

Yukarıda belirtilen hususlar, araştırmamızda ayrıntılarıyla ele alınarak, tek başına bir ülkenin ya da bir toplumun çıkarlarını ön planda tutmadan, objektif değerlendirmelerle kapsamlı bir çalışma neticesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmam esnasında görüş ve önerileriyle beni yönlendiren tez danışmanım sayın Prof. Dr. İsmail BİRCAN , Doç. Dr. İdris BAL ile Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün değerli öğretim üyelerine, kaynaklarını benimle paylaşan çeşitli kurum ve kuruluşların görevlilerine ve tecrübelerinden istifade ettiğim yurt dışındaki yakınlarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bu tezin ihtiva ettiği hususlar şahsi görüşlerim olup, çalıştığım kurumun resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Yapılan çalışmanın, konuyla yakından ilgisi olan herkese yararlı olması dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar VE GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1 Genel	1
1.2 Amaç ve Önemi	3
1.3 Yöntem	6

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE NEDENLERİ

2.1 Göç Kavramı	7
2.1.1 Göçün Tarihi ve Çeşitleri	8
2.1.2 Göç Teorileri	17
2.1.2.1 Mikro Sosyolojik Teori (Küçük Boy Kuram)	17
2.1.2.2 Makro Sosyolojik Teori (Büyük Boy Kuram)	19
2.1.3 Göç Nedenleri	21
2.2 Avrupa'da İşgücü Göçünün Gelişimi	24
2.2.1 Avrupa'ya İşgücü Hareketi	24

2.2.2 Batı Avrupa'ya Türk İşgücü Göçü	29
2.2.2.1 İşgücü Göçünün Sebepleri	29
2.2.2.2 İşçi Göçünün Amaçları Ve Beklenenler	33
2.2.2.3 İşgücü Anlaşmaları	34
2.2.2.4 Sosyal Güvenlik Anlaşmaları	35
2.2.2.5 Çok Taraflı Anlaşmalar	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ TÜRKLER VE TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ETKİLERİ

3.1 Almanya'da Türk Varlığı	38
3.1.1 Tarihten Günümüze Türk-Alman İlişkilerine Genel Bakış	38
3.1.2 Federal Almanya'ya Türk İşgücü Göçünün Evreleri	45
3.1.2.1 Göç Başlangıcı (1956 -1961)	45
3.1.2.2 Sistemli ve Kitlesele Göç (1961 – 1972)	46
3.1.2.3 1973 Krizi ve Aile Birleşimi (1973 – 1979)	50
3.1.2.4 Siyasi Göç (1980 – 1983)	54
3.1.2.5 Dönüş Göçü (1983 – 1991)	55
3.1.2.6 1991 'den Günümüze Devam Eden Göç	58
3.1.3 Türklerin Değişen Sosyal Yapısı	59
3.1.3.1 Federal Almanya 'da Yaşayan Türkler Hakkında Sosyodemografik Veriler	60
3.1.3.2 Almanya'da Üç Kuşak:	67
3.2 Almanya'daki Türklerin Entegrasyonu ve Etkileri	71
3.2.1 Sosyokültürel Entegrasyon İle Etkileri	72
3.2.1.1 Entegrasyonda Kimlik Faktörü	72

3.2.1.2 Politik Entegrasyon ve Etkileri	80
3.2.2 Ekonomik Entegrasyon ve Etkileri	84
3.2.2.1 Türk Hanelerinin Ekonomik ve Demografik Özellikleri	85
3.2.2.2 Türklerin Değişen Tasarruf Eğilimi	86
3.2.2.3 İşçi Dövizleri	89
3.2.2.4 Almanya'daki Türk Kökenli Girişimciler	98
3.2.2.4.1 Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü	101
3.2.2.4.2 İşletmelerin Sektörel Dağılımı ve Türk-Alman Ticari İlişkileri Açısından Önemi	111
3.2.2.5 Turizm	114
3.2.2.6. Türk İşçi Modeli	116
3.2.3 Almanya'daki Türk Örgütleri	118
3.2.3.1 Lobi Faaliyetleri Kapsamında Vakıf ve Derneklerin Önemi	118
3.2.3.2 Faaliyet Alanlarına Göre Vakıf / Dernek Ve Diğer Organizasyonlar	120
3.2.3.2.1 Ekonomi Alanındaki Örgütlenmeler	121
3.2.3.2.2 Eğitim Amaçlı Örgütlenmeler	122
3.2.3.2.3 Sosyal Haklar ve Sivil Toplum Amaçlı Örgütlenmeler	123
3.2.3.2.4 Siyasi Örgütlenmeler	125
3.2.3.2.5 Dini ve Milli Kimlik Temelinde Örgütlenmeler	126
3.2.3.2.6 Diğer Sivil Toplum Örgütleri	136
3.2.4 Almanya'daki Türklerin Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği Açısından Önemi	138
3.2.4.1 Türkiye'nin AB' ne Üyelik Süreci	138

3.2.4.2 Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliğinin Avrupa'daki Türklere Sağladığı Faydalar	140
---	------------

3.2.4.3 Türkiye-AB İlişkilerinde İşçilerimizin Serbest Dolaşım Hakkı	141
---	------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POTANSİYEL BİR GÜÇ OLAN TÜRKLERİN SORUNLARI VE ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK TEDBİRLER

4.1. Kültürel Uyum	145
4.2. Gettolaşma	147
4.3. Yabancı Düşmanlığı ve Önyargı	149
4.4 Ekonomik Konular	153
4.4.1 İşsizlik	153
4.4.2 Sosyal Güvenlikle İlgili Hususlar	154
4.4.3. Çalışma İzni	157
4.4.4 Yabancı İşçi Alımını Durdurma ve Yabancıların Sayısını Sınırlandırma Politikası	159
4.4.5. Yanlış Yönlendirilmiş Yatırımlar	161
4.5. Eğitim İle İlgili Hususlar	161
4.6. İkametgah İle İlgili Hususlar	174
4.7. Çifte Vatandaşlık ve Seçme Seçilme Hakkı	176
4.7.1. Çifte Vatandaşlık	176
4.7.2. Seçme ve Seçilme Hakkı	178
4.8. Diğer Sorunlar ve Çözüm Çalışmaları	179

4.8.1. Dernekler Arası Koordinasyon Eksikliği	179
4.8.2.Yurda Girişte Yaşanan Sorunlar	181
4.8.3. Genel Bilgi Eksikliği	181

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	183
-------	-----

EKLER:

EK-I	Federal Almanya Ülke Bilgileri	189
EK-II	Türk – Alman İşgücü Anlaşması	191
EK-III	Göçmen Hakları ile İlgili Sözleşme	199
EK-IV	Fotoğraflar	224

KAYNAKÇA:

1. Kitap, Dergi ve Makaleler	228
2. Diğer Kaynaklar	232

TABLolar , GRAFİKLER VE ŞEMALAR LİSTESİ

TABLolar

Tablo 1	: Türkiye-Almanya Cari FBGSYİH Karşılaştırması (Dolar).....	32
Tablo 2	: Türkiye'nin Çeşitli Ülkelerle İmzaladığı Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri.....	36
Tablo 3	: Almanya'nın Türkiye'yle Dış Ticareti (Birim: 1.000 Euro).....	43
Tablo 4	: Federal Almanya'daki Türk Vatandaşları (1961–1973).....	50
Tablo 5	: Federal Almanya'ya İltica Talebinde Bulunan Vatandaşlarımızın Yıllara Göre Dağılımı Ve Öteki İlticacılara Oranı.....	55
Tablo 6	: F. Almanya'daki Türklerin 1973-1997 Dönemi Sayısal Gelişimi Ve Geri Dönüşleri.....	57
Tablo 7	: Vatandaşlarımızın Cinsiyetlerine Ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	61
Tablo 8	: Vatandaşlarımızın Eyaletlere Göre Dağılımı.....	63
Tablo 9	: Alman Uyuğuna Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı.....	65
Tablo 10	: Türk Yurttaşlarının Yaptığı Evlilikler.....	66
Tablo 11	: Alman Yüksekokullarında Türk Öğrencilerin Sayısal Gelişimi (1980–1997)	79
Tablo 12	: Almanya'daki Türk Hanelerine İlişkin Veriler (2002)	87
Tablo 13	: İşçi Gelirlerinin Türkiye'nin Ödemeler Dengesindeki Yeri 1964-1980 (Milyon \$).....	92
Tablo 14	: Gönderilen Fonların Milli Gelir Üzerindeki Etkisi.....	93
Tablo 15	: Almanya'daki Yabancı Kökenli Girişimcilerin Sayısal Durumu.....	105
Tablo 16	: Almanya'daki Türk Girişimcilerinin Ekonomik Gücü (1985-2002).....	108
Tablo 17	: Almanya'daki Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı – 2002	113
Tablo 18	: Turist Sayılarına İlişkin İstatistikî Veriler	115

GRAFİKLER VE ŞEMALAR

Grafik 1	: Çocukların Geleceğine İlişkin Beklentiler.....	70
Grafik 2	: Almanya'da Yasayan Türk Vatandaşlarının Cinsiyete Cinsiyete Göre Dağılımı.....	77
Grafik 3	: Almanya'daki Türklerin Tasarruf Eğilimi.....	89
Grafik 4	: Almanya'daki Yabancı Girişimciler.....	106
Grafik 5	: Almanya'daki Türk Girişimcilerin Geleceği.....	107
Şema 1	: Devlet Tarafından Düzenlenen Yabancı İşçi Getirme Prosedürü	47

KISALTMALAR

AA	Ankara Anlaşması
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	Avrupa Topluluğu
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
ATİAD	Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği
BM	Birleşmiş Milletler
CDU	Christlich Demokratische Union (Hıristiyan Demokrat Birliği)
CSU	Christlich Soziale Union (Hıristiyan Sosyal Birliği)
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DM	Deutsche Mark (Alman Markı)
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FBGSMH	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla
FBGSYİH	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
KİT	Kamu İktisadi Tesebbüsleri
KMDTH	Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
OECD	Organisation Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
SDH	Süper Döviz Hesabı
SSK.	Sosyal Sigortalar Kurumu
TAM	Türkiye Araştırmalar Merkezi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TGD	Almanya Türk Toplumu
TÜRK ÜNİD	Türk Üniversiteliler Derneği
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1 Genel

Federal Almanya Cumhuriyeti ile Türkiye arasında, günümüzden kırk beş yıl önce, sonuçları tahmin bile edilemeyen bir iş gücü anlaşması (30 Ekim 1961) imzalanmıştır. İlk başta misafir işçi sıfatıyla gönderilen 2700 işçi ile başlayan ve müteakip yıllarda artarak devam eden Türk işçi göçü, inişli çıkışlı çeşitli aşamalardan geçmiş ve bugün Almanya'da üç milyona yaklaşan Türk ya da Türk asıllı nüfusun oluşmasına sebep olmuştur. Almanya'daki Türkler, zamanla bu ülkede kalıcı hale gelmişler, hem anavatanları olan Türkiye'nin hem de ikinci bir vatan olarak kabul ettikleri Almanya'nın ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmuşlar, sosyo-kültürel yapılarını etkilemişlerdir.

Ulus devletlerin mevcudiyetlerini muhafaza edebilmek için uluslarüstü yapılar içerisine girdikleri, ekonomik ve savunma maksatlı işbirliği organizasyonlarının öneminin daha da arttığı günümüzde **“Almanya'da Yaşayan Türklerin Türk Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler”** konulu çalışmamızda ağırlıklı olarak Türklerin ekonomik etkileri incelenmiştir. Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Almanya'daki Türk nüfusu, başlangıçta ekonomik sebeplerle de olsa bir göçün neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu sebeple **“Giriş”** bölümünden sonra ilk olarak **“Göç Olgusuna”** değinilmiş, genel olarak göçün tarihi ve çeşitleri, mevcut göç teorileri ile nedenleri üzerinde durulmuştur. Teorik bilgileri müteakip, genelden özele doğru bir yaklaşımla Avrupa'da işgücü göçünün gelişimi ve Federal Almanya'ya işgücü göçü konuları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise tez çalışmamızın esasını teşkil eden **“Almanya'daki Türkler ve Türk Alman İlişkileri Açısından Etkileri”** incelenmiş, bu kapsamda Almanya'daki Türklerin ekonomik ve sosyo-kültürel entegrasyonu ile Almanya'da yaşayan Türklerin Avrupa Birliğine tam üyelik sürecindeki katkıları üzerinde durulmuştur.

Görüldüğü üzere bir zamanların misafir işçisi, bugün kendini yeniden tanımlama ve tanımlandırma sürecindedir. Mevcut nüfuslarıyla, nitelikleriyle birçok alanda değişikliğe yol açabilen bu insanların geleceğe olumlu ya da olumsuz bakması hem Federal Almanya hem Türkiye hem de iç içe yaşayan her iki ülke vatandaşları için çok önemlidir. Öte yandan bu etkilerin olumlu yönlerinin oluşturabileceği büyük potansiyelin etkin kullanımı için orada yaşayan insanlarımızın sorunlarını iyi tespit etmek gerekmektedir. Halihazırda sosyo-kültürel, ekonomik, her iki tarafın politika ve yasalarından kaynaklanan problemlerinin varlığı aslında herkes tarafından kabul edilmektedir. Sorunların yanında yabancı bir ülkede yaşamının bütün zorluklarını hisseden insanlarımızın bu zorlukları aşmalarına yönelik çözüm önerileri ise

“Potansiyel Bir Güç Olan Türklerin Sorunları ve Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Tedbirler” başlığı altında dördüncü bölümde ele alınmıştır.

“**Sonuç**” bölümünde konunun genel bir değerlendirilmesi yapılmış, çalışma içerisinde okuyucuların araştırma ihtiyacı duyabileceği hususlar da eklerde sunulmuştur.

1.2 Amaç ve Önemi

Çeşitli kaynaklardan elde edilen verilere göre 1 Eylül 2003 tarihi itibarıyla yurtdışında yaşayan yaklaşık 5 milyon Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı veya Türk kökenli yabancı ülke vatandaşlarının 2,5 milyon kadarının Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yaşadığı belirtilmektedir. Türkler Avrupa'da sadece nüfusları itibarıyla değil, yaşadıkları ülkelerdeki GSYİH'ya yaptıkları katkı ile de önemli bir ekonomik güç oluşturmaktadırlar. Yapılan bir araştırmaya göre eski üye devletlerden oluşan 15'ler grubu içerisinde yaşayan 3,9 milyon Türkün, 2004 yılında AB GSYİH'na yaptığı 72,6 milyar Euro'luk katkının 48,1 milyar Euro'luk bölümünü sadece Almanya'daki Türkler sağlamaktadır. Bu rakam AB'ye yeni giren 10 ülkeden 8'inin GSYİH'sını aşmaktadır.¹

Almanya'da yaşayan Türklerin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin büyük bir potansiyel oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu büyük potansiyele rağmen etnik, dini, siyasi

---

¹Türkiye Araştırmalar Merkezi (**TAM**) Vakfı Araştırması, 2005

vb. gruplaşmaların varlığı ile diğer sorunlar, bu nüfusun doğrudan ve dolaylı olarak kendilerini ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik karar alma sürecinde dahi etkisiz kalmalarına neden olmaktadır. Almanya'da daha az nüfusa sahip olmakla birlikte, bilinçli bir örgütlenme içerisine girmiş olan diğer ülke vatandaşlarıyla kıyaslandığında sonuç elde etmede nispeten daha az başarılı olduğumuz gözlemlenmektedir. Vatandaşlarımız arasında birlik, bütünlük ve dayanışmayı sağlamak ve çıkarlarını örgütlü bir şekilde koruyabilmelerine imkân vermek amacıyla, dernekleşmeleri teşvik edilmektedir. Ancak bunun sağlıklı bir şekilde yönlendirilmiş olduğunu söylemek güçtür. Her türlü siyasi görüşü, etnik, inanç ve çıkar gruplarını temsil eden aşırı sayıda dernek türemiştir. Buna özellikle dernek yöneticileri ve ileri gelenlerinin kişisel ve duygusal çatışmaları eklenince, pek çok dernek ortak çıkarlar doğrultusunda faaliyette bulunmak yerine, birbirlerini yıpratma yoluna gitmektedir.

Yaşanılan ülkenin toplumsal ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanan uyum, kültür ya da asimilasyon durumu da çözümlenmesi gereken ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte münferit başarıların varlığı da göz ardı edilemez. Bugün Alman gazeteleri sadece sorunlu ve başarısız Türk gençlerinden değil, kendilerini kanıtlayan Türkler' den de söz ediyor. Açtığımız gazetelerde başarı öykülerine rastlayabiliyoruz. Bir politikacı, bir sanatçı, bir yönetmen, bir kuaför, bir restoran sahibi... İki genç milletvekili, Cem Özdemir ve Ekin Deligöz gibi. İşçisi, iş adamı, doktoru, profesörü ve öğrencisi ile büyük bir güç

oluşturan vatandaşlarımızın ülkemizle ilişkilerini sürdürmekte müstesna bir gayret içinde oldukları da bilinmektedir.

Çalışmamızın amacı, Avrupa'ya işgücü göçünü, bu işgücü hareketi içinde Almanya'nın yerini ve Türklerin bugün geldikleri konumlarıyla içinde buldukları ülkeye ve topluma sosyo-kültürel, politik ve en önemlisi genel altyapıyı oluşturan ekonomik etkilerini ortaya koymak, tüm bu sürecin sonunda orada kalıcı olduğu anlaşılmış "misafir işçilerin" artık ev sahibi olmayı hak ettiklerini anımsatmak, tüm bu farklı ve dağınık gruplaşmalara, örgütlenmelere ve diğer sorunlara rağmen; birçok ortak değere sahip olan, tarih boyunca zor şartlarda beraber olmayı başarabilmiş bu insanların, varolan başarılı modellerden de yola çıkarak, aynı amaçlar doğrultusunda hukuki zeminden sapmadan, birbirleriyle ve büyük toplumu oluşturan Alman halkıyla barışık olarak bir araya gelebileceklerini ortaya koymak ve konuyla ilgili çözüm önerileri sunmaktır.

Yukarıda bahsedilen ve tez çalışması esnasında ortaya konulacak diğer sorunların çözümüyle, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın oluşturduğu potansiyelin tam olarak kullanımı, hem onların hem de Almanya ve Türkiye Cumhuriyeti Devletlerinin amaçlarının yerine getirebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

1.3.Yöntem

Tez çalışmamızda, bilimsel yöntem olarak başlangıçta tündengelim yöntemi kullanılarak, ihtiyaç duyulan çalışma sahaları ve temel esaslar araştırılmış, yapılan değerlendirmeler neticesinde elde edilen sonuçlar bir araya getirilerek tümevarım yöntemiyle de çözüm şekli ortaya konulmuştur.

Sosyal Bilimler alanında yapılmış olan çalışmamızda, bu alana özgü geleneksel literatür tarama ve kütüphane / internet araştırması usulleri kullanılmıştır. Başlıca kaynaklar uluslararası ilişkilere ilişkin temel eserler, vakıf, dernek, diğer resmi kurumlar ve konuyla ilgili konferans raporları ve makalelerdir. Faydalanılan kaynaklar ayrıca kaynakça bölümünde belirtilmiştir.

Çalışmamızda zaman ve yer kısıtlılığı nedenleriyle ayrıca bir anket çalışması yapılmayıp konumuzla ilgili çeşitli bilim adamları ile kurum , kuruluş ve derneklerce yapılmış olan çok sayıda anket çalışmaları ve istatistiki bilgilerden istifade edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE NEDENLERİ

2.1 Göç Kavramı

Göç denince akla genellikle insanların bir yerden başka bir yere coğrafik anlamda yer değiştirmesi gelir. Oysa göç, sadece insanlara özgü bir şey olmayıp birçok canlıyı da ilgilendiren bir fenomendir. Göç, canlıların büyük kısmı için yaşamlarını devam ettirebilmelerinin önemli bir önkoşulu olan yer değiştirme eylemidir.²

Genel olarak “göç”ü insanlar açısından ele alırsak, bir ülkenin sınırları içerisinde farklı yöre ve bölgeler arasında veya bir ülkenin bir diğerine, uzun süreli veya devamlı kalmak amacıyla yapılan nüfus hareketi olarak tanımlanabilir. Göç, coğrafi bir toplumsal hareketliliktir.³

Fakat göç üzerinde anlaşmaya varılan tam bir tanım yoktur. Bu nedenle her araştırmacı kendi amacına uygun bir tanıma yapma yoluna gitmiştir.⁴ Örneğin beşeri coğrafya açısından göç, salt mekânsal değişiklik olarak ele alınmaktadır. Oysa bu haliyle denizaşırı – kıta içi, ülke dışı nüfus hareketleri bir yana, belde içerisinde yer değiştirmeleri dahi göç saymak gerekir. Demografi açısından ise göç denildiğinde, ilgi konusu olan göç eden kişilerin

²Cemal Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

³Turkut Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa, Almanya'daki Türkler**, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000 s.9.

⁴Ahmet Gökdere, **Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı**, İş bankası Yayınları, Ankara 1978, s.10.

salt sayısal özellikleridir. İktisat Bilimi'nde, özellikle günümüzdeki klasik iktisat formülasyonu içinde göç, rekabetçi piyasalar dahilinde, üretim faktörlerinin (dar anlamda emeğin) hiçbir sınır tanımaksızın hareketliliğe sahip olduğunu kabulüyle, emeğin bir yerleşim yerinden (ülkeden/bölgeden) diğerine geçişi olarak tanımlanır.⁵

Göçle ilgili daha önce yapılan çalışmalara terminolojik açıdan bakıldığında göçün yönünün ayırt edilmesinde farklı terimler kullanılmaktadır, Bir ülkeye yabancı bir ülkeden göç edilmesinde içe göç, bir ülkeden yabancı ülkelere göç edilmesinde dışa göç ya da dış göç ve ülke içi göç hareketlerinin ifade edilmesinde ise iç göç kavramları kullanılmaktadır.

2.1.1 Göçün Tarihi ve Çeşitleri

Göç etmek insanoğlunun temel özelliklerinden biridir. “kendisini korumak için hayvansal güdüsü ve kültürel anlamda tanımlanan, kendisini geliştirme güdüsünün bileşimi **Homo-sapiens**'in dünyanın her yanına dağılmasına yol açmıştır.⁶ Başlarda daha çok siyasi sebeplerden, istilalardan vb. zorunlu sebeplerden kaynaklanan göçün altında, birçokları için insan davranışlarının genel altyapısını oluşturan ekonomik sebepler yatmaktadır.

Göçün insanlık tarihi kadar eski olduğunu görmek için çok uzaklara gitmeye gerek yoktur. Batı Akdeniz Bölgesi'nde taş

⁵Mehmet F.Gezgin., **İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları , No: 3743, İstanbul, 1994 , s.15.

⁶Erel Tellal,“Göçmen İşçilerin, Yaşam Koşulları ve Son Uluslar Arası Sözleşme” , **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi- Cilt 49,No. 3-4,1995. s.417.**

devrinde mağaralarda yaşayan insanların Torosların üzerindeki yaylalara göç ederek tarımı öğrenip yerleşik hayata geçtiği bilinmektedir. Bu ilk insanların izlerine Anadolu'da Antalya'daki Karain ve Öküzini adı verilen mağaralarda rastlıyoruz. Her iki mağaranın duvarlarında paleolitik çağa ait resimler yer alıyor.

Çağdaş göç hareketlerinin ise kapitalist üretim biçimiyle başladığı kabul edilir. 17. yüzyıl ve öncesinde barbar, şiddete dayalı göç hareketleri, emeğin meta olarak düzenli aktarımını içermediği için çağdaş göç hareketinden ayrılır. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarındaki Amerika kıtasına yapılan köle ticareti, emeğin yer değiştirmesi bakımından kendisinden önceki hareketlerden ayrılır.⁷ 19. yüzyılın ortaları ve 20. yüzyılın ilk yarılarında hemen hemen tüm Avrupa'dan Amerika ve Avustralya kıtasına, denizaşırı büyük kitlesel göçler meydana gelmiştir. Geçmişte Asya'dan Avrupa'ya olan kavimler göçü gibi bu denli büyük göçler, tarihin akışını bile etkileyebilmektedirler. 20 yüzyılın başlarında dönemin ekonomik konjonktürü (29 dünya ekonomik buhranı) göçmen kabul eden ülkeleri, içe göçü sınırlayıcı önlemler almaya itmiştir. Aynı zamanda Avrupa'da meydana gelen siyasi değişimler de denizaşırı göçün önemini kaybetmesine sebep olmuştur.

20. yüzyılda yaşanan göç hareketlerinde 2. dünya savaşı, bir dönüm noktası olarak kabul edilir.⁸ Daha önce koloni bölgelerine olan kitlesel göç, 2. Dünya Savaşından sonra biçim değiştirmiştir. Savaş sonrasında, özellikle 1950'li yıllardan itibaren başlayan göçler geçici nitelikte olup, mevcut ülkelerin işgücü piyasalarındaki

⁷Tellal , **Göçmen İşçilerin...**s. 417.

⁸Oğuz Gökmen ,**Federal Almanya Ve Türk İşçileri**, Ankara, 1972 s.170

el emeği ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.⁹ Dönemin ilk başlarında savaş suçluları, sığınmacılar, yerinden edilen kimseler ve İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi iş gücü fazlalığı olan ülkelerin insanları savaş yıkıntılarını onarmak görevini ifa ettiler. Savaş sonrası dönemde 30 milyon civarında işçi ve aile fertleri Batı Avrupa'ya göç etmiştir. Bu olay, insanlık tarihinin en büyük göç hareketlerinden birisi olup göç alan ülkelerin nüfusunu 1950–1975 arasındaki 25 yıllık sürede 10 milyon kadar artırmıştır.

Özellikle Batı Avrupa ülkeleri savaş sonrasında ekonomik olarak ciddi atılımlar gerçekleştirdiler. Bu yıkım ve üç milyon kaybın sonucu olarak bu ülkeler, 1940'ların sonuyla 1950'lerin başında ilk önce deniz ötesi koloni ülkelerinden göç almaya başladılar. Daha sonra deniz aşırı ülkelere göçün hızı yavaşladı. İş gücü ithali 1970'lerin ortasına kadar sürdü. Özellikle 1960–75 arasındaki 15 yıllık periyot bu akımın en hızlı olduğu dönemdir. Savaş sonrası dönemde tüm gelişmiş ülkeler iş gücü ithal ettiler. Bazı gelişmiş ülkeler kendi aralarında, özellikle Avrupa Birliği (AB) içinde, az miktarda iş gücü hareketi gerçekleştirseler de asıl hareket az gelişmiş Akdeniz ülkelerinden gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine doğruydur.¹⁰ Başlarda ekonomik sebeplerle başlayan ve kıta içinde yayılan göç sonraları siyasal, kültürel ve ailevi sebeplerle ivme kazanmıştır. Akdeniz ülkelerinde Batı Avrupa ülkelerine yapılan göç gibi. İşte Türkiye'den yapılan göç hareketi bu son gruba dahil olmaktadır. Türkiye'den Avrupa'ya göç ikili anlaşmalara dayanarak belli bir süreden sonra geri dön(dür)mek

⁹Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa** ...s.9.

¹⁰Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa** ... s.26.

amacıyla yapılan işgücü hareketi içinde aynı yıllar içinde yer almıştır.

Başta belirtildiği gibi göç olgusu üzerine çalışan bilim dallarının, kendi alanlarına göre tanımlamalarına ilaveten, ülkelerin sosyal yapılarına istinaden hukuk sistemlerinde de göç farklı tanımlanmıştır.

Günümüzde dünyanın insanlar için küçülmüş olması, iletişimin gelişmesi dolaşımı kolaylaştırmıştır. Dolayısı ile ülkelerin göç üzerindeki kontrolü her geçen gün zorlaşmaktadır. Göç toplumların dinamik yapısı itibariyle, hem göç alan hem göç veren ülkeler açısından gereklidir. Fakat sistemli gerçekleşmez ise birçok sorunu beraberinde getiren bir olgudur. Bugün göç üzerine tartışılan husus, nüfus hareketlerinin yol açtığı siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik sorunların nasıl yapıcı bir güce dönüştürüleceğidir.

Dinamik bir süreci içeren göç olgusuna tek ve genel kabul gören bir tanım getirilmesinin zorluğu, göç üzerine çalışan araştırmacıları, göç hareketlerini belirli kriterler çerçevesinde, türlere ayırarak tanımlamaya ve incelemeye yöneltmiştir. Göç türleri ve bu türlerin tanımlamasında kullanılan kriterler ise literatürde; irade ve zaman kavramından hareket edilerek oluşturulmuştur.

Mesafe kavramı göç hareketlerini iç göç – dış göç şeklinde ikiye ayırır. İç göç; bir ülkede yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal değişikliklerin sonucunda, ülke nüfusunun, ülke içinde, bir

yerden başka bir yere yerleşmesidir. Dış göç ise bir ülkede yaşayanların, ülke sınırlarını başka bir ülkede kalmak veya uzun süre çalışmak amacıyla aşmaları şeklinde tanımlanabilir.

İrade kavramı, baz alındığında ise göçler, gönüllü (serbest) ve zorunlu (mecburi) göçler olarak iki kısımda incelenir.

Uluslararası göç türlerinin belirlenmesinde başvurulan diğer bir kriter de, zaman kavramıdır. Göç hareketinin sürekliliği ve geçiciliği esas alınarak yapılan bu ayırım ilk kez 1932 Cenevre Kongresi'nde formüle edilmiştir. Kongrede, süresi bir yıl ve daha fazla olan göç hareketleri sürekli göç olarak tanımlanırken, süresi bir yıldan daha az olan göçler ise geçici göç olarak kabul edilmiştir.¹¹ Zaman kriteri esas alınarak yapılan bu tanımda geçici göçün süresi bir yıldan az olarak verilse de genel olarak göçlerin kalıcıya dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Bu kriterlere göre bazı göç türleri kısaca aşağıdaki gibidir.

- **Beyin Göçü:** (Brain Drain) işgücü göçünü ücret ve maaşla çalışan “bağımlılar” oluştururken, beyin göçü genellikle mühendis, doktor, gibi “bağımsızlar”dan, yani kendi hesabına çalışan kişilerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, beyin göçü denilince; yüksek düzeyde eğitim görmüş insan gücünün ülkeler arası hareketi anlaşılır ve bir ülkenin teknoloji sahasında yetişmiş insan kaynaklarının göç yoluyla kaybı kastedilmektedir.¹²

¹¹Gezgin, **İşgücü Göçü...** ss.16–17.

¹²Necla Pür, **Uluslararası işgücü hareketleri ve Türkiye**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974, s.22

• **Siyasi Göç:** Başta savaşlar olmak üzere, dini, etnik ve politik baskıların sonucunda yaşanan göçlerdir. Siyasi göçler, iç göç niteliğinde olabileceği gibi genellikle dış göç niteliğindedir ve göç edenlerin (göçmenlerin) amaçları öncelikle, en kısa zamanda güvenilir bölgeye ulaşmaktır. Zorunluluk sonucu doğan göçlerdir ve kalıcılık unsuru taşırlar.

• **İktisadi Göç:** Bir kısım göçler ana özellikleri bakımından iktisadi niteliktedir ve amaçlanan, iktisadi olarak refah oranı daha yüksek olan bir bölgeye / ülkeye gitmektir. Ekonomik nedenli göçler, kalıcı ve iradi nitelikte olup, mesafe kavramı dikkate alındığında, ülke içi işgücü ve uluslararası işgücü hareketleri olarak ikiye ayrılabilir. Kişilerin daha iyi ekonomik ve sosyal koşullarda yaşayabilecekleri inancıyla, yaşadıkları bölgeden, ülke içinde başka bir bölgeye göç etmeleri ülke içi işgücü hareketini, göç yoluyla kişilerin iş bulmak veya daha iyi şartlar içinde çalışmak ya da kendilerine, ailelerine daha iyi yaşama imkânı yaratmak amacı ile iki ülke arasında yer değiştirmesi de uluslararası işgücü hareketini oluşturmaktadır.¹³ .Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tanımıyla “uluslararası iş gücü hareketi” ise “göç yoluyla kişilerin iş bulmak veya daha iyi şartlar içinde çalışmak veya kendilerine, ailelerine daha iyi yaşama imkânları yaratmak amacı ile iki ülke arasında yer değiştirmesidir.”¹⁴ Uluslararası işgücü hareketlerinin başka bir tabirle dış göçün göç veren ülkelere ve göç alan ülkelere hem olumlu hem de olumsuz etkileri söz

¹³ Ahmet İçduygu İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydıngün, “Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketlerine etkisi”, **Türkiye’de İçgöç- Sorunsal Alanları ve Araştırma yöntemleri konferansı** 6-8 Haziran 1997, İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih vakfı, Bolu-Gerede, 1998

¹⁴Göksu , **İşçilikten Vatandaşlığa...** s.26.

konusudur. Dış göç hareketi en basitinden göç alan ülkenin nüfusunu artırıp buna karşılık göç veren ülkenin nüfusunu ise azaltmaktadır ve her iki grup ülkenin nüfus, yaş ve cinsiyet yapısı ile birlikte, ülkelerin nüfus artış oranları (doğum ve ölüm oranları), nüfus yoğunluğu (kilometreye düşen kişi sayısı) ve genç nüfusun genel nüfus içerisindeki yapısını da (bağımlılık oranını) etkilemektedir.¹⁵ Yani göçün ilk etkisi demografik olmaktadır.

Göçün ekonomik etkisini iş gücü ithal eden ve iş gücü ihraç eden ülkeler bakımından ayrı ayrı ele almak daha yerinde olacaktır. Göç veren ülke üzerindeki etkisi işsiz iş gücü baskısının tüketim malları ve hizmetleri üzerindeki talebin büyük ölçüde düşmesi ve yurt dışındaki iş gücünün ana vatana transfer edeceği dövizlerle ödemeler dengesinde bir ferahlığın görülmesidir. Hükümetler, yurt dışına fazla işgücünün gönderilmesini işsizliğe bir çözüm yolu olarak görmektedirler.

Göçün kalıcı olması durumunda ise gönderen ülkeye yarardan çok zararının olduğu ileri sürülmüştür. Ülke, gönderdiği işçinin iktisaden faal olmadığı dönemlerde onu besleyip büyütmüş, yani yatırım yapmış fakat ürün alma dönemlerinde ondan yararlanamamıştır. Bu duruma, bir çeşit, sermaye transferi gözüyle bakılmaktadır. Ayrıca, zaten yetersiz sayıda olan vasıflı elemanların göçmesi, gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı yavaşlatabilecektir.

---

¹⁵http://www.eureptr.org/bilginotlari/ab'nin_nufusyapisi/htm, 25 Ocak 2006

Göçün göç alan ülkedeki etkileri ise şöyle özetlenebilir: Göç alan ülke, hiçbir yatırım yapmadan, maliyetine katlanmadan ekonomisinin gereksinim duyduğu iş gücünü elde etmektedir. Hedef ülke, kaynak ülkenin yetiştirdiği iş gücünü hazır olarak bulmaktadır. Bu ülkeler, işçi alırken seçim yapma olanağına sahip olduklarından dolayı sağlıklı işçileri de elde etmektedirler. Ayrıca, işçiler, hastalık, kaza, yaşlılık gibi nedenlerle bu üretkenlikleri düştüğünde geri gönderilirler.

İşgücünün ithal edilmesi iş gücü piyasasındaki ücretlerin artmasını da önlemektedir. Bu nedenle işçi sendikaları bu ithale pek hoş bakmazlar.

Uluslararası işgücü hareketinden hem gönderen hem de alan ülke yarar sağlamaktadır. Hangisinin daha çok yarar sağladığı ise uzun tahliller gerektirir. Abraham-Frois'e göre maliyetine katılmadan iş gücünü hazır bulan işveren ülkenin daha fazla yarar sağladığı rahatlıkla söylenebilir.¹⁶

Göç veren ülke bakımından olumlu yönler kısaca aşağıdaki gibi ele alınabilir:

1. Dış göç, göç veren ülkenin işsizlik sorununa geçici bir çözüm olmasının yanında bu ülkenin gelişmesi yolunda kalıcı bir çözüm de getirebilir. Dış göç, işgücü piyasasında, işsizlik baskısını hafifletici, birtakım işsizlere iş imkânı açıcı bir tesir yapacaktır

---

¹⁶Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** ss.13–14.17.

2. Dış göç, göç veren ülkelerin dış ödemeler dengesindeki açıkların kapatılması için bir çözüm olarak görülebilir.

3. Dış göç ile göç veren ülkenin kalkınmasında gerekli olan teknik bilgi ve görgü, batı çalışma disiplini göçmen işçiler eliyle ülkeye gelebilir. Bu da ülkede modernleşme ve toplumsal değişime yol açabilir.

4. Dış göç ile gelen nitelikli insan gücü ve yüklü miktardaki para nedeniyle ülkede sanayi yatırımları artabilir ve dolaylı yoldan yine işsizliğin önlenmesine katkıda bulunabilir.

5. Gidenlerin hemen hemen tümü işsiz olduğundan ülkede verim düşmesine neden olmayacaklardır.

Aynı şekilde işgücü hareketinin göç alan ülke açısından da olumlu yönleri söz konusudur.¹⁷

Bunlar:

1. Dış göç, göç alan ülkeye istediği zaman kullanabileceği istemediği zaman atabileceği mobilize hazır bir iş gücü fırsatı sunar.

2. Göçmen işçiler, ucuz iş gücü sunarak ücretlerin artmamasını sağlarlar. İşçi sayısının boş iş sayısından fazla

---

¹⁷Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s.21.

olması durumunda ayrıca aşırı ücret artışlarını engelleyici bir görev yapar.

3. Göçmen işçiler, yerli işgücü'nün kabul etmek istemediği tehlikeli, pis, ağır, kirli, bezdirici, az ücretli ve düşük statülü işlerde çalışırlar. Böylece ülkede "ikili" bir iş gücü piyasası oluşmuş olur.

4. Ev sahibi ülke, göçmen işçilerin ortalama işe başlama yaşı olan 18–20 yaşına kadar onlara hiçbir yatırım yapmayarak ekonomik bir külfetten de kurtulmuş olur.

2.1.2 Göç Teorileri

Sosyolojik bir olgu kabul edebileceğimiz göçü, ölçeklerine göre, yani bireysel ve toplumsal boyutlarda inceleyen, insanın dolayısıyla toplumun davranışlarının altında yatan ana unsuru, iktisadi nedenler olarak gören çeşitli teoriler vardır. Bunlar göç ile sosyo-ekonomik gelişme arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik teorilerdir.

2.1.2.1 Mikro Sosyolojik Teori (Küçük Boy Kuram)

Göç olgusunu bireysel ölçekte inceleyen, mikro sosyolojik teoriye, küçük boy kuram da denilmektedir. Mikro sosyolojik teori, göçü, bireyin kendi isteğiyle yer değiştirmesi olarak tanımlar. Kişilerin göç kararı, çevresel koşulların ve olanakların değerlendirilerek, göç etmenin kendisine kazandıracığı ekonomik yarar veya zararların göz önünde tutularak varılan rasyonel bir

tutum sonucu oluşur. Mikro sosyolojik teori ile yapılan analizlerin ortak noktası, bireysel göçmen özelliklerindedir ve göç, çevresel etmenlerdeki değişmelerin algılanıp, değerlendirilmesine bağlı olarak açıklanmaktadır.¹⁸

Prof. Dr Nermin Abadan-Unat'a göre "Bu kuramsal yaklaşım bireye "Homo Economicus" gözü ile bakmakta, kişinin yeterli bilgiye sahip olduğu ve geleceğini rasyonel yoldan oluşturacağı ve maliyet / kazanç hesabına göre biçimlendirebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu model ayrıca mekânsal ve toplumsal hareketliğin sürekli olarak dengesiz dağılmış kaynaklar arasında herkesi karlı çıkartacak bir denge yaratacağını içermektedir. Egemen düşünceye göre hem gönderen, hem kabul eden ülkeler, hem de göçmenlerin kendileri, bu yer değiştirmeden kazançlı çıkmaktadırlar. Belirtmeye gerek yok ki, bu tür bir kuramsal çözümleme kısa vadede göçmenin toplumsal uyumu, uzun vadede ise gönderen ve kabul eden ülkelerin gelişim açısından pembe, iyimser bir tablo çizmektedir. "Bireyler yararlanıyorsa, toplum da yararlanıyor", türünden yanıltıcı bir varsayımına dayanan bu klasik kuram, tarihsel süreci ihmal etmek sureti ile yapay yoldan üretilen denge hesaplarına dayanmaktadır"¹⁹

Teorinin, göç olgusunu tek tek bireylerin katılmasından oluşan bir hareket olarak algılaması, göçün kitlesele, toplumsal ve ekonomik özelliklerini gözden kaçırmasına neden olmaktadır.

¹⁸H.Sami Güven, **Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları**, ss.15–16.

¹⁹Nermin Abadan-Unat, Neşe Kemiksiz, **Türk Dış Göçü, 1960–1984 Yorumlu Bibliyografya**, Ankara, 1986, s.4

2.1.2.2 Makro Sosyolojik Teori (Büyük Boy Kuram)

Makro sosyolojik teoride iki genel model vardır. İlk model liberal ekonomi görüşünün makro ekonomik kuramı sayılan ve 'modernleşme' yaklaşımıyla toplumsal tabanını bulan, "dengeli büyüme modelidir"; ikinci model ise gelişmiş ülkelerle, geri kalmış çevre modeller arasındaki asimetrik ilişkiler sonucunda ortaya çıkan, eşitsiz gelişmenin çözümlendiği "merkez-çevre modelidir."²⁰ İşgücü ihracının bölgeler arasında ekonomik farklılıkları azaltabileceği nosyonu, dengeli büyüme olarak adlandırılmaktadır; çünkü işgücü transferi, göçmen gönderen bölgenin göçmen kabul eden bölgeye ekonomik bakımdan yetişmesine yardımcı olmaktadır. Ekonomik teorinin, göçmen gönderen ve göçmen kabul eden bölgeler arasındaki gelir farklarının azalacağı yönündeki öngörüsü birkaç temele dayanmaktadır. Örneğin, işsiz işçilerin ihracı ve bunların tasarruflarının girişi, göçmen gönderen bölgeye kalkınmasını hızlandıracak fazladan bir ekonomik destek sağlamaktadır. Dengeli büyüme teorisine göre, dışa göç, göçmenler ayrıldıkça ücretler artacağından ve göçmenlerin gönderdikleri paralar ile yeni iş olanakları yaratılacağından, kendi kendini durduracaktır.

Dengeli büyüme teorisi, işgücünü ihraç edilebilir bir kaynak olarak kabul etmektedir. İşsiz işgücü, yurtdışına göç yoluyla doğrudan ya da işsizlerin bulunduğu bölgelere kurulan turist merkezleri / üretim merkezleri aracılığıyla mal ve hizmet biçiminde ihraç edilebilir. Her iki durumda da bölgeden işgücü ihracının

²⁰Güven, **Dış Göç...** ss.15–16.

getirdiği döviz ya da gelir, bölgede yaşama standartlarını yükseltir, ekonomik kalkınmayı hızlandırır ve nihai olarak yurtdışına göçü gereksiz kılar. Geri kalmış bölgelerdeki işsiz işçilere iş ve ücret sağlamada tepeden inme dış yardım yerine yurtdışına göç, genellikle daha hızlı ve kesin bir çözüm yoludur. Bunun yanısıra, yurtdışına göç olgusu, 1960'lı yıllarda işgücü fazlası ve işgücü açığı olan Avrupa ülkelerince her iki tarafa da yarar sağlayan bir süreç olarak kabul edilmiştir.

İşçi göçünü göçmen gönderen ve kabul eden bölgeler arasında eşitsizlikleri azalttığı biçimdeki bu dengeli büyüme teorisine bir alternatif, asimetriler teorisidir. Dengeli büyüme çalışmalarında makro bakış eğilimi ağır basmaktadır. Ülkeye gönderilen paraların bir ulusun ödemeler dengesi açısından taşıdığı önem veya yurtdışında bulunan bir göçmen işçinin ülkede kaldığı takdirde o işçinin çalışacağı bir iş yaratmak için 50.000 ABD \$ ya da daha fazla yatırım yapma zorunluluğun ortadan kalkması ile sağlanan tasarruf vurgulanır. Öte yandan asimetrik çalışmalar, genellikle çekirdek-çevre (merkez-çevre) teorilerine dayanmaktadır. Ampirik olan bu çalışmalar, göçmen gönderen ve göçmen kabul eden bölgeler arası ilişkileri ya da yurtdışına göçün bölgenin ekonomik eğrisini ne şekilde etkilediğini belirlemek amacıyla bölge ya da köy ekonomilerindeki trendleri incelemektedir. Çekirdek-çevre teorilerinin bazıları global bağlantılar ya da uluslararası işbölümü ile ilgilenmekte ve örneğin, sanayileşmiş ülkelerin, kalkınmakta olan ülkeleri yoksul bırakmak ve ülke dışına göç etmek isteyen işçilerle dolu bir durumda tutmak için ekonomik durumu buna göre ayarladıkları savını ileri sürmektedir. Öte yandan ampirik araştırmalar ülke dışına göçün

yerel ya da bölge ekonomilerine etkileri üzerinde odaklaşma eğilimindedir.²¹

Çatışmacı kuram da diyebileceğimiz bu kurama göre tarih boyunca insan ve sermaye akımı bölgeler arasında denge yerine “zayıf bölgelerin giderek güçlü bölgelere tabi olma” durumunu yaratmışlardır. Dolayısı ile tarihsel yapısal düşünce sistemini benimseyenler göç tartışmasında birey üzerinde duracak yerde, dikkati ulusal ve uluslararası siyasi ve ekonomik güçler üzerine çekmektedirler. Soruna bu açıdan bakılınca göç, dünya çapındaki ekonomik eşitsizlik koşullarını güçlendirmekte, güçlü devleti ve onun merkezinde yer alan özel sermaye ile – bir ölçüde – tabi olan ulusun merkezine yararlar sağlamaktadır. Aynı bağlamda bu ilişki merkez devletlerin çevresinde yer alan ufak ölçekli yerel sermaye ve çalışanları ile çevre ulusların tümünün gelişmesini durduran bir olgudur. Başka bir deyimle, dış göç bakışıksız (asimetrik) bir etkileşime dayandığı için, merkez ve kenar devletler arasındaki uçurumu genişleten bir süreçtir.²²

2.1.3 Göç Nedenleri

Daha önce de belirtildiği gibi insanlık tarihine yaşıt olan göç olgusunun farklı nedenleri vardır. Göçe neden olan bu faktörler yaygın olarak itici faktörler ve çekici faktörler ikili ayırımında incelenmektedir. Genellikle ekonomik olan itici faktörler, toprak kıtlığı, işsizlik, düşük ücret, verimsiz arazi, açlık ve kuraklık, hızlı

²¹L. Philip Martin, **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa’ya Türk İşçi Göçü**, Uluslararası Çalışma Bürosu, Ankara, ss.5–16.

²²Nermin Abadan-Unat, Neşe Kemiksiz, **Türk Dış Göçü...** s.5.

nüfus artışı, sosyal ve siyasal faktörlerdir.²³ Çekici faktörler ise ülkelerin demografik, ekonomik ve sosyal gelişmelerinin bir sonucu oluşan işgücü açığını kapatmak amacıyla, bu ülkelerin göçe neden olmasından kaynaklanan faktörlerdir. Çoğu zaman göç hareketine yol açan bu nedenlerden birden fazlası insanlar için sebep teşkil edebilmektedir. Bu nedenler, bölümün başında incelenen göç türlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

- **Doğal nedenler:** Bazen sel, deprem, kuraklık, kıtlık gibi doğal afetler, bazen de ciddi çevresel bozulmalar ve de ekolojik felaketler insanların yaşadıkları yerleşim alanlarını terk edip yeni yerlere göç etmelerine yol açmıştır.

- **Savaşlar:** Savaşlar, ilk çağlardan günümüze kadar yaşanan birçok göç hareketine neden olmuştur. 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında yaşanan göçler, savaş nedenli, zorunlu göç türlerinden ilk akla gelenlerdir.

- **Dinsel Nedenler:** Din, ilk insandan zamanımıza kadar yaşanan kitlesel nitelikteki göçler üzerinde oldukça etkili bir nedendir. Skolastik düşüncenin hakim olduğu Ortaçağ Avrupa'sında ve İslamiyet'teki Halifeler döneminde görülen istila ve fetih hareketleri dini nedenlere dayanmaktadır. Yahudilerin, kendilerine vaat edilmiş topraklara (Filistin'e) yaptıkları göç de, dini nedenlere dayanan göç hareketlerine bir örnek olarak verilebilir.

---

²³Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s.40.

• **İktisadi Nedenler:** 19. yüzyılda kapitalist üretim tarzının etkisiyle başlayan göçlerin ve günümüzde görülen göç hareketlerinin ana nedeni büyük oranda ekonomik gerekçelere dayanmaktadır.²⁴ Bu noktada göçün ekonomik nedenleri arasında Castle ve Kosack'ın (1973) işaret ettikleri gibi bir tarafta işsizlik, fakirlik, ekonomik gelişmemişlik gibi "itici" faktörler varken diğer tarafta istenmeyen meslekleri yabancılara bırakan hızlı ekonomik gelişme, sabit nüfus durumu ve işçi sınıfının düzenli dikey mobilitesi gibi, "çekici" faktörler yer almaktadır.²⁵ Avrupa'ya Türk işgücü hareketinin de temel sebebi ekonomik göçlerdir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ekonomik unsur daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

• **Ailevi Nedenler:** Çeşitli nedenler (ekonomik, kültürel veya siyasi) sonucunda dağılan ailelerin yeniden birleşmeleri, bazı durumlarda bir başka göç nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk sonrasında, göç alan bazı Avrupa ülkelerinin (başta Almanya, Fransa, ve Avusturya, vb) resmi işçi alımını durdurmalarından sonra, bu ülkelerde bulunan işçilerin, memleketlerinde kalan ailelerini almalarıyla yaşanan göç, ailevi nedenlere dayalı göçlere verilebilecek en canlı örnektir.

• **Sosyo-Politik Nedenler:** Yukarıda belirttiğimiz beş nedenin yanısıra, sosyo-politik nedenler de göç hareketlerine yol

²⁴Bariş Özdal, **21.Yüzyıla Doğru Almanya'daki Türkler ve Türkiye-Almanya İlişkilerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s.9.

²⁵Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa**...s.27.

açmışlardır. Sosyo-politik nedenli göç hareketleri genellikle, irade dışı (zorunlu) ve kalıcı nitelikteki göçlerdir.²⁶

2.2 Avrupa'da İşgücü Göçünün Gelişimi

2.2.1. Avrupa'ya İşgücü Hareketi

Avrupa'ya işgücünün gelişimini incelemeye önce, Avrupa'dan dışarıya göçü incelemek kronolojik açıdan daha doğrudur. 19. yüzyıl başlarına kadar yukarıda incelediğimiz çağdaş göç tanımı kapsamına girecek işgücü göçlerine rastlanmamaktadır. İlk çağlarda geçerli olan kölelik düzeni bu tip göçlere olanak tanımıyordu. Ortaçağda ise, bir yandan kilisenin öğretisi, öte yandan feodalizmin kişisel özgürlükleri sınırlayıcı yapısı, göç yoluyla insanların ekonomik durumlarını düzeltme çabalarını engellemiştir. Merkantilist dönemde, nüfus artışı servetin başlıca kaynaklarından biri sayılıyordu. Zira fazla nüfus, düşük ücretlere yol açarak ihracat hacmini yükseltecekti. Bu nedenle "dışa-yönelik göç" genellikle yasaklanmıştı. Buna karşılık, nitelikli yabancı işgücünün "içe yönelik göç"ü özendirilerek yerli endüstri korunmaya ve geliştirilmeye çalışılıyordu. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlangıcı, başta Amerika olmak üzere Avrupa'dan diğer kıtalara kitlesel göçe tanık olmuştur. Kıtlık, tarımsal ekonomideki gelişmelerin yol açtığı işsizlik, düşük hayat düzeyi, siyasal kararsızlık ve cezalandırılma kuşkusu başlıca itici etkenlerdi. Amerika'nın vaat ettiği özgürlük ve yeni bir kişisel atılım şansı ise, göç için çekici güç işlevini görmekteydi.²⁷ Deniz aşırı

²⁶Özdal, **21.Yüzyıla...** s.10.

²⁷Gökdere, **Yabancı Ülkelere ...**s.12.

olarak nitelendirebileceğimiz bu göçler Atlantik göçünün canlılığını kaybettiği 1913–1914 yıllarına kadar sürmüştür.

2.Dünya Savaşından sonraki göç akımı Batı Avrupa Ülkelerinin önemli bir özelliğidir. 2. Dünya Savaşında Avrupa yaklaşık 3 milyon insanını kaybetti ve şehirler yakılıp yıkıldı. Yani Avrupalılar şehirlerini de kaybettiler.²⁸

1945–52 yılları arasında A.B.D' nin yaptığı yardım, anılan ülkelerin kalkınmalarında önemli rol oynadı. Marshall Planı adıyla bilinen bu uygulama, 1952'de sona erdi. Avrupa-içi işgücü akımında etkili olmuşsa da işgücünün Kıta-içi akıcılığını artıran asıl neden; savaş sonrası Avrupa ülkelerinin içinde buldukları farklı ekonomik ve demografik yapıydı.

Savaşın bitiminde İtalya ve Federal Almanya ekonomileri yıkıntı, işsizlik ve enflasyon içindeydi. Kadın ve erkek dengesi bozulmuştu. Özellikle Almanya ve Fransa'da faal nüfus azalmıştı. Ekonomik canlanma yönünden daha elverişli bir ortamda bulunan Fransa, işgücü ihtiyacını karşılamak için yabancı işgücü ithalini özendirici önlemler aldı.

Federal Almanya 1952 yılına kadar bir dışa-göç ülkesi durumundaydı. 1948–51 arasında başka ülkelere çalışmaya giden 180 bin Alman'a karşılık, yurda dönenler 42 bin kadardı. Ancak, 1952 yılından sonra durum tersine döndü. Artan ihracat ve yabancı sermaye girişi işçi talebini canlandırmaya başladı. 1952–

---

²⁸Göksu , **İşçilikten Vatandaşlığa** ...s.9

57 arasında ülkeden çıkan 384 bin kişiye karşılık 481 bin kişinin yurda girmesiyle, Almanya işgücü ithalatçısı bir ülke haline dönüştü.²⁹ Benzer gelişim Benelux Devletleri'nde de görüldü.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan bu serbest ticarete paralel olarak, birkaç uluslararası kuruluş tarafından, insanların sınırlar ötesi hareketinin liberalizasyonu için işçilerin serbest göçü reçetesi benimsendi ve ILO'nun istihdam için Göç Tavsiye Kararı içinde yansımaları buldu.³⁰

Ele aldığımız dönemde başlıca işgücü ihracatçısı İtalya'ydı. Gerçekten, 1951–57 yılları arasında İtalya'dan göçen 838 bin işçiye karşılık, bu ülkeye toplam girişler yalnızca 363 bin kadardı. Ancak, İtalyan işçileri, başlıca işgücü ithalatçısı ülkelerin talebini karşılama yönünden artık yeterli değildi. Bu durumda yeni kaynaklara başvurmak gerekiyordu. Böylece, Yunanistan, Türkiye, ve Yugoslavya önemli işgücü ihracatçıları durumuna gelme fırsatı buldular. Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, Avusturya ve Federal Almanya ise çeşitli tarihlerde yaptıkları ikili işgücü anlaşmaları çerçevesinde anılan ülke işçilerini ithal etmeye başladılar. Gelişim bununla da kalmadı. 1950 başlarındaki Avrupa içi göçler, bazı Güney-Avrupa ülkelerinden, kuzeydeki komşularına doğruydular. İtalyanların yurtlarına dönüşlerinin hızlanması, Avrupalı işverenleri Tunus, Fas gibi kuzey Afrika'daki uzak komşulara yönelme zorunda bıraktı.

²⁹Gökdere, **Yabancı Ülkeler**...ss.14-15.

³⁰Martin, **Bitmeyen Öykü**...,s.14.

60'lı yılların başlarında Batı Avrupa'nın büyük ekonomik atılımları ancak yabancı işçilerle gerçekleşebilirdi. Bu hızlı ekonomik atılıma Almanya açısından bakarsak olayın Alman ekonomi mucizesi olarak adlandırılmasının hiçte abartı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu mucizenin gerçekleşmesinde Almanya'ya giden Türk işçilerinin payı yadsınamaz.

1955 sonunda Alman ve İtalyan hükümetlerinin temsilcileri tarafından imzalandı; daha sonra 1960 yılında İspanya ve Yunanistan'la da işçi alma anlaşması akdedildi. 1961 yılında ise Türkiye ile anlaşma imzalandı; 1964 yılında Portekiz, 1965 yılında Tunus ve Fas ve 1968 yılında Yugoslavya ile anlaşma imzalandı. O zamanlar, yabancıların istihdam edilmesinin geçici bir olay olduğu ve yabancı işçilerin er geç memleketlerine geri dönecekleri konusunda herkes hemfikirdi. Düşünülen model, yabancı işçinin ailesini memlekette bırakarak tek başına gelmesiydi. İşçi alma politikası merkezinde sadece Almanya'nın iş ve işçi piyasası çıkarlarının olduğu iş ve işçi piyasası politikası olarak görülüyordu. İşgücü göçünün geçici bir olgu olmadığı, aksine gittikçe daha fazla sayıda işçinin Almanya'da kaldığı ve ailelerini de yanlarına getirdiği ancak 70'li yılların başlarında anlaşıldı.³¹

İtalya, Yugoslavya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin ardından Türkiye de bu süreçte yer aldı. Tarihte Türklerin işçilik yapmak için yurt dışına gitmeleri yeni bir olgudur. Almanya ile Türkiye arasında 1961'de yapılan anlaşma, savaş sonrası göç

---

³¹Karl Ernst Conrad, "Yurtdışı İşçi Sorunları ve Çözüm Arayışları", **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Uluslararası Toplantı**, Ankara, 2003

sürecinde Türk işçisinin ilk kez yer almasını sağlamaktaydı. Bundan önce özellikle İtalyan'ların Batı Almanya, Fransa ve İsviçre'ye göçleri görülmektedir. Yugoslavlar, Yunanlılar, İspanyollar ve Portekizler de bu süreçte Türkiye'den önce yer alan milletlerdir. Türkler ise Almanya, Avusturya, Fransa, Hollanda ve İsviçre'yle daha sonraları yapılan karşılıklı antlaşmalarla Avrupa'ya göç etme şansına sahip oldular.

Başlangıçta Türklerin bu göçü İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) aracılığıyla gerçekleşti. İlk başlardaki az olan sayı sonradan arttı. Gidişlerin hepsi İİBK vasıtasıyla olmamıştı. 1975 yılına kadar 1 milyonun yaklaşık olarak 1/5'i illegal olarak gitmişti. Toplam sayı zaman içinde yükselirken, göçmenler içinde işçilerin yüzdesi düşmektedir. 1973'te Türk vatandaşlarının 2/3'si iş gücü piyasasında iken bu oran 1980'de 1/3 e düşmüştür ve geçen zaman içinde pek değişmemiştir. Bu oranlar Almanya'da işçi yakınlarının artmaya başladığını göstermektedir³²

1961'de Türkiye'den 2.700 işçi Almanya'ya gitmiş, 1963'te Almanya'daki Türk işçi sayısı 27.500'e, 1970 yılında 249.400'e yükselmiştir³³.

Akdeniz yöresinin nüfus fazlasına sahip az gelişmiş ülkelerinden Batının endüstrileşmiş ülkelerine yönelen bu çağdaş işgücü akımını, diğerlerinden ayırmak üzere "batı tipi göçler" olarak adlandırıyoruz. Federal Almanya'daki Akdenizli işçilerin sayısı, 1966–67'de 1.314.031'e yükselmişken, bu sayı 1968

³²Göksu , **İşçilikten Vatandaşlığa**...ss.33-34.

³³Perşembe, **Almanya'da Türk**... s.64.

Ocağında 903.591'e kadar düştü. Birçok işçi, yurduna dönmek zorunda kaldı. 1968 başlarındaki ekonomik canlanmaya koşut biçimde yeniden hızlanan göç, 1973 ortalarında maksimum değerine ulaştı. Kasım 1973 sonrası petrol bunalımı ve onu izleyen stagflasyon döneminde, başlıca işçi ithalatçısı ülkeler, yabancı işçilere duyulan sosyal tepkilerin artması gibi nedenlerle AET dışından işçi alımını durdurdular. Bunun üzerine batı tipi göç yeni görünümüne kazanmaya başladı. Batılı ülkeler, dönüşü özendirici önlemler alırken, yabancı işçilerde de yerleşme eğilimleri gözlenmeye başladı.

2.2.2 Batı Avrupa'ya Türk İşgücü Göçü

Türkler ve göç olgusunun, Türklerin tarih sahnesine ilk çıkışından bu yana, birbiriyle özdeşleşmiş olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Fakat batı tarzı çağdaş göç hareketlerinin Türkler için de başlangıcını ve dönüm noktasını İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Avrupa ekonomik gelişiminin yol açtığı göç dalgası oluşturur. Almanya ile Türkiye arasında 1961'de yapılan antlaşma, savaş sonrası göç sürecinde Türk işçisinin ilk kez yer almasını sağlamaktaydı.

2.2.2.1 İşgücü Göçünün Sebepleri

Bütün göç hareketlerinde olduğu gibi Türklerin göç hareketinin de hem mikro hem makro düzeyde birden fazla sebebi vardır ve genelde insanlar için bu sebeplerden birkaç tanesi aynı anda geçerlidir. Bu sebeplerin de daha net anlaşılabilmesi için sınıflandırılmasında fayda vardır. Bunlar:

Demografik Sebepler: Türkiye'nin mevcut kaynakları, alt yapısı ve coğrafyası nüfustaki bu hızlı artışa iş olanakları yaratmada ve sosyal olanaklar sunmada yeterli değildi. 1960'larda ve 1970'lerde dünyadaki ekonomik şartların sunduğu dış göç olanakları Türkiye'deki işsizlik baskısının önlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bugün için işçi olarak Almanya'ya gitmek zorlaşsa da Türkiye'deki işsizlik nedeniyle insanlar hala bu kapıyı zorlamaktadırlar. Anadolu'nun üzerinde hızla artan insanların besleyemeyen toprakları, onları önce kıyı şehirlere ve büyük kentlere sonra da fırsat çıkarsa yurt dışına itmektedir.³⁴ Türkiye'de sosyo-ekonomik kalkınma planlarından sorumlu olan, beş yıllık kalkınma planları hazırlayarak, ülkenin kalkınma hedeflerini belirleme yönünde çalışmalar yapan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluş tarihi olan 1960 yılı aynı zamanda Türklerin Avrupa'ya olan işgücü göçünün başlangıç zamanına denk gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin dışa göçle ilgili devlet politikalarının anlaşılması bakımından beş yıllık kalkınma planlarının incelenmesi önem taşımaktadır.

Birinci beş yıllık kalkınma planı'nda (1963–67) özetle şunlar anlatılmaktadır: İstihdam politikasının bir başka yönü de, yeterince işçiye sahip olmayan Batı Avrupa ülkelerine fazla işgücünün gönderilmesidir; fakat Türkiye işgücü fazlasına sahip olmakla birlikte yeterli sayıda vasıflı işgücüne sahip değildir. Çok sayıda yüksek vasıflı işçi gönderilmesi, Türkiye'deki vasıflı işçi açığını

---

³⁴Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa**...s.41.

arttıracığından, bu problemi önlemek için çözüm yolları aranmalıdır.³⁵

Bu yıllarda çok yoğun olmaması nedeniyle ilk Beş Yıllık Plan'da dış göçe çok fazla yer verilmemesine rağmen Türkiye'nin istihdam politikasında göçün önemli olduğu vurgulanmış, fakat vasıflı işgücünün ülkede kalmasının gerekliliği konusunun altı çizilmiştir.

Ekonomik Sebepler: Türkiye, dünyanın belli başlı endüstrileşmiş ülkelerinden Almanya ile karşılaştırıldığında, ekonomisi çok geri bir ülkedir. Durum oransal olarak işçi göçünün başladığı 1960'dan beri değişmemiştir. Almanya 1960'daki FBGSMH' sini 1987 rakamlarıyla ikiye katlayarak 10.243 Dolar'a çıkartmışken, Türkiye aynı dönemde 358 Dolar'dan 1.635 Dolar'a çıkarmıştır. 3.000 Dolar'ın biraz üzerinde tahmin edilen 1998 rakamları bile Almanya'nın 1960'lardaki rakamlarından düşüktür.³⁶

---

³⁵Yalçın **Göç...** s.152

³⁶Göksu **İşçilikten Vatandaşlığa...**s.44.

**Tablo-1:Türkiye-Almanya Cari FBGSYİH Karşılaştırması
(Dolar)**

Yıl	FBGSYİH (Türkiye)	FBGSYİH (Almanya)
1975	1157	5715
1980	1538	11151
1985	1327	8599
1990	2664	20391
1995	2682	29699
1996	3157	28741

Kaynak: DİE (1998d:694-695)

Özet olarak Avrupa ülkelerinin sunduğu iş, sosyal imkânlar ve görece yüksek gelir gibi çekici faktörler, Türkiye'nin yaşadığı işsizlik, yoksulluk, düşük gelir ve sosyal imkânların yetersizliği gibi itici faktörler nedeniyle binlerce insanı toprağından kopartarak uluslararası göçe zorlayan nesnel-ekonomik nedenlerdir.³⁷

Sosyal ve Politik Sebepler: Türkiye'nin çok partili sisteme girişi ile ekonomik olarak dışarıya açılması nedeniyle ülkeye dış yardımların girmesi sonucunda, üretimde kullanılmaya başlanan teknolojik gelişmeler ve dolayısıyla insan gücünün üretimde, özellikle Türkiye için tarımda, ana unsur olmaktan çıkması, Türkiye'de önce içgöçü ve devamında da dış göçü tetikleyen etkenlerin başında gelmektedir. Türkiye'nin tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçiş süreci, hem iç hem de dış göçü beraberinde getirmektedir. Sosyal ve politik faktörler içinde

³⁷Erkan Perşembe, **Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon**, Araştırma Yayınları, Ankara 2005, s.64.

bahsedilebilecek bir diğ er husus ise yetersiz olan ya da hiç olmayan sosyal güvenlik sisteminin bütün vatandaşları kapsamamasıdır. Ayrıca işsizlik yardımı gibi konularda ise hiçbir düzenleme mevcut değildir. Türkiye'deki siyasal huzursuzluktan dolayı da insanlar yurt dışına göçmektedirler. Özellikle 1970'lerin anarşi ortamından ve 1980'lerin ilk yarısındaki askeri rejimden kaçanlar soluğu yurtdışında almışlardır. Özellikle aşırı sol uçlar "Türkiye'deki politik ortamı Almanya'ya taşımışlar, etnik ve siyasal kamplaşmalar"ı artırmışlar ve gettolaşmayı güçlenmişlerdir.³⁸

Sosyal nedenlerin içinde eğitim görmek ve bilgi düzeylerini yükseltmek için çıkanlar, aile birleşimi yoluyla yurtdışına çıkanlara oranla daha yüksek düzeydedir. Dış göçün yoğunlaşması ve yurtdışında kalma sürelerinin uzaması da aile birleşimi yoluyla yurtdışına çıkanların sayısını artırmıştır.³⁹

2.2.2.2. İşçi Göçünün Amaçları ve Beklenenler:

Dış göç planlanırken; nüfusun bir kısmını ülke dışına aktararak, istihdam sorununun hafifletilmesi, ekonomik büyüme için gerekli olan yetişmiş işgücünün istihdam öncesi ve istihdam içi eğitimlerinin maliyetlerinin azaltılması amaçlanmıştır. Ayrıca, işçilerin döviz transferleri ile dış ödemeler dengesindeki açık kapatılıp, izlenecek olan kalkınma politikaları çerçevesinde döviz transferlerinin yatırımlara dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

³⁸Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa**... s.45.

³⁹Faruk Şen, Sedef Koray, **Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri**, Köln: Önel-Verlag, Kasım 1993., s.22.

Bunların yanında Batı Avrupa ülkelerinde yaşamının getireceği eğitim ve görgü, değişik bir dünya görüşü, disiplinli ve verimli çalışma anlayış ve alışkanlığının kazanılması, Batı Avrupa ülkelerinin teknolojik, sosyal ve kültürel değerlerinin ülkeye aktarılması, ülkenin modernleşmesi ve dönen işçilerin doğal birer lider olarak görev yapmaları, işçi transferleri ile Avrupa siyasi ve ekonomik topluluğu içinde kaynaşma fikrinin gerçekleştirilmesi ve gönderilen ülkelerin Türkiye’de sanayi kurmalarının teşvik edilmesi hedeflenenler arasında sayılabilir.⁴⁰

2.2.2.3 İşgücü Anlaşmaları:

İşçi gönderilen ülkelerle ikili işgücü anlaşmalarının yapılması, gidenlerin hak ve menfaatlerini korunmasının ve Türkiye’nin sosyal devlet olma statüsünün gereği olarak işsizliği azaltma ve çalışmayı teşvik etmek yükümlülüklerin gereğidir. Bu nedenle 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile başlayarak sırasıyla 15 Mayıs 1964’de Avusturya ile, 16 Temmuz 1964’de Belçika ile, 19 Ağustos 1964’de Hollanda ile, 8 Nisan 1965’de Fransa ile, 10 Mart 1967’de İsveç ile, 5 Ekim 1967’de Avustralya ile ve 13 Mayıs 1975’de Libya ile ikili işgücü anlaşmaları yapılmıştır. 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ve Türkiye arasında imzalanan işgücü anlaşmasının metni EK-II’de sunulmuştur.

Dünya’da diğer örneklerde olduğu gibi Türkiye’nin imzaladığı işgücü anlaşmalarında da, esas itibariyle gönderen ve kabul eden

⁴⁰Necati Ahibaba, “Dış Ülkelere Giden Türk İşçileri İle İlgili Meseleler“(İçinde) **Sosyal Siyaset Konferansları, 16. Kitap**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1004, A965, İstanbul, ss.23–24.

ülke ilgili makamları arasında işbirliğinin kural ve yöntemleri saptanmış, bu çerçevede içerisinde; işçi yollama işlemlerinin basitleştirilmesi ve çabuklaştırılması, iş mukavelesi akdi, yabancı işçiler ile işçi kabul eden ülkelerin uyrukluğunu taşıyan işçiler arasında eşit muamele gibi önemli konular ele alınmış ve belirli esaslara bağlanmıştır.

2.2.2.4 Sosyal güvenlik anlaşmaları:

Türk işçilerinin buldukları ülkelerin vatandaşları gibi sosyal güvenlik haklarından ve yardımlarından eşit koşullar altında faydalanmalarını sağlamak amacıyla, 1961 yılından günümüze kadar işçilerimizin toplu olarak bulunduğu ülkelerle ikili sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanmıştır. İmzalanmış olan ikili sosyal güvenlik anlaşmaları genel olarak; anlaşmaya taraf olan "her iki ülke vatandaşlarının, çalışan ülke vatandaşları ile hak ve yükümlülükler açısından eşit işlem görmelerini, her iki ülkede geçen hizmetlerin birleştirilmesini, çalışılan ülkelerde kazanılan haklardan, kendi ülkelerine dönmeleri halinde de yararlanmalarını öngören temel haklar sağlamaktadır.

Türkiye'nin belirtilen amaçlarla imzaladığı sosyal güvenlik anlaşmaları Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo- 2: Türkiye'nin Çeşitli Ülkelerle İmzaladığı Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri

Ülke Adı	İmza Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi
İNGİLTERE	1959	1961
F.ALMANYA	1964	1965
HOLLANDA	1966	1968
BELÇİKA	1966	1968
AVUSTURYA	1969	1972
İSVİÇRE	1969	1972
FRANSA	1972	1973
DANİMARKA	1976	1978
İSVEÇ	1978	1981
NORVEÇ	1978	1981
LİBYA	1984	1985
KKTC	1987	1988
KANADA	1968	-
MAKEDONYA	1998	-
ARNAVUTLUK	1998	-
AZERBAYCAN	1998	-
GURCİSTAN	1998	-
KEBEK	1998	-
ÖZBEKİSTAN	1998	-
ROMANYA	-	2000

2.2.2.5 Çok Taraflı Anlaşmalar

Yukarıda belirttiğimiz ikili işgücü anlaşmaları ve sosyal güvenlik anlaşmalarının yanı sıra Türkiye, uyrukluğunu taşıyan işçilerin buldukları ülkelerdeki hak ve çıkarlarını korumak üzere Avrupa

Konseyi, uluslararası çalışma örgütü ve üye olunan diğer bazı örgütlerce hazırlanmış olan bazı sözleşmeleri de onaylamıştır.

Türkiye'nin taraf olduğu bazı sözleşmeler başlıklar itibariyle şunlardır:

- Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi (01.08.1976)
- Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Ek Anlaşması (31.08.1976)
- Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, Avrupa Ara Anlaşmaları ve Ek Protokolleri (21.09.1978)
- Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne Dair Avrupa Sözleşmesi(25.11.1980)
- Avrupa Sosyal Şartı (12.04.1989)

Türkiye yukarıda belirtilen anlaşma ve sözleşmelerin dışında, üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslam Kalkınma Örgütü, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması'nın göçmen işçilerle ilgili çalışmalarına katılmış, bu örgütler tarafından yayınlanan birçok sözleşmeyi de onaylamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ TÜRKLER VE TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ETKİLERİ

Kuşkusuz Federal Almanya'ya 1960 'larda başlayan Türk göçünün ve oraya misafir işçi olarak giden aslında Türkiye'de kalifiye oldukları mesleklerden farklı sektörlerde çalışmak zorunda kalan Türk işçilerinin, bugünkü konumlarına gelecekleri tahmin edilmiyordu.

Bugün Avrupa'daki Türklerin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin büyük bir potansiyel oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu büyük potansiyele rağmen etnik, dini, siyasi vb gruplaşmaların varlığı bu nüfusun doğrudan ve dolaylı olarak kendilerini ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik karar alma sürecinde dahi etkisiz kalmalarına neden olmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı orada yaşayan Türk vatandaşı ve Türk kökenlilerin buldukları topluma, yukarıda belirtildiği gibi, sosyo-kültürel ekonomik ve hayata dair birçok etkilerini ortaya koymak çalışmanın amacına uygun düşmektedir.

3.1 Almanya'da Türk Varlığı

3.1.1 Tarihten Günümüze Türk-Alman İlişkilerine Genel Bakış

Kuşkusuz Almanya, Türkiye'yi çok yönlü olarak ilgilendiren bir ülkedir. Sadece Osmanlı imparatorluğu'ndan beri süregelen

işbirliği nedeniyle değil, özellikle günümüzdeki dinamik ilişkiler açısından da her iki ülke bir diğeri için önemini korumaktadır.

Türklerle Almanların ilk karşılaştıkları tarih, 1097 olarak belirtilir ki bu, Birinci Haçlı Seferi'nin başlangıç dönemidir. Haçlı seferi'ne katılan Almanlar; İznik (Nycea), Eskişehir (Dorylaum), Konya (Iconium), Tarsus (Tharsis), Adana ve Antakya hattında ilk kez kendilerine karşı savaşan Türklerle karşılaşmışlardır. Savaşın kendi mantığı vardır; burada önyargıların olması doğaldır. Taraflar birbirlerini “İnançsızlar” olarak nitelendirmektedirler, ne de olsa bu bir “din savaşı”dır.

Bununla beraber, savaşan Alman tanıkların aktardıkları hadiseler ve onların izlenimleri gösteriyor ki, bu ilk karşılaşma Almanlarda Türklere ilişkin bazı yargıların ve bugünkü bin yıllık tanışıklığın temellerini oluşturmuştur. 15. yüzyılda II. Murat'ın Balkanlar'a açılımı sırasında Türkler'e tutsak düşen Alman asıllı Georg von Ungarn (Macaristanlı Georg) ise 22 yıllık tutsaklığı süresince edindiği izlenimleri anlatırken, bir anlamda, kendisiyle ve Türklerle bireysel değerlere ilişkin ve sosyolojik düzlemde belgesel nitelikli bir manzaraya işaret ediyor:

“En inançsız topluluk olan Türkleri kastediyorum... Bütün güçleri ile... Roma Kilisesini ele geçirmeyi arzuluyorlar... Bu berbat topluluk şiddet kullanmıyor, uzun bir zaman içerisinde alıştıranak yürekerin direnç gücünü kırıyor ve özgürlük istencini çökertiyor. Dayanma gücünü yeniyor, insanların zihnini öyle bir kötükle vuruyor ki onlar daha önce uğruna ölmek istedikleri inançlarını alçakça yadsıyorlar”...

Georg, bir savaşın tutsağı olarak işin doğasına uyan bir tepki içinde, zaman zaman iç hesaplaşmayla ve kuşkuyla düşüncelerini

belirtirken, bir yandan da yaşadığı toplumda gözlemlediklerini dile getiriyor:

“Türkler bütün eylem ve işlerinde, giysi ve davranışlarında hafiften ateşten sakınır gibi sakınırlar, Erkek kadın, üst-düzeyle, alt-düzeyle, saraylı, uşak veya köylü olsun, hepsinin giysisi saygı uyandırır... En üst düzeyli görevliler bile öyle alçak gönüllüdürler ki, onları sıradan insanlardan ayırt etmek güçtür.⁴¹

İlk karşılaşma tarihi çeşitli kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Fakat önemli olan tam olarak karşılaşmanın tarihi değil, ilk karşılaşmaların siyaset, din ve savaş alanlarında gerçekleştiğinin tespiti ve bu sebepten birbirlerine ilişkin ilk izlenimlerin bu alanda yaşanan olaylarla şekillendiğini bilmektir.

Osmanlı – Alman diplomatik ilişkileri ise 1532’de Alman elçilerinin İstanbul’a gönderilmesiyle resmi düzeyde başlamıştır.⁴²

Osmanlı’nın fetih yönünün ve siyasi etki alanının daha çok Avrupa olması nedeniyle Türkler ve Almanlar birçok defa karşı karşıya gelmişler ve ilişkiler kurmuşlardır. Çalışmada bu tarihsel ilişkiyi tüm ayrıntılarıyla incelemek hem çok zor hem de yersizdir. Fakat yakın tarihteki Türk-Alman ilişkilerinde, Birinci Dünya Savaşı’ndaki müttefikliği ve daha öncesinde yoğunlaşmış olan ekonomik ilişkileri, özellikle göç öncesi, Alman gözüyle Türk imajını oluşturan en önemli etkenlerden biri olduğunu, belirtmeden geçmek yanlış olur.

⁴¹İbrahim S. Canbolat, **Alman Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 231-233.

⁴²Perşembe, **Almanya’da Türk...** s.57.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde batılaşma çerçevesinde başlatılan yenilikçi hareketler Avrupa ülkeleriyle ilişkileri yoğunlaştırmıştır. Ancak Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki değişimlerle ilgili tutumları genel olarak Avrupa kuvvet dengesi ve düzeni ile ilgili oluyordu.

Bu kapsamda özellikle Almanya ile askeri ve ekonomik alanlarda önemli yaklaşımlar gerçekleşmiştir. (1835 – 1839) yılında yapılan Türk – Alman iş birliği anlaşmasını, Almanya'yı Osmanlı Devleti'nin baş finansiyeri yapan ticaret anlaşmasını takip eder. Deutsches Bank'ın desteğinde Alman yatırımcılar ve Bankaları 1888 yılında Anadolu Demir yolu ortaklığı ve 1903 yılında da Bağdat Demir Yolu şirketi'ne katılmışlardır.

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etkinliğinin artmasının, İngiltere, Fransa ve Rusya'da yarattığı tedirginlikler, Bağdat demir yolu projesiyle güçlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde birçok alt yapı projesi Almanlar tarafından yürütülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce başlayan bu ilişkiler öylesine güçlüdür ki, Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında müttefik olarak savaşa sürüklenir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk – Alman yakınlaşması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, Weimar Cumhuriyeti ile yaptığı ekonomik ve kültürel ilişkiler kapsamında yoğunlaşmaktadır. Birçok Alman bilim insanı, tekniker ve uzman yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin idari ve ekonomik yapılanmasında önemli katkılarda bulunurlar. Ayrıca Türk Üniversitelerinin yapılanmasında da birçok Alman

Profesör önemli roller üstlenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk günlerinde Türk hükümeti, başta büyük şehirler olmak üzere birçok şehrin imar planlarını ve başkentin kamu binalarının projelerinde Alman mimarlardan geniş ölçüde yararlanmışır. Alman bilim adamlarının Türk üniversitelerinde başlattığı faaliyetlerde, birçok genç Türk bilim adamının yetişmesine katkıları olmuştur. Almanya ile ekonomik, askeri ve teknik alanlarda yapılan anlaşmalarla çok önemli projeler gerçekleştirilmiştir.⁴³

Bugün Federal Almanya, siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan Türkiye'nin en önemli partnerlerinden birisidir.

Yılda 12 Milyar Euro'luk ticaret hacmiyle Almanya bir numaralı ticaret ortağımız olup, 4,2 milyar Euro'luk dış yatırımıyla ülkemizdeki yabancı sermaye sıralamasında üçüncü sırada gelmektedir. Üç milyonu aşkın Alman turist ülkemizi ziyaret etmektedir. Mali ve teknik işbirliği konularında da Almanya Türkiye'nin bir numaralı partneri konumundadır.

Yukarıdaki alanlardaki yoğun ilişkilerimizin yanı sıra, bu ülkede yaşayan 2,5 milyon dolayındaki Türk toplumu, Türk-Alman ikili münasebetlerini diğer ülkelerle ilişkilerimizde eşine rastlanmayacak ve zaman zaman iki ülkenin iç politikalarını etkileyebilecek ölçüde özel bir konuma sokmaktadır.

Yoğun ve karmaşık bir yapı arz eden ikili ilişkilerimizin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla bu ülkeyle birçok alanda

---

⁴³Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.57-58.

düzenli istişare mekanizmaları oluşturulmuştur. Türk - Alman İşbirliği Konseyi, İkili Siyasi İstişareler, Türk - Alman Çalışma Grubu, Türk - Alman Karma Eğitim Uzmanları Komisyonu ve Daimi Kültür Komisyonu bu çerçevedeki örnekler olarak gösterilebilir.

Türkiye ve Almanya arasında sadece ikili planda değil, aynı zamanda Avrupa düzeyinde ve uluslararası planda da yoğun bir ilişkiler yumağı oluşmuş bulunmaktadır. Uluslararası güvenlik alanında bu ülkeyle işbirliğimizin temel forumunu NATO ittifakı teşkil etmektedir. Ayrıca, iki ülke Avrupa Konseyi, AGİT gibi Avrupa teşkilatları bünyesinde işbirliği içerisindedirler. Son olarak, Türkiye'nin AB'ye katılım adayı statüsünü kazanmasıyla birlikte, bu ülkeyle münasebetlerimize yeni ve çok önemli bir boyut eklenmiştir.

Tablo-3: Almanya'nın Türkiye ile Dış Ticareti
(Birim: 1.000 Euro)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge	Hacim
2000	6.201.559	8.340.667	2.139.108	14.542.226
2001	6.575.791	5.950.420	-625.371	12.526.211
2002	6.888.472	7.393.391	504.919	14.281.863
2003	7.198.224	8.850.513	1.652.289	16.048.737
2004	7.915.301	11.442.811	3.527.510	19.358.112

Kaynak: Alman İstatistik Bürosu

F.Almanya ile yoğun ekonomik ve sosyal ilişkiler içerisinde olmamıza rağmen ilişkilerimizde inişli çıkışlı bir seyir oluşmuş, zaman zaman dış politika boyutundan çıkarak iki ülkenin iç politikasında da yansımalar yaratan krizler yaşanmıştır. Örneğin Almanya'nın Türkiye'ye bakışını belirleyen etkenlerden biri de

insan haklarına ilişkin yaklaşımıdır. Almanya'nın "insan hakları politikası", meşruiyetini, ülkesinde var olduğuna inandığı yasal / hukuki zeminden ve bunun da referansı olan evrensel temel haklardan, değerlerden alıyor. Böyle olunca, dış ilişkilerde muhatabı ya da partneri olan devlet, insan hakları ihlali nedeniyle, eleştiri ve yaptırımlara (boykot, ambargo) maruz kalabiliyor. Almanya ile Türkiye'nin ilişkileri zaman zaman bu şablona uygun bir görünüm almaktadır. Örneğin 1991'den itibaren Almanya, güneydoğu'da PKK ile mücadelede Alman silahlarını kullandığı iddiası ile ya da sınır ötesi operasyonda sivil halkın zarar gördüğü savıyla Türkiye'ye sert eleştiriler yöneltmiştir.⁴⁴ Aynı zamanda Türkiye'de Almanya'nın, Türkiye aleyhine çalışan yasadışı örgütlere göz yumduğunu ve Avrupa ülkelerinin insan hakları meselesinde çifte standart uyguladığını ara ara dile getirmektedir.

Ancak, 1999 yılı bir dönüm noktası olacak şekilde, son birkaç yıldır Almanya'yla ilişkilerimize olumlu bir atmosfer ve dinamizmin hakim olduğu müşahede edilmektedir.⁴⁵ Orada yaşayan yaklaşık 2,5 milyon Türkün bu ilişkilerin yönünün belirlenmesinde artık ne kadar önemli olduğunu ülkelerdeki genel seçimlerden önce dahi hissedebilmekteyiz. Almanya 'daki siyasi partiler Türk kökenli seçmenlerin oylarını alabilmek için çeşitli girişimlerde bulunuyor; Türkçe ilan ve broşürler bastırıyor, Türkiye'ye heyetler gönderiyor ve özellikle güncel politika konusu olan Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılması ile ilgili sıcak mesajlar veriyorlar. Aksi görüşte olanların Türklere olumsuz bakma fikri

⁴⁴Canbolat, **Alman Dış Politikası**... ss.241-242

⁴⁵<http://www.tuerkischebotschaft.de/tr/turkalman/kulturel/siyasiiliskiler>, 22.02.2006

üzerinden siyaset yaparak oy toplamaya çalışmaları bile aslında siyasi partilerin seçim öncesi hazırlıklarını Türkleri de hesaba katarak yaptıkları anlamına gelmektedir. Bu da Almanya'daki Türklerin artık iki ülke ilişkilerinde ne kadar önemli bir unsur haline geldiğinin göstergelerinden birisidir.

İki ülke arasındaki politik ilişkilerin zaman zaman olumsuz bir havaya bürünmesi bile, iki ülkenin ticari ilişkilerin gelişmesini ve birbirleri için önemini azaltmamaktır.

3.1.2 Federal Almanya'ya Türk İşgücü Göçünün Evreleri

Avrupa'ya ve bunun en büyük ayağı olan Almanya'ya Türk işgücü göçü yapılan çalışmalarda genelde tarihsel evreler halinde ele alınmıştır. Bu çalışmada da aynı yolun izlenmesi faydalı görülmektedir.

3.1.2.1 Göç başlangıcı: (1956 -1961)

Federal Almanya'ya Türk işgücü göçü; 1956 yılında Kiel Üniversitesi Dünya Ekonomisi Enstitüsü'nün, Federal Almanya'nın Türkiye'ye yatırım yapması ve bu yatırımlarla Almanya'da ustabaşı olarak yetişmiş lise mezunu Türklerin istihdam edilmesi önerisi üzerine, aileleriyle birlikte 12 kişilik küçük bir teknisyen grubunun, 1957 yılının ilk aylarında Hamburg'a eğitim için gitmelerine dayanmaktadır...

Eğitim için Federal Almanya'ya giden işçilerimizin yerleşmesinden sonra ise komisyon karşılığı Almanya'ya yasal

olmayan yollardan işçi gönderen şirketler türemiş ve düzensiz bir göç dalgasına yol açmışlardır.⁴⁶

Yasal olmayan yollardan bu şirketler vasıtasıyla yurtdışına giden ve kaçak olarak çalışan işçilerin sayısı 1960 yılında yaklaşık 2700 kişiye ulaşmıştır.⁴⁷

3.1.2.2 Sistemli ve Kitlesele Göç (1961 – 1972)

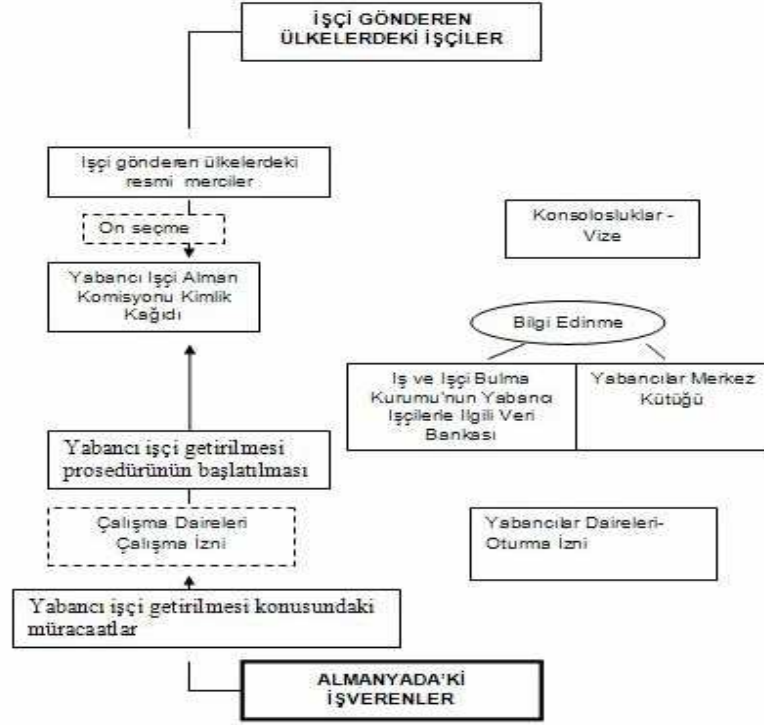
Türk işçilerinin Almanya'ya, dolayısıyla Avrupa'ya göçünü başlatan, iki ülke arasında 30 Ekim 1961'de imzalanan 'işçi alımı anlaşması'dır. Bu tarihten sonra çoğunlukla İş ve İşçi Bulma Kurumu (İBK) aracılığıyla gerçekleşen işgücü hareketi gerek Türkiye Cumhuriyeti kurumları gerekse Federal Almanya İlgili Kurumları tarafından büyük ölçüde sistemli olarak sürdürülmüştür.

Yurtdışına göçün zirveleri olan 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında Türklerin çoğu "anonim" olarak işe alındılar. Yani Türk işçisi arayan yabancı işverenler kendi ülkelerindeki İş Bulma Kurumlarına (İBK) belirli sayıda ve tipte işçi için başvurular. İBK büroları, yerli işçi olup olmadığını belirlemek amacıyla bu istekleri inceledi. Eğer yerli işçi yoksa, işverenlerin istekleri, başka ülkelerde göçmen seçen İBK temsilcilikleri aracılığıyla ilgili ülkenin İBK'larına aktarıldı. (Şema-1)

⁴⁶Füruzan, **Yeni Konuklar**, Deneme Araştırma Röportaj, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1998

⁴⁷Gökdere, **Yabancı Ükelere**... s 8.

Şema-1: Devlet Tarafından Düzenlenen Yabancı İşçi Getirme Prosedürü

Ali S. Gitmez'in anlatımına göre bu dönemde işçi seçimi ve gönderimi ile ilgili esaslar ikili anlaşmalara dayanarak, Alman İrtibat Bürosu tarafından şu şekilde saptanmış ve uygulanmıştır:

“1. Yabancı işçi çalıştırmak isteyen Federal Alman işvereni, İşçi Bulma Bürosuna başvurmakta, bu büro da, Türkiye'deki 'İrtibat Bürosu' aracılığıyla Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu'na gerekli formları göndermektedir.

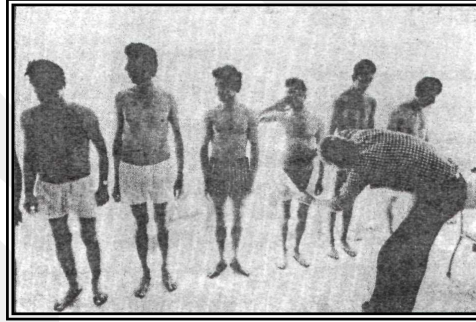
2. Ayrılan kontenjanın doldurulması, başvuranların Alman hekimlerince muayene edilerek 'tam sağlam' raporu almalarına

bağlanmakta idi. Sağlık muayenesinin yapıldığı Türk hastanelerinde, teknik yönetim ve karar, Alman hekimlerinde idi.

3. Seçilen işçiler, gideri Alman işverenlerce karşılanan tren yolculuğu sonunda Federal Almanya'ya gönderilmekteydiler.

4. Konuk işçilerin işleri ile ilgili sorunları ise gönüllü derneklerle işçi sendikalarınca karşılanmaktaydı.

İşçiler toplanırken onların çalışabilme kapasiteleri ve kabiliyetlerine bakılıyordu. Sağlık durumu en çok önem verilen hususlardandı. Öyle ki dişlerinin çürük olup olmama durumu bile değerlendirmeye alınıyordu. Ankara, İstanbul gibi büyük illerimizde Alman doktorların gözetim ve denetiminde bu alımlar gerçekleştiriyordu.⁴⁸:

O yıllarda Almanya'nın yalnız mesleki işçilere değil, aynı zamanda genç, sağlıklı ve kuvvetli işçilere de ihtiyacı vardı. Resimde görüldüğü gibi 5-10 kişilik gruplar Alman doktorlar tarafından sağlık kontrolünden geçiriliyorlar

Göçün bu şekilde kurumsal olarak devam etmesine karşın, turist pasaportu olarak iş aramak için yurtdışına çıkan Türklerin

⁴⁸Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s. 27.

daha sonra statülerini sürekli kılmaları ya da izinsiz çalışmaları biçiminde resmi olmayan ya da illegal göç de vardı. 1970'lerin ortalarında federal Almanya'daki izinsiz işçilerin sayısının 40.000 ile 100.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁹ 1966 - 67 kısa süreli ekonomik bunalımı 70.000 Türk işçisini etkileyerek tüm bu gelişmeleri durdurdu. Bazı Türkler bu bunalımda yurda dönerken diğerleri dönmedi, ya başka bir sektöre geçti ya da Belçika, Hollanda, Danimarka gibi diğer komşu Avrupa ülkelerinde iş aradılar. Bu krizden sonra hepsi Almanya'ya eski işlerine geri döndü.⁵⁰

Abadan-Unat'ın belirttiği gibi "Bu tarih aynı zamanda Türk işçi göçünün kitlesel hale dönüşmesi tarihidir." Sayısal ifadeyle belirtirsek 1966 Haziranı durgunluğunda Federal Almanya'daki Akdenizli işçiler 1.300.000'lere yükselmişken, bu sayı 1968 Ocağı'nda 900.000'lere kadar düştü. 1968 başlarındaki ekonomik canlanmaya koşut biçimde yeniden hızlanan göç, 1973 ortalarında maksimum değerine ulaştı⁵¹.

---

⁴⁹Martin, **Bitmeyen Öykü:...** s 34.

⁵⁰Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s. 38.

⁵¹Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s. 17.

**Tablo- 4: Federal Almanya'daki Türk Vatandaşları
(1961-1973)**

YIL	SAYI	ARTIŞ	YIL	SAYI	ARTIŞ
1961	6 800	152,0	1968	205 400	19,1
1962	15 300	125,0	1969	322 400	57,0
1963	27 100	77,1	1970	469 200	46,0
1964	85 200	214,4	1971	652 800	39,1
1965	132 800	56,0	1972	712 300	9,1
1966	161 000	21,2	1973	910 500	28,0
1967	172 400	7,1	TOPLAM	3 873 200	--

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, "Federal Almanya'daki Türk Nüfusu Hakkında Demografik ve Ekonomik Veriler" Essen: Mart 1999, S.3'den derlenmiştir.

3.1.2.3 1973 Krizi ve Aile Birleşimi (1973 – 1979)

1973 petrol bunalımı ve sonrasındaki ekonomik durgunluğu müteakip artık Avrupa sistemli göç alımını durdurmak zorunda kalmıştır. Fabrikaların durması, toplu işten çıkarımların artması sonucunda işsizlik sayısındaki hızlı artış ve yabancı işçilere yönelik artan tepki üzerine, Federal Almanya 23 Kasım 1973 tarihinde aldığı kararla, Avrupa topluluğun üye olmayan ülkelere gelen işçilerin ülkeye alınmasını durdurmuştur. Federal hükümetin aldığı bu karar Alman işveren ve işçileri memnun ederken, karar sonrasında Türkiye'de faaliyet gösteren Alman İrtibat Bürosu çalışmalarını askıya almıştır.⁵²

⁵² Gezgin, **İşgücü Göçü**...s.29.

Türkiye açısından bu dönem için mutlaka belirtilmesi gereken bir husus, 1973 yılına kadar nitelikli iş gücünün %17'sini yurt dışına gönderilmiş olduğudur. Tahminlere göre 1964–1973 yılları arasında Yurt dışına giden nitelikli işgücü arasında yaklaşık 9 bin kadar da ilkokul öğretmeni de bulunmaktaydı ve bunlar endüstri işçisi konumunda çalışmışlardır. Bu işçilerin yurt dışına gidebilmeleri için asıl mesleklerini gizledikleri anlaşılmaktadır.

1973 yılında Türkiye'den Federal Almanya'ya 103.753 işçi gelmesine karşılık 1975'de sadece 640 işçiye çalışma izni verilmiştir. Ancak aile birleşmeleriyle birlikte Almanya'daki Türk varlığı 1975 yılında 1 milyon sınırını aşmıştır.⁵³

İkili işgücü anlaşmalarının çoğu, Avrupa'da işçi alımının durdurulduğu 1973-74'ten sonra en azından *de facto* olarak modifiye edildi. Geçici yabancı işçiler yerleşik göçmenlere dönüşmekteydiler ve Avrupa hükümetleri, uluslararası örgütlerin ve kendi işçi sendikalarının baskısı altında, yabancı işçilerin çoğunu ulusal sosyal refah mevzuatının tam koruması altına alarak onların yerleşmesini tanımayı kabul etti. Böylece 1970'li yılların ortalarında yabancı işçilerin çoğu işsizlik yardımı ve çocuk ödenekleri de dahil olmak üzere, buldukları yabancı ülkenin sosyal güvenlik programlarından tam olarak yararlanmaya başladılar.

1973–1974 yıllarında işçi alımının durdurulması kararıyla geri dönmesi planlanan yabancı işçilerin sayısı beklenenin altında

⁵³ Perşembe, **Almanya'da Türk...**s.66.

kalırken diğerk yandan da; Federal Almanya Cumhuriyeti'nde, yabancı işçi alımının sürmesini ancak bir ya da iki yıllık çalışmadan sonra sıkı bir biçimde izlenen işçi rotasyonun uygulamasını savunan işveren birlikleri ve bazı yerel yöneticiler ile, uzun süredir Almanya'da bulunan göçmenleri entegre etmek isteyen sendikalar ve göçmenlere yardım örgütleri arasında bir iç tartışma başlatmıştır. Aynı yıllarda Federal Almanya ve işçi alan diğerk Batı Avrupa ülkeleri, yeni gelen işçilerin istihdam edilmesini sınırlama getiren fakat yerleşmiş bulunan işçilerin çoğuna da, eğer istiyorlarsa, ülkede kalmalarına izin veren politikaları kabul etmişlerdir.⁵⁴

Aile Birleşimi, genel olarak, anayasanın yirminci maddesinin birinci fıkrasında belirtilmiş olan soysal devlet ilkesi ve altıncı maddesinde belirlenmiş olan evlilik kurumunun ve ailenin korunması kapsamına girmektedir. Bu konuda daha somut yasal düzenlemeler mevcut değildi ve "yabancı işçilerin aile mensuplarının Federal Almanya'ya daha da artan sayıda düzensiz bir biçimde taşınmalarının zararlı etkilerini engellemeyi" hedefleyen Haziran 1965 tarihli **Yabancılar Politikasına İlişkin İlkeler** (Grundsätze zur Ausländerpolitik) temel alınıyordu... Eyalet İşçileri Bakanları Konferansı'nca yukarıdaki hedefin yanısıra ilkelerde olası bir aile birleşiminin hangi kişiler için geçerli olup olmadığına ve birleşim uygulamasının ön koşullarına dair tanımlamalar getirilmişti.

---

⁵⁴Martin, **Bitmeyen Öykü...**s.36.

Buna göre aile birleşiminden “yalnızca yabancı işçinin eşi ve 21 yaşında ve daha küçük olan çocukları” yararlanabiliyordu. Aile birleşiminin gerçekleşmesi ayrıca ailenin ikamet için “uygun” bir konutun varlığının ispatına bağlıydı. Bu koşulun ilkesel olarak makul olmasıyla birlikte, eleştirel yaklaşıldığında belirtmelidir ki, yabancılar için bu koşulun yerine getirilmesi gerçekte çok zordu. Zira özel kiralık piyasalarında birçok ayrıcalıklara maruz kaldıkları gibi, özellikle altmışlı yıllarda ailelere uygun konut bulmak oldukça büyük bir sorundu. Zaten daha önce de, yabancı işçilerin Alman iş piyasasına alınma sürecinde, bu konuya ilişkin (ya da evliliklerin devamını sağlayabilecek koşulları hazırlamak gibi konularda) herhangi bir önlem alınmamıştı, alınamazdı da. Zira böyle bir önlemin alınması, o yıllarda devletin yabancıların istihdam edilmesine ilişkin resmi görüşünü oluşturan **rotasyon modeli** ile çelişirdi...

Özetle, aile birleşiminin, kamu hizmetleri sektörünü bundan doğabilecek maddi külfetlerden “korumak”, ayrıca da yabancıların iş potansiyelinden azami düzeyde yararlanabilmek suretiyle bürokratik düzenlemeler ve resmi mercilerin geniş takdir yetkilerine bırakılmış hukuki hükümler yoluyla zorlaştırıldığı belirtilebilir.⁵⁵ 1976 yılı sonlarından itibaren ise göç sürecinde yeni gelişmeler gözlenmiş olup, Federal Almanya’ya gelen Türk sayısında artışlar başlarken, geri dönenlerin sayısında düşüş yaşanmıştır. 1977 yılında gelen ve ayrılanların sayısı hemen hemen eşitlenirken, bu yıldan itibaren süreç tekrar tersine dönerek, 1980’e ulaşıldığında

---

⁵⁵Mehmet Okyayuz, **Federal Almanya’nın Yabancılar Politikası**, Doruk Yay., Ankara ,1999, s.39.

adeta 1973'ün tekrarı ile karşılaşmış, gelenler ayrılanların üç katına ulaşmıştır.⁵⁶

3.1.2.4 Siyasi Göç (1980 – 1983)

1970'lerde Türkiye'deki karışık siyasi ortam sonucu ortaya çıkan anarşi ve 1980'lerdeki askeri rejimden dolayı başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine birçok insanın gitmesi, göçün nedenlerinden itici faktörlerin arasında yer almaktadır. Federal Almanya Türk vatandaşlarına 5 Ekim 1980 tarihinde, sahte iltica taleplerini önlemek için tedbire başvurduklarını, üç yıl sonra bu kararın gözden geçirilmesinin öngörüldüğünü ancak bu durumun, tedbirin daha önce gözden geçirilemeyeceği anlamına gelmediğini belirterek, vize zorunluluğu koymuştur.⁵⁷

Konulan vize uygulamasına rağmen özellikle 1980 yılında, 57.300 Türk vatandaşı Federal Almanya'ya iltica talebinde bulunmuştur. Aşağıda Tablo-5'de bu iltica talebine ait sayısal verileri bulabilirsiniz.

---

⁵⁶Kadir Turan, **Almanya'da Türk Olmak**, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları Bilim Serisi No:103, Ankara, 1997, s.17

⁵⁷Metin Gür, **30 Yılın İçinden**, Anadolu Schullbuchverlag, Hückelhoven, 1993, s.40

Tablo-5: Federal Almanya'ya İltica Talebinde Bulunan Vatandaşlarımızın Yıllara Göre Dağılımı ve Öteki İlticacılara Oranı

YILLAR	SAYI	YÜZDE (%)	YILLAR	SAYI	YÜZDE (%)
1976	809	7,3	1984	4 186	11,9
1977	1 168	7,1	1985	7 528	10,2
1978	7 419	22,4	1986	8 695	8,7
1979	13 246	25,7	1987	11 428	19,9
1980	57 913	53,7	1988	14 873	14,4
1981	6 302	12,8	1989	20 020	16,5
1982	3 688	9,9	1990	22 082	-
1983	1 548	7,9	1991	23 877	-

Kaynak: Bundesamt für Arbeit und Sozialordnung 1922 Bultein s. 62

3.1.2.5 Dönüş Göçü (1983 – 1991)

Bir zamanlar AT ülkelerinde çalışmış olan Türklerin çoğu Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Bu konuda çok az veri olmasına karşın, yurtdışında çalışıp ülkeye geri dönen Türklerin sayısının 500.000 ile 900.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Tasarruf hedeflerine ulaşılması ya da tatminsizlik nedeniyle ülkeye geri dönen Türklerin ortalama sayısı 20.000- 30.000'dir. Yine, 1966-67 ve 1974-75 durgunluk dönemleri Türkleri ülkelerine geri gönderdi. Federal Almanya'nın ülkeye geri gönderme politikaları sonucunda 1983-84 yıllarında 150.000'den fazla Türkün ülkelerine dönüş yapmasını teşvik etti. Geri dönen işçilerin özellikleri, ne zaman ve hangi koşullar altında döndüklerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

1983-84'te Almanların kesin dönüşü teşvik etmesiyle, tersine göçte bir sıçrama oldu. Federal Alman Cumhuriyeti, işsiz işçilere ve kısa süredir ya da haftanın yalnızca belirli günlerinde çalışan yabancı işçilere 10.500 Alman Markına kadar ve ayrıca geri dönen her bir çocuk için 1.500 Alman Markı para ödemeyi önerdi; ve kesin dönüş yapan işçilerin sosyal güvenlik primlerini iki yıllık normal bekleme süresinin dolmasını beklemeksizin hemen ödedi. Bu kesin dönüş teşvikleri 100.000'den fazla Türk işçisinin ve bilinmeyen sayıda bağımlı aile fertlerinin Federal Almanya'dan ayrılmasını sağladı.1983-84'te Federal Almanya'dan Türkiye'ye Türk işçi göçü yılda yaklaşık 75.000'den 150.000'in üzerine çıktı. 8.500 kadar Türk işçisine geri dönüş primi ödendi ve yaklaşık 93.000'ine de yaşlılık primleri geri ödendi. 1989 yılında görüşülen kesin dönüş yapmış göçmenlerin çoğu, biriktirdikleri parayla geçinen 40 ile 60 yaş arasındaki emeklilerdi. Bu tipik göçmenler 1970 yılında 25-30 yaşlarındayken Federal Almanya'ya gitti. 10 ile 15 yıl sonra 1980'lerin başında geri dönmüşlerdir.⁵⁸

---

⁵⁸Martin ,**Bitmeyen Öykü...** ss 45.46.47

Tablo-6: F. Almanya'daki Türklerin 1973-1997 Dönemi Sayısal Gelişimi ve Geri Dönüşleri

YILLAR	Almanya'ya Gelenlerin Sayısı	Kesin Dönüş Yapanların Sayısı	Aradaki Fark +/-
1973	249 670	87 094	(+) 162 576
1974	160 750	110 825	(+) 49 925
1975	98 562	148 476	(-) 49 914
1976	105 758	130 354	(-) 24 596
1977	144 515	113 531	(+) 984
1978	131 019	88 080	(+) 42 939
1979	171 880	66 256	(+) 105 624
1980	212 254	70 583	(+) 141 671
1981	84 052	70 905	(+) 13 141
1982	42 713	86 852	(-) 44 139
1983	27 830	100 388	(-) 72 558
1984	34 114	213 469	(-) 179 558
1985	47 458	60 641	(-) 13 183
1986	62 161	51 934	(+) 10 227
1987	66 247	45 726	(+) 20 521
1988	28 402	29 876	(+) 38 526
1989	85 679	37 666	(+) 48 013
1990	84 346	35 635	(+) 48 711
1991	82 536	36 638	(+) 45 898
1992	81 303	40 727	(+) 45 176
1993	68 466	46 642	(+) 21 824
1994	64 725	47 378	(+) 17 347
1995	74 517	44 3666	(+) 30 151
1996	74 144	45 030	(+) 29 114
1997	56 992	46 820	(+) 10 172

Kaynak:Türkiye Araştırmalar Merkezi, **F. Almanya'daki Türk Nüfusu Hakkında Demografik ve Ekonomik Veriler**, Essen:Mart 1999. s.6

Yukarıdaki tabloda daha önce aktarılan evrelere bağlı olarak geri dönenlerin bazı yıllarda artış gösterdiğini, ama sonuçta

Federal Almanya’da yaşayan göçmenlerin nüfusunun giderek arttığını görüyoruz. Yani geri dönüşü teşvik yasasının uygulanmaya başlandığı 1983 yılından 1991 yılına kadar geçen dönemde, Federal Almanya yasa çerçevesinde beklediği sonuca ulaşamazken; “Almanya’daki Türk toplumu için 1985 sonrası yıllar hızla misafir işçilikten, göçmenlik statüsüne geçiş yılları olarak gelişmiştir”.⁵⁹

3.1.2.6 1991 ‘den Günümüze Devam Eden Göç

Bu evrede göçmenlerin hayatlarını en çok etkileyen olay Federal Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Alman Cumhuriyetinin birleşmesi sonucu Almanya’da sosyal ve ekonomik dengelerin değişmesi olmuştur. Doğu Almanya’da yaşayan insanların gelişmiş batı pazarına girmesi, bu pazarda etkin olan göçmenleri özellikle Türkleri büyük ölçüde olumsuz olarak etkilemiştir. Bu dönemde Türklerin yaşamaya başladığı ekonomik sıkıntıların yanısıra ırkçı davranışlarda da artış gözlenmiştir. 1993 de Solingen’ de bir Türk hanesinin kundaklanması bu tutumun acı ve somut örneklerinden birini oluşturur.

Almanya’da 1 Ocak 1991’de yürürlüğe giren yeni yabancılar yasası, genç kuşağın Alman vatandaşlığına geçişini kolaylaştırırken, uzayan işsizlik durumunda oturma hakkını kısıtlayan hükümler taşımaktadır. Yasa ayrıca, ailelerin birleşmesini de kısıtlayıcı koşullara bağlamış durumdadır. İkinci ve

⁵⁹ Faruk Şen, Yunus Ulusoy, Güray Öz, **Avrupa Türkleri-Federal Almanya ve Diğer AB Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, s..41.

üçüncü kuşak yabancıların eşlerini getirebilmeleri, 8 yıldan beri aralıksız Almanya'da yaşamış ve yetişkin olmaları şartına bağlanmıştır. Yeni gelen eşe ise ancak 5 yıl geçtikten sonra bağımsız bir oturma izni ya da çalışma hakkı verilmektedir. Yasadaki kısıtlamalara rağmen Alman vatandaşlığına geçişin kolaylaştırılması, Federal Almanya'nın entegrasyon yolunda olumlu düşüncelerinin olduğu sinyalleri vermektedir. Fakat bu katkının entegrasyon sürecine tam anlamıyla iyi niyetle yapılmaya çalışılması önemli bir husustur.

Faruk Şen'e göre yeni kanunun, Almanya'daki Türk göç tarihinin önemli bir noktasını oluşturmasının nedeni ise, getirilen yeni düzenlemelerin her ne kadar Türklerin beklentilerinden uzak olsa bile; özellikle ikinci nesil Türklerin, Alman vatandaşlığına geçişlerinde kolaylıklar tanınması ve bu sayede özellikle politik ve sosyal alanda söz sahibi olmak için Türk toplumuna yeni ufuklar açmış olmasıdır.⁶⁰ 1991'den günümüze kadar olan göç evresinde artık hemen hemen aile birleşmeleri bitmiş, göç sadece evlilik yoluyla ya da illegal yollarla küçük çaplı olarak devam etmektedir. Fakat Federal Almanya'daki Türk nüfusu oradaki insanlarımızın yüksek nüfus artış hızı sayesinde hala devam etmektedir.

3.1.3 Türklerin Değişen Sosyal Yapısı:

Federal Almanya'da, ilk gidenlerden yaşayanlar da düşünülürse, şu an üç kuşak bir arada yaşamaktadır. Bu Türklerin neredeyse yarım asırdır orada olmasının doğal bir sonucudur.

⁶⁰Şen, Faruk, ve diğerleri, **Avrupa Türkleri...** s.19–20.

İlk giden işçilerle orada doğmuş çocuklarının ya da torunlarının aynı kültürel yapıya sahip olmaları ya da hayata aynı tepkileri vermeleri elbette beklenemez. Üç kuşağın değişen sosyal yapılarını incelemeden önce daha önceki ve daha sonraki bölümler içinde veri oluşturacak olan önemli demografik bilgilerin bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

3.1.3.1 Federal Almanya 'da Yaşayan Türkler Hakkında Sosyo-Demografik Veriler:

Bugün yurtdışında 2005 yılı verilerine göre yaklaşık 3,6 milyon Türk vatandaşı yaşamaktadır. Bu sayılara diğer ülkelerin vatandaşlığına geçmiş olanlar dahil değildir. Bunu bir anlamda Modern Türk Diasporası olarak değerlendirebiliriz.

Göçün ilk yıllarında erkek ağırlıklı ve göreceli olarak orta yaş grubu içinde bulunanlardan oluşan Türk Nüfusu, aile birleşimi sonucu ve ilerleyen yıllar içinde doğal olarak daha heterojen bir yapıya ulaşmıştır. Öncelikle nüfusun içindeki kadın oranı artmıştır.

Bunun ötesinde aile birleşimleri ve evlilikler yolu ile genç nüfusun oranı oldukça artmıştır, aynı zamanda küçük de olsa bir üst yaş grubu ortaya çıkmıştır. Yasal işçi göçünün dışında Türk göçünde, kaçak işçi veya mülteci olarak Almanya'ya göç eden ve orada doğanların nüfus yapısında değişken düzeyler izlenmiştir. Bazı faktörlere göre nüfusun değerlendirilebilir yapısı, Türk göçmenlerin Almanya'daki değişen düzeyler konumu hakkında bize bilgi verebilmektedir.

Tablo-7: Vatandaşlarımızın Cinsiyetlerine ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

YAŞ GRUPLARI					
	0-14	15-29	30-39	40-49	50 VE YUKARI
ERKEK	25.156	281.484	222.872	89.765	200.102
KADIN	79.038	243,54	164.849	100.333	170.522
TOPLAM	404.194	525024	387.721	190.098	370.624

31.12.2002 tarihi itibarıyla

YAŞ GRUPLARI					
	0-14	15-29	30-39	40-49	50 VE YUKARI
ERKEK	239.142	287.016	215.983	85.732	201.664
KADIN	203.381	258.501	168.436	90.349	161.664
TOPLAM	442.523	545.517	384,389	176,081	363.659

Kaynak:Federal İstatistik Dairesi

Aralık 2003 yılı Alman istatistik dairesinin verilerine göre Almanya'da yaşayan 7.334.765 yabancı arasında Türklerin sayısı 1.877.661'dir. İslam-Archiv'in verilerine göre (2003) Almanya'da 3.112.000 Müslüman yaşıyor ve bunların 2.489.600 (%80)'i Sünni 622.400 (%20)'ü Şii Müslüman. Şiiler arasında 416.061 Alevi bulunuyor. Alman pasaportuna sahip bulunan Müslüman yabancılar 732.000'dir. İşçi statüsündeki Türklerin toplam sayısı 646.962'dir. İşsiz sayısı ise 168.663'tür.⁶¹

Türklerin Genelde yoğun olduğu bölge Kuzey Ren Vestfalya (Özellikle Duesseldorf) eyaletidir. Genelde Köln, Stuttgart, Berlin, Frankfurt, Münih, gibi büyük şehirlerde yaşamaya temayüllüdürler.

⁶¹Perşembe, **Almanya'da Türk...** s. 73.

Bu bölgelerde sanayinin gelişmiş olması, göçmen nüfusu yoğunluğunun en önemli nedenidir. İkinci olarak kendi yakın ve hemşerileri, yurттаşları buralarda daha kalabalıktırlar. Özellikle iş bulma konusunda onların yardımı alınmaktadır. Üçüncü olarak hemşeriliğin aidiyet gibi sosyal psikolojik bir ihtiyacı karşıladığını da görmekteyiz. Hemşerilerine yakın bulunmak kişiyi yalnızlıktan kurtarmaktadır. Ayrıca illegal göçte hemşeriler kaçak göçmenleri saklayabilmektedirler.⁶²

Aşağıdaki tabloda Almanların Eyaletlere göre dağılımı verilmiştir. Ocak 1973'te yoğunluğu Kruzberg ve Wedding bölgesinde olmak üzere, Batı Berlin'de 66.500 Türk yaşamaktaydı. Yine 1973'te ortalama olarak her gün 15 Türk çocuk doğmakta olup iki çift evlenmekteydi. 1 Ocak 1998' de ise Berlin'de 143.352 Türk yaşamaktadır. 1997 yılında Almanya'da 49.610 Türk vatandaşı doğmuş, 8.945 çift evlenmiştir.

---

⁶²Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa**.s. 33.-34.

Tablo-8: Vatandaşlarımızın Eyaletlere Göre Dağılımı

Eyalet	Sayı	Toplam Or.(%)	Erkek	Kadın
Nordrhein- Westfalen	632.965	33,88	334.277	292.679
Baden Württemberg	325.618	17,06	169.418	146.200
Bavyere	241.545	13,05	129.590	111.864
Hessen	200.136	10,82	107.142	92.994
Berlin	120.684	6,52	65.128	55.556
Niedersachsen	118.232	6,39	62.839	55.393
Palatina	73.029	3,95	40.018	33.011
Hamburg	60.255	3,26	33.120	27.135
Schleswing-Holstein	36.939	2	20.139	6.800
Bremen	29.897	1,62	16.143	13.754
Saarland	14.101	0,76	7.647	6.454
Sachsen	4.327	0,23	3.437	890
Brandenburg	2.454	0,13	1.906	548
Sachsen-Anhait	2.448	0,13	1.767	681
Thüringgen	2.062	0,10	1.540	522
Mecklemburg Vorpommer	1.830	0,10	1.359	471
Toplam:	1.850.422		995.470	854.952

Kaynak: Eyalet İstatistik Daireleri

Alman İstatistik Dairesinin verilerine göre Almanya'da yaşayan yabancıların 1.499.999'u (%20,5), Türklerin 613.951'i Almanya doğumludur. Türklerin nüfusunda son yıllarda görülen azalma, Alman vatandaşlığına kabul edilenlerin sayısal artışı ve emekli olup Türkiye'ye dönen ilk kuşak göçmenlerinin kazandırdığı hareketlilikle yakından bağlantılıdır. 2003 yılı itibariyle toplam 622.010 kişi Alman vatandaşlığına geçmiştir.

**Tablo-9: Alman Uyuğuna Geçen Türk
Vatandaşlarının Sayısı**

a)2004 Yılında

Başkonsolokluk Bölgesi	Alman Vatandaşlığına Geçen Sayısı
Berlin	1.280
Düsseldorf	4.277
Essen	3.204
Frankfurt	5.198
Hamburg	1.422
Hannover	4.200
Karlsruhe	2.881
Köln	4.394
Mainz	2.999
Münih	2.664
Münster	2.929
Nürnberg	1.703
Stuttgart	4.754
Toplam	41.905

b) Yıllar İtibarıyla Toplam

1972-1979	2.219	1996	46.294
1980-1989	10.361	1997	52.240
1990	2.034	1998	59.664
1991	3.529	1999	103.900
1992	7.377	2000	82.861
1993	12.590	2001	76.573
1994	19.590	2002	64.631
1995	31.578	2003	56.244
Kaynak : Federal İstatistik Dairesi			622.010

Sema Pişkinsüt, Türkiye'deki nüfus artışı % 2,2 ortalamadan 2,5'e kadar çıkarken Almanya'daki nüfus artışının yaklaşık % 40'ının yabancı göçmenler tarafından sağlanmakta olduğunu, Almanlar arasındaki artış orasının ise adeta eksilerde seyrettiğini, evliliklere bakıldığı zaman ise;

Tablo-10: Türk Yurttaşlarının Yaptığı Evlilikler

Yıl*	1960	1963	1966	1969	1972	1975	1978	1981
Alman kadınlarla	71	276	506	425	365	605	984	3982
Alman erkeklerle	12	11	76	147	221	359	304	527
Türklerle**	0	1	37	107	442	801	1.086	3.744

Yıl*	1984	1987	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Alman kadınlarla	1.312	1.477	2.767	3401	3692	3170	3128	3399
Alman erkeklerle	319	441	691	836	865	814	864	938
Türklerle**	3.616	275	276	432	384	454	637	765

Türk yurttaşlarının yaptığı evlilikler

* 1992'ye kadar eski Federal Bölge

** Evlilik akitleri konsolosluklarda ve elçiliklerde istatistiklere alınmadığı için, 1987 yılından itibaren sayılarda hızlı bir düşüş görülüyor.

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi

Türkiye'deki değişik grupların evliliğinin Türkiye'deki sentezin içerisinde olduğunu, Almanya'da özellikle 1960 ve 1991 yılları arasında yaklaşık 20.000'e kadar varan Türk-Alman evliliği yapıldığını, sadece 1995 yılında, yaklaşık 5.000 Türk ile Türkün evlenmesine karşılık, yaklaşık 5.000 de Türk ile Alman'ın evlendiğini, bu veriler ışığında 2030 yılında Türk ve Türk kökenlilerin

Almanya Nüfusunun 1/4'ine erişebileceği anlamına geldiğini belirtmektedir.⁶³

3.1.3.2. Almanya'da Üç Kuşak

1961-1974 yılları arasında Federal Almanya'ya giden vatandaşlarımız **Birinci kuşak** içinde değerlendirilir. 1961-1968 yılları arasında gidenler daha çok Federal Almanya'nın belirlediği kriterlere uygun, her türlü sağlık kontrolünden geçirilip sağlam raporu aldıktan sonra yurtdışına giden ve çoğunlukla erkek işçilerden oluşur. Bu gruptaki işçiler daha çok kent kökenli ve vasıflıdırlar.

1968–1974 yılları arasında gidenler ise ikinci göç dalgasını yakalamış daha çok kırsal kesim insanlarıdır. Bir an önce para biriktirip Türkiye'de daha iyi bir sosyal statüde olmak isteyen bu grup tasarruf eğilimlerinden dolayı düşük yaşam standartlarına yönelmiş, ve gettoları oluşturarak buralarda kapalı bir kültürel yaşam sürmüşlerdir.

Bu nedenle de entegrasyon, kimlik ya da kültürel tanınma onların için bir sorun haline gelmemiş veya getirilmemiştir. Ülkesine geri dönüşü çok kuvvetli bir şekilde hisseden birinci kuşağın üyeleri, Avrupa'ya ilk gittikleri yıllar münferit çalışan bireyler olma dışında, herhangi bir toplumsal role de talip olmamışlardır. Eskinin yalnızları olarak birinci kuşak, bugün için

⁶³Türk-Alman sempozyumu, **Türk...** s. 393.

güçlü bir cemaat özelliği göstermese de, popülist söylemde, diğer kuşaklar tarafından “cami cemaati” olarak adlandırılmaktadır.

Birinci kuşak Türkiye’de yatırım yapabilmek amacıyla ev, arsa almaya özenmiştir. Türkiye’ye geri dönüş yaparak iş kuranlar yanında, emekli olup da her iki ülke arasında çocuklarının gurbette olmaları dolayısıyla mekik dokuyanlar da bulunmaktadır. Bu kişiler yaz mevsiminde Türkiye’de olmanın, zorlu kış şartlarında ise Almanya’da bulunmanın avantajlarını yaşamayı tercih etmektedirler. Almanca konuşma düzeyi açısından genelde yetersiz kalan ilk kuşak Türklerin, F.Almanya’da günlük hayatın kurallarına öğrenebildiği kadarıyla uymaya çalıştığı, sistemden hem şikâyet hem de övgüyle bahsedebildikleri görülmektedir. İlk kuşakların, Alman toplumuyla iletişim kurmaya çalışmadığı, onlardan duyduğu tedirginlik ve korkuyu, yetiştirdiği çocuklarına da yansıttığı, onlarla da uyumlu olamadığı söylenebilir. Kendi yaşam alanından pek dışarı çıkmayan ilk kuşakların iş deneyimleri, temizlik, inşaat ve fabrika işçiliği düzeyinde kalmıştır.⁶⁴

Aile birleşmesi sonrasında Federal Almanya’ya giden, birinci kuşak içinde yer alan işçilerin çocukları ve orada doğanlar **ikinci kuşağı** oluşturmuşlardır.

Türkiye’de belli bir dönem temel eğitim aldıktan sonra giden ileri yaştakiler, ayrıca orada bir eğitim alma şansını bulamamışlar ve vasıfsız işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Fakat bu kuşak Alman kültürünü ebeveynlerinden daha fazla tanıyabilmiştir.

---

⁶⁴Perşembe, **Almanya’da Türk...** s. 83.

Okuyan ya da çalışan olarak ne gibi hakları olduğunun biraz daha farkındadırlar. Çocuk yaşta oraya giden ve orada doğanlar ise temel ve mesleki eğitim konusunda daha şanslıydılar ve vasıflı iş sahibi olabildiler. Bu kuşakta yer alan gençler kendilerini Alman toplumu ile bütünleşme ve toplumsal girişim potansiyeli açısından daha önemli görmektedirler. Almanlarla daha fazla ilişki içinde olmaları, Almanca'yı daha iyi konuşabilmeleri, ya da orada eğitim görmüş olmaları bu bütünleşme eğilimine neden olan faktörler arasında sayılabilir.

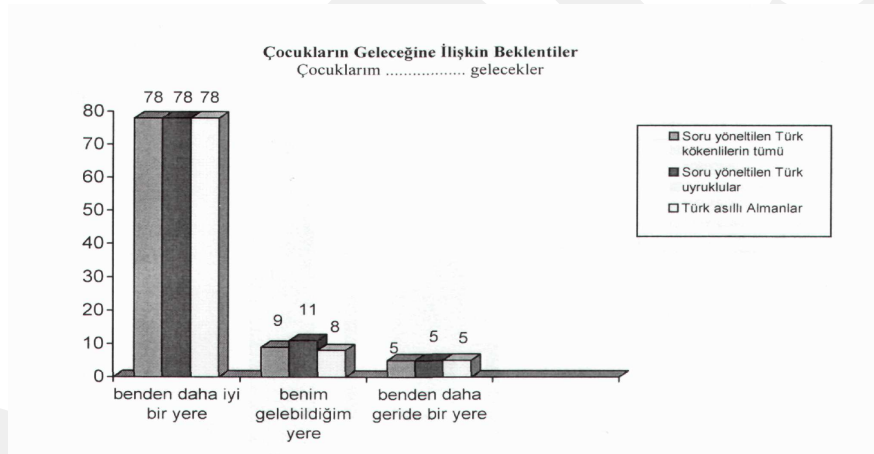
Birinci ve ikinci kuşağın, Almanya'da doğan çocuklarından oluşan 18 yaşın altındaki nesil **üçüncü kuşak** olarak tanımlanmaktadır.

Bu kuşak gerek eğitim seviyesi olarak gerekse Alman toplumuna uyumları ile ilk kuşaklardan ayrılır.

Bu üç kuşağın yaşadığı tarihsel süreç içinde hayata, içinde buldukları topluma ve kendi kültürel kimliklerine genel bakış açılarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Genellikle birinci ve ikinci kuşaklar Türkiye'de uzun yıllardır geliştirilen egemen söylemi yeniden üretmekte, son kuşak gençlerde ise daha çok kozmopolit kimliğin, yurttaşlığın ve kültürel kimliğin altını çizmektedirler. Kaldı ki kuşaklar arası egemen söylem farklılıklarına bakıldığında, bu durum daha da açık görülmektedir. Bilindiği üzere 1960'lı ve 70'li yıllarda birinci ve ikinci kuşak göçmenler ekonomik sorunlara ilişkin kaygı ve söylemler geliştirmişken, 80'li yıllarda ikinci kuşak, daha çok Türkiye kaynaklı ideolojik ve siyasal içerikli söylemler üretmiştir. Öte yandan özellikle 90'lı yılların sonlarından itibaren

üçüncü kuşak daha çok kültürel nitelikte diyaloga, farklılığa, hoşgörüyeye ve çok kültürlülüğe ilişkin söylemler üretmeye ağırlık vermişlerdir⁶⁵. Bugün birinci kuşak Türkler emekliliğe hazırlanırken, ikinci ve üçüncü kuşak Türkleri Alman toplumunda giderek artan oranlarda saygın mesleklere yöneliyorlar. Bugün 30.000 Türk öğrencisi, Alman üniversitelerinde eğitim görüyor ve hukuk, ekonomi, mühendislik ve sosyal-bilimler Türk öğrencilerin en çok tercih ettikleri branşlar olarak ağırlık kazanıyor.⁶⁶

Grafik-1:Çocukların Geleceğine İlişkin Beklentiler

Kaynak: Konrad Adenauer Vakfı tarafından Türk kökenli aileler arasında 2001'de yapılmış olan anket ve Infratest/dimap Mayıs 2001

Alman ekonomisi içinde tüketici grubunu oluşturan Türkler ev alıyor. TAM tarafından yapılan bir araştırmaya göre Avrupa genelindeki 4 milyonu aşkın Türk'ün 255 bininin kendine ait konutu

⁶⁵Perşembe, **Almanya'da Türk...** s. 84.

⁶⁶Faruk Şen, "**Sayıların Diliyle Almanya'da 40 Yıllık Türk Göçü**", <http://www.uni-essen.de/zft/news/berichte>

bulunuyor, vergi ödüyor, yatırım yapıyor, istihdam ve katma değer yaratıyor ve gelecek planlarını Almanya'da yapıyorlar.⁶⁷

3.2 Almanya'daki Türklerin Entegrasyonu ve Etkileri

Entegrasyon kavramını ele almadan önce insanların ve de dolayısıyla onların organizasyonu olan devletlerin demokrasi kavramından ne anladıklarından ve demokrasiyi ne kadar içselleştirdiklerinden bahsetmekte fayda var. Eğer demokrasi sadece halkın iktidarı olarak tanımlanıyorsa burada halk kavramının bir organik bütünlüğü ifade ettiği anlaşılır. Bu organik bütünlük ise realitede hakim topluluğun etrafında sağlanabilir.

Bir de olması gerekenler, yani idealler vardır. Eğer Avrupa kendini tarih boyunca doğal olmayan sınırlarla ana kıta Avrasya'dan ayırmışsa bunu, yakaladığını iddia ettiği modernleşme sürecinin getirdiği evrensel bilince dayanarak yapmıştır. Batının bugünkü çatışmacı kuramların gerçekleşebileceği paranoyasına kapılması, buna bağlı olarak hakim topluluğun hükümlerinin dışında olanlara şans tanımaması, içindeki kendinden olmayanları dışlama zihniyeti, Avrupa'nın kendini gerçekleştirirken geliştirdiği evrensel bütün değerleri kendi eliyle yıkması anlamına gelir. Bu bakımdan eğer halkın iktidarı olarak tanımlanıyor ise demokrasinin demokratikleşmeye ihtiyacı var demektir.

Entegrasyon, göçmene içinde bulunduğu çoğunluk toplumunda eşit bir statü kazanma olanağı sağlayan ve nesiller

⁶⁷ Faruk Şen ,**Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ankara, 2005, s.95.

boyu süren bir süreçtir. Genel entegrasyon kavramına; iş piyasası, eğitim sistemi ve uyrukluk sistemi gibi toplumsal yapılara entegrasyon, en önemli ögesi dil olan kültürel entegrasyon; içinde bulunulan toplumun bireyleriyle ilişkide bulunup, dostluklar kurmayı içeren sosyal entegrasyon ve öznel aidiyet duygusuna dayanan kimliğe ilişkin entegrasyon girer.⁶⁸ Bu anlamda ortak unsurların bir araya getirilmesi ve ortak olmayan hususlarda karşılıklı hoşgörüyle, olanaklar dahilinde anlaşmayı ifade eder. Ortak olmayan noktalarda hakim unsur anlaşmıyor, kendi değerlerini diğerine empoze ediyorsa orada tek taraflı entegrasyon ya da diğer bir deyişle asimilasyon vardır.⁶⁹ Bu noktada entegrasyon ile asimilasyon arasındaki ince çizgiyi belirlemek açısından yukarıda verilen tanımların kanıksanması ve iki kavramın üzerinde oynanabilir olduğunun bilincine varılması çok önemlidir.

3.2.1 Sosyo-Kültürel Entegrasyon İle Etkileri

3.2.1.1 Entegrasyonda Kimlik Faktörü

Anlaşmalarda belirtilmese de Almanya işgücü göçünü kabul ederken rotasyon prensibini benimsemişti. Bu yabancı işçilerin, iş piyasasının gereğince, gerek sabit kalan işçinin ücretinin ve de sosyal güvenlikle doğan haklarından dolayı işveren maliyetlerinin artacağı düşüncesiyle, yine işverenlerin de sözcülüğünde kabul edilmiş bir esastı. Fakat bu temellerde biçimlenen, yabancılar politikası sadece ekonomik kriterlerden etkilenebilir. Bu da

⁶⁸Türk-Alman sempozyumu **Türk...** s.284.

⁶⁹Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...**s. 83.

yabancıların çalıştırılmasından kaynaklanan sosyal ve beşeri problemlerin ihmal edilmesine ya da olabileceklere önlem alınmamasına neden olmuştur. Bu Türk işçilerin çoğunlukla Almanya'ya getirildikleri 60'lı yıllarda Almanya'nın planlamalarında herhangi bir entegrasyon veya Alman toplumu ile sağlıklı ilişkiler kurabilme yolları öngörmediği anlamına gelmektedir. Göçmenlerin sadece çalışacak insanlar olarak görülmesi ve "misafir işçi" olarak kabul edilmeleri mantığının hakim olması zaten sosyal içerikli bir yaklaşımın olmasını mümkün kılmamaktadır⁷⁰. Açıkçası o yıllarda işçilerde bir gün geri dönecekleri fikriyle yaşamlarını sürdürdükleri için Alman toplumu ile kaynaşmak gibi bir sorunları yoktu. Asıl amaçları olan tasarruf yapma isteği zaten onları sosyal yaşamdan zorunlu da olsa uzak tutuyordu. Orada kendilerine sağlanan imkânların (kaldıkları baraka tarzı işçi yurtları vb), yeterli olmamasına, alıştıkları yaşam şeklinden(akrabalık, arkadaşlık ilişkileri) uzak olmalarına bu yüzden katlanabilmişlerdir.

70'li yıllardaki aile birleşimi ve sonrasında Türklerin kendilerini Almanya'da kalıcı olarak görmeye başlamaları ile uyum problemleri ve bir ülkede yabancı olarak yaşamanın zorlukları ve getirdiği sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

80'lere kadar misafir işçilerin dönüşünü teşvik, yabancılar politikasını belirleyen bir hedeftir. Yabancılar politikasına getirilen, işçi alımının durdurulması, aile birleşimine getirilen sınırlamalar, sınır dışı edilmeye ilgili yasal düzenlemelerin sertleştirilmesi gibi kısıtlayıcı önlemler, Türkler arasında Almanya'da istenmedikleri

⁷⁰ Okyayuz ,**Federal Almanya'nın...**s. 32-33.

veya sadece kendilerine tahammül gösterildiği duygusunu pekiştirmiştir.

İnsanlar genel davranış biçimi olarak göç ettikleri yerlerde bir araya toplanırlar. Yani kendi standartlarının elverdiği bölgeleri kendilerine yaşam alanı olarak seçerler. Türkler de Almanya'da bu şekilde yerleşmişlerdir. Fakat kenar mahallelerde toplanma kapalı toplum olgusunu güçlendirmiş ve Türklerin entegrasyon sürecini bir anlamda zorlaştırmıştır.

Türk göçmenler, birinci kuşaktan başlayarak eşit olmayan koşullarda mücadele ederken, ayrımcılık ve dışlanmışlığı algıladıkları ölçüde kültürel kimliğe yönelmektedirler. Kuşkusuz bu algılama kendini birinci kuşaktan çok ikinci ve üçüncü kuşaktan duyurmaktadır. "Zira birinci kuşak üyeleri geldikleri ülkenin bir parçası olmayı amaçlamamış, sahip oldukları düşük statüye rağmen toplumsal konumlarını kabullenmişlerdir. Oysa ikinci kuşak ve onları izleyenler, durumlarını doğup yetiştikleri yeni ülkenin aynı yaş grubu ile kıyaslamakta ve yoksun bırakıldıkları fırsat ve imkânları daha keskin bir biçimde algılamaktadır." Ayrımcılığın ve dışlanmanın ister istemez göçmen Türk topluluğunda kendi kültürel öğelerini yeniden yorumlama eğilimini doğurduğu, bunun da yeniden Türkleşme veya dinileşme sürecine yol açtığı gözlemlenir. Kısacası göçmenlik, marjinalliği, marjinallik ise yeni bir alt kültürü ve yeniden kimlik tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. F.Almanya'da Türk göçmenlerinin marjinallik kapsamında tanımlanan İslami kimlikleri, gündelik hayata yansıyan pratiğiyle Alman kamuoyunda dışlayıcı tepkiler uyandırabilmektedir. Bir arada yaşama deneyiminin başarısızlığı ve karşılıklı dışlama temeline dayanması, göçmenlerin yaşadıkları

topluma entegrasyonlarının olumsuz değerlendirilmesi için yeterli olmaktadır.

Bunun yanında üçüncü kuşakla ilgili farklı bir değerlendirme yapan, Heitmeyer, Müler ve Schröder'e göre, F.Almanya'da dini ve kültürel farklılıkları dolayısıyla Türk gençleri arasında yaygınlaşan dini ve milliyetçi hareketler, Türklerin çok kültürlü Alman toplumuna entegre olamadıklarını gösterdiği gibi, uyumsuzluğun daha aşırı yönelişlere yol açabileceği iddia edilmektedir.⁷¹

Federal Almanya'nın 1991 yılında uygulamaya koyduğu vatandaşlık yasası ile yukarıda belirttiğimiz yasal düzenlemelerde kısmen de olsa iyileştirmeye gidilirken, Türklerin geri dönüş eğilimleri azalmış, ikinci kuşağın eğitim ve Almanca düzeyleri artarken bahsettiğimiz gettolaşma son bulmaya başlamıştır. Yapılan tasarrufların Almanya'da değerlendirilebilecek düzeye gelmesi ile konut ve çiftlik gibi alımları, gettolaşmanın çözülme süreci içine girmesine sebep olmuştur.⁷²

Günümüzde hala kısmi bir boyutta yaşanan bu süreç içinde en etkin unsur ise, Alman toplumu ile daha yoğun ilişkiler kuran genç nesildir.

Türk gençler arasında iki farklı tepkisel eğilim gözlemlenmektedir. Bir grup giderek kendi toplumuna yabancılaşıp kimlik bunalımı ve kozmopolit bir kültür içinde eriyip giderken, bir

⁷¹Perşembe,**Almanya'da Türk...** s. 80.

⁷²Faruk Şen, Çiğdem Akkaya, Reyhan Güntürk, **2000 Yılıının Eşiğinde Avrupa ve Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul,1999, s. 49.

diğer grup, kendi kültürel değer ve kimliklerini koruyarak toplumda yer edinebilmenin mücadelesini vermektedir. Özellikler üçüncü kuşak Türkler, orada doğup büyüdüğü için orası ile bütünleşmiştir. Bütünleşmenin onlar için hem olumlu hem de olumsuz yönleri söz konusudur. Uyuşturucu kullanma, içki içme, cinsel serbestlik, geleneklerinden kopmuşluk olumsuz özellikleri oluştururken; yabancı dil öğrenme merakı içinde olmaları, mesleki eğitim deneyimi kazanmaları, kent yaşantısına alışık olma durumları, sanatsal aktivitelerle ilgilenme ve çifte vatandaşlık hakkı kazanmış olmaları olumlu yönleri oluşturmaktadır. “Bu kuşakta Almanlarda evlilik yaygındır, ancak evlilikleri genellikle kısa sürelidir. İşsizlik yaygınlaşmış ve suç oranları yükselmiştir. Kuşak çatışması nedeniyle evden ayrılmalar, din değiştirmeler bu kuşakta daha çok görülmektedir.”⁷³

Alman toplumuna nasıl veya nerde uyum sağlayacakları, Türk gençlerinin hür iradelerine bağlıdır. Bununla beraber, bir kıstas mevcuttur: Almanlar ve yabancıların bir arada yaşamaları, mümkün mertebe gerilimlerden arınmış olmalıdır. Bu da ancak, müşterek sosyal yaşam içinde, kültürel farklılık gösteren gruplara saygı duyulması, kabullenilmesi ve değer vermesi yolunda bir geleneğin yerleşmesi ile elde edilebilir... Herkes, hala tam olarak yerleşmemiş olan hoşgörü geleneğini güçlendirmek ve bu kavrama yeni bir canlılık katmak için bir katkıda bulunabilir.

Dolayısıyla, sosyo-kültürel entegrasyonda, Türk gençlerinin içinde yaşadıkları Alman toplumunun görüş, davranış ve hayat tarzlarını ne dereceye kadar benimsedikleri, ikinci derecede önem

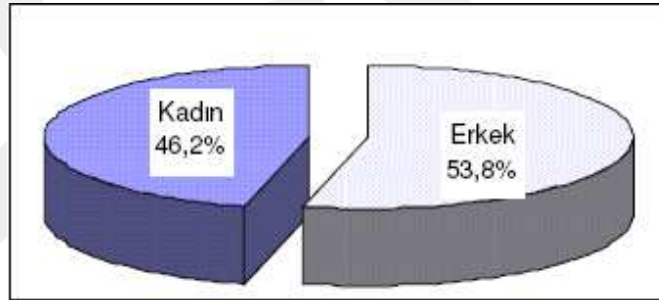
---

⁷³Perşembe, **Almanya'da Türk Kimliği**...s 87

taşımaktadır. Asıl önemli olan husus, gençlerin ne dereceye kadar, kendilerine sosyal bir dünya kurmayı ve bazı konularda kendi kendilerini yönlendirmeyi başarabildikleridir. Kısaca en önemli husus, gençlerin Alman toplumunun içinde ve bu toplumla birlikte yaşayabilmelerini sağlayacak kültürel bir özdeşleşmeyi başarmalarıdır.⁷⁴

Türk kadınlarının nüfus yapısı içinde gösterdiği oransal artış çalışma hayatına katılımlarına da yansımıştır. Bu katılım erkeklere kıyasla oldukça düşük seviyelerde olsa da, göç sürecinin ilk yıllarında Almanlar tarafından Türklere getirilen, kadınların toplumsal hayattan izole edildiği yolundaki eleştiriler gün geçtikçe azalmaya başlamıştır.

Grafik-2: Almanya'da Yasayan Türk Vatandaşlarının Cinsiyete Göre Dağılım

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi; TAM, 2004, s.5

Yabancıların nispeten az olarak bulunduğu bölgelerde, yabancı gençler genelde Alman çocukların çoğunlukta bulunduğu sınıf ortamına ve aynı yaş gruplarına iyi bir şekilde entegre olmaktadır. Bu durumda, Alman zihniyetinden etkilenme ve Türk

⁷⁴Nurhan Akçaylı, "İkinci Kuşak Türklerin F.Almanya ve Türkiye'de Meslek Uyumları", **Uluslararası 3. Bursa Sempozyumu**, 03-04 Haziran 1985, s.13.

ailesinden uzaklaşma unsurlarının aynı ölçüde yüksek olacağı da tahmin edilebilir. Ancak, bazı durumlarda Alman gençleri ile sürdürülen yoğun temaslar sonucunda, Alman gençlerinin serbestliğe karşı duyulan o ilk yıllardaki hayranlık geçmekte ve bu serbestliğin menfi yanları da fark edilerek, değişik kademedede Türk ortamına yeniden dönüş olmaktadır.⁷⁵

Göçün ilk yıllarında eğitim konusunda çok bilinçli olmayan ebeveyn profili 1980'li yıllardan itibaren değişmeye başlamış ve çocukların eğitimine daha fazla önem verilir olmuştur. Birinci kuşağın bir süre sonra eğitime verdiği bu önemin sonucunda ise 1997–1998 öğretim yılında yaklaşık 500.000 Türk genci Almanya'da eğitim görür hale gelmiştir. Aynı öğretim yılında Alman yüksekokullarında okuyan Türk öğrencilerin sayısı Tablo 11'de görülmektedir..

---

⁷⁵Akçaylı, **Uluslararası 3. Bursa Sempozyumu. İkinci...** s. 15.

Tablo -11: Alman Yüksekokulları'nda Türk Öğrencilerin Sayısal Gelişimi(1980-1997)

YILLAR	Türk Üniversite Öğrencileri (toplam)	Yabancı Üniversite Öğrencileri (toplam)	Türk Öğrencilerin Payı (yüzde)
1980	6.542	57.713	11.3
1985	9.215	74.575	12.4
1990	12.962	99.760	13.0
1992	15.859	123.052	12.9
1994	19.317	141.460	13.7
1995	20.631	146.471	14.1
1996	21.858	151.870	14.4
1997	23.031	158.435	14.5

Kaynak: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, (Aktaran) ŞEN, AKKAYA, GÜNTÜRK

Özetle birinci kuşak içindeki Türkler arasında hala etkisini koruyan, Alman toplumundan kendini izole etme eğilimi devam etmesine rağmen, bu yapı içindeki aile kültürüne ve toplumsal yaşama yönelik birçok değer sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulayışın sonunda yapılan tasarrufların Almanya'da değerlendirilmeye başlanması ile birlikte gettolardan ayrılmalar başlamış, Türkler, eski doğu Alman eyaletleri de dahil olmak üzere pek çok yerde ev ve işyeri satın almışlardır.

Sosyal ve kültürel entegrasyon eğilimlerinin en güçlü görüldüğü toplumsal grup, ikinci ve üçüncü kuşak Türkler olurken, özellikle ikinci kuşağın yetişmesinden sonra Türkler her alanda marjinal görünümünden uzaklaşarak, Alman toplumu ile daha iyi diyaloglar kurmaya başlamışlardır. Alman eğitim sisteminin tüm düzeylerinde Türklerin sayısı artarken Türkler niteliksiz işçi

statüsünden çıkıp, nitelikli işlerde çalışmaya başlamışlardır. Eğitim seviyesinin artması mesleki niteliklerin yükselmesine neden olmuştur. Türkler, Almanların kafasındaki imajını değiştirebilecek bir konuma gelmeye başlamışlar, geçirdikleri sosyo-kültürel değişim sürecinin olumlu sonuçlarının da etkisi ile önemli bir toplumsal grup olmuşlardır⁷⁶.

3.2.1.2 Politik Entegrasyon ve Etkileri

Federal Almanya’da yabancıların politik entegrasyonu, Almanlar tarafından genellikle; ”yabancıların, Almanya’daki politik gelişmeler hakkındaki düşüncelerini söylemesi partilere yönelmesi ve yabancılar meclisi ile işbirliği içine girmesi” olarak tanımlanırken, bu yaklaşım Alman hükümetleri tarafından da savunulmuş, özellikle Almanya’daki Türklerin her geçen yıl artan politik ilgisine rağmen, 40 yıla yakın bir süredir, bu ülkede bulunan yabancılara yerel düzeyde de olsa seçme-seçilme hakkı verilmemiştir. Başka bir şekilde ifade edersek, politik entegrasyon yabancılar politikasının kapsamında olmasına rağmen, yürürlükteki yasaları değiştirmeye yanaşmayan Alman hükümetleri tarafından günümüze değin kısıtlanmıştır.

1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren yeni yabancılar yasası ile Almanya, 87 yıllık “Vatandaşlık Yasası’nı” değiştirmiş, vatandaşlığı kan bağına dayandıran etnik köken ilkesini kaldırmış ve vatandaşlığa geçmeyi kolaylaştırmıştır.

⁷⁶Şen ,Akkaya , Güntürk , **2000 Yılıının Eşiğinde...** s. 21.

2004 yılı verilerine göre göç başlangıcından bu yana Alman vatandaşlığına geçen Türk sayısı yaklaşık 620.000'dir.⁷⁷ Vatandaşlığa geçen Türklerin sayısının artmasının, siyasal entegrasyona yönelik yarattığı en önemli etki ise vatandaşlıkla birlikte siyasi haklar kazanan Türklerin, günümüzde Almanya'da politik bir güç haline gelmeleridir. Bu konumdan dolayı Alman siyasi partileri ilgilerini Türk kökenli Almanlara yöneltecek, siyasi partiler içinde politik faaliyette bulunan Türklerin de sayısı artacak ve siyasi partilerin Türklerin sorunlarına bakışı farklı olacaktır⁷⁸.

Önemli demokratik hakların kullanılması vatandaş olma ile ilintili olduğu için. Federal Almanya Cumhuriyetinde yaşayan yabancıların politik katılım olasılığı oldukça düşüktür. Yerel seçim hukukunda hala AB ve üçüncü ülke yabancıları arasında bir ayırım mevcuttur. AB yabancıları, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht anlaşması uyarınca, AB-vatandaşı olarak ikamet ettikleri üye ülke içinde bu ülkenin vatandaşı olup olmadıklarına bakılmaksızın, yerel ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, aktif ve pasif oy kullanma hakkına kavuştular. Yerel seçim hakkının bütün yabancıları içermesi üzerindeki tartışma, 70'li yıllardan beri sürdürülüyor. Lehte olanlar, yabancıların çıkarlarını makul bir düzeyde dikkate almak ve ikamet edenle seçen halk arasında, uygulamadaki eşitliğin sağlanması açısından, bunun bir demokrasi gereği olduğunu vurguluyorlar. Kaldı ki, yabancıların seçim hakkı bütünleşmenin aracı olarak da görülmektedir. Aleyhte olanlara göre ise bütünleşme, ancak vatandaşlığa geçildikten sonra mümkün olabilecek seçme hakkının ön koşuludur. Bunun dışında

⁷⁷Bkz.: **Tablo-9**

⁷⁸Faruk Şen, "Türk Almanlar-Alman Türkler", **Milliyet Gazetesi**, 30 Eylül1999

bir de ana vatandaki tartışma ve uyumsuzlukların Avrupa ülkelerine sıçramasından çekinilmektedir.

1989 yılında Hamburg bütün yabancılara, bölge toplantılarında oy hakkı tanımışken aynı yıl Schleswig-Holstein altı Avrupa devletine mensup yabancılara, yerel belediye seçimleri için oy hakkı tanımıştır. Her iki yasa da 1990 yılında Federal Anayasa Mahkemesi tarafından, seçim hakkının devletin vatandaşı olarak, yalnız Almanlara tanındığı gerekçesiyle, anayasaya aykırı bulunmuştur. Buna karşılık Danimarka ve Hollanda, yerel belediye seçimlerinde, belirli koşullar altında ülkenin yerlisi olmayanlara da, seçme hakkının verildiği ülkelere örnek olarak gösterilebilirler.

70'li yılların başında bazı belediyelerin aldıkları kararlar gereği, ilk yabancı meclisleri kurulmuştur. Bunların görevi, yabancuları ilgilendiren önemli konularda, belediye organlarına politik yönden danışmanlık hizmeti vermeleridir. Federal Anayasa Mahkemesinin, yabancılara seçim hakkının anayasayla çeliştiğini tespit etmesinden sonra, Hessen, Kuzey Ren-Westfalen ve Rheinland-Pfalz eyaletinde, belirli bir yabancı oranı bulunan belediyeler, kanunen yabancılar meclisi teşkiliyle görevlendirilmişlerdir. Üyelerinin bir kısmı Alman olan meclislerin, organizasyon ve oluşumu ile ilgili görevleri, yapısı ve çalışma şekli, ilgili yerel belediye organlarının kendi yasa ve seçim düzenlemelerine göre, belirlenmektedir. Yabancı temsilcilikler kısmen aday gösterilerek, kısmen de doğrudan seçilmektedirler. Kural olarak, belirli bir oturma süresini ve 18 yaşını doldurmuş yabancılar oy hakkına sahiptirler. Adaylar, belediye organlarının,

sosyal yardım kurumlarının, siyasal partilerin veya yabancı dernek ve örgütlerin kendileri tarafından gösterilebilirler. Danışma organı olarak yabancı meclisleri, büyük oranda bu demokratik sürecin dışında tutulurlar. Bu meclisler, her ne kadar halkın bir kesiminin çıkarlarını temsil etseler de, kararlar üzerindeki etkileri yalnız danışman düzeyinde olabilir. Alman şehirler ve belediyeler birliğinin verilerine ve ihtiyatla yapılmış tahminlerine göre, yerel seviyedeki yabancılar meclislerinin adedi, yaklaşık 400 tanedir.

Politik katılım olasılığı olarak, geriye bir de siyasal parti üyeliği kalmaktadır. Almanya'daki büyük siyasi partilerinin üyelerinin kaçının, yabancı pasaport sahibi oldukları, büyük ölçüde meçhuldür. CDU, çoğunluğu AB-ülkeleri vatandaşları olmak üzere, yaklaşık 1500 yabancı uyruklu üyesi bulunduğunu tahmin etmektedir. Ancak 200–300 üyenin, üçüncü ülkelerden gelen yabancılardan oluştuğu sanılmaktadır. Ne FDP ne de 90 Birliği/Yeşiller veya PDS, üyelerinin uyruklarını ön plana çıkartmamaktadırlar. 1996 yılında SPD' nin 7717 yabancı üyesi bulunmaktaydı. 3824 üye ile Türk uyruklu yabancılar en büyük gruptu. Üyelerin milliyetlerinin kayıt altına alınması, ancak birkaç yıllık uygulama olduğu için, SPD bu rakamın çok daha yüksek seviyede bulunduğunu varsaymaktadır. 90'lı yıllarda, Türklerin parti üyesi olmasını teşvik eden, yeni girişimler, yaşama geçirilmiştir. Örneğin 1993 yılında FDP eğilimini «Liberal Türk-Alman Derneği» (L.T.D.) açılmış ve bu dernek aradan üç yıl geçtikten sonra, eyalet bazındaki ilk birliğini Berlin'de kurmuştur. Aynı yıl ortaya çıkan «Alman-Türk Birliği» nin (DTU) hedefi ise CDU' ya Türk kökenli üyeler kazandırmak olmuştur. Bu örgütün gelecekte CDU içindeki yerlerinin ne olacağı ise henüz tartışma

aşamasındadır. Daha 1992 yılında, Türkiye'den göç yoluyla gelecekler göz önüne alınarak, Birlik 90/Yeşiller Partisi eğilimli, «Yeşiller» örgütü kurulmuştur. Bunu, her milliyetten göçmeni bir araya getiren, «Göç-Yeşil-Ülkeye Yeni Yerleşenlerin Birliği» örgütü takip etmiştir. Yabancılar, bütün siyasal katılım haklarını ancak vatandaşlığa geçtikten sonra kavuşurlar ve Federal seçim yasası gereği, aktif seçme haklarını hemen elde ederler. Seçilme hakkı ise, anayasanın ruhuna uygun bir şekilde bir yıl, Alman gibi yaşamakla mümkündür. 13. seçim döneminde, Birlik 90/Yeşiller Partisinden Cem Özdemir ve SPD'den Leyla Onur, Türk asıllı milletvekilleri olarak, Federal Mecliste bulunmuşlardır⁷⁹.

3.2.2 Ekonomik Entegrasyon ve Etkileri

1961 yılında imzalanan işçi göçü anlaşması çerçevesinde Avrupa'ya gelmeye başlayan Türkler, 45 yıllık bir sürenin ardından Avrupa Birliği ülkelerinde sayıları ve buldukları ülkelere olan ekonomik katkılarıyla dikkate alınması gereken bir büyüklüğe ulaşmışlardır. Günümüzde yaklaşık 4 milyon Türk göçmeni Birlik sınırları içinde yaşıyor. Yaşadıkları ülkelerin uyum politikalarında uzun süre geri dönecekleri varsayımıyla ihmal edilen Türkler, bugün AB ülkelerinde içinde yaşadıkları toplumların birer parçası haline gelmeye başladılar.

Almanya'da başlangıçta misafir işçi konumunda, daha sonra ise aile birleşmelerinin gündeme gelmesiyle, Türk işçilerinin tüketim eğilimlerinin kendilerine özgü niteliği, ilk serbest Türk

⁷⁹Türk-Alman sempozyumu **Türk...** s.415.

girişimcilerini yaratmıştır.⁸⁰ Türklerin bu noktaya gelişi ekonomik entegrasyon ve piyasaya dahil olmaları yönünden çok önemlidir. Öyle ki; 70'li yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda gelecek tahminlerinde girişimciliğin adı bile geçmemektedir. Orada yaşayan Türk vatandaşları ifade edilirken işçi kelimesi yeterli olabiliyordu. Fakat şu anda işçi, avukat, doktor, mühendis, müteşebbis vb. olarak toplumun her kademesinde fiilen bulunabilmektedirler. Bu konumları, Almanlarla temaslarını ister istemez arttırmakta ve bunun sonucu olarak zaman içinde sosyal ve kültürel entegrasyonun hızı da artmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi ekonomik alt yapı sosyal üst yapıyı oluşturur tezi doğru kabul edilirse, Türklerin ileride Avrupa'daki konumlarının diğer şartlar da uygun olduğu takdirde çok daha iyi olacağını söylemek yanlış olmaz.

3.2.2.1 Türk Hanelerinin Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Almanya'da yaşayan Türklerin ekonomik gücü üzerine TAM tarafından yapılan araştırmalarda 2002 yılında Türklere ortalama hane büyüklüğü 4 kişiden oluşurken, toplam hane sayısı da 660.000 olarak ortaya çıkıyor⁸¹. Haneye giren ortalama 2.020 Euro'luk net gelirin 1.661 Euro'luk bölümü tüketim harcamalarına harcanırken, 359 Euro'luk bölüm de tasarruf ediliyor...Bu açıdan değerlendirildiğinde Almanya'da yaşayan göçmenlerin önemli bir

⁸⁰Faruk Şen, **Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.94.

⁸¹ Bkz.: **Tablo.12**

tüketici potansiyeli oluşturdıkları söylenebilir. Toplam nüfus içindeki yüzde 3,2'ye varan payları ile en büyük göçmen grubu oluşturan Türkler, Alman ekonomisi içinde son zamanlarda hedef tüketici grubu olarak da kabul görmeye başladılar. Yıllar geçtikçe hem göçmenler tarafından Almanya'ya getirilen birtakım tüketim alışkanlıkları Alman tüketiciler tarafından benimsendi, hem de göçmenler Alman toplumundaki mevcut tüketim alışkanlıklarından ve yaşam biçimlerinden etkilendiler. Tüketim alışkanlıklarının ve taleplerinin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi bir yana, gelecek perspektiflerinin Almanya'ya yönelik olarak değerlendirilmesi de doğal olarak iki tarafın tüketim davranışlarını birbirine yaklaştırdı.

3.2.2.2 Türklerin Değişen Tasarruf Eğilimi.

1960'lı yıllarda yaşanan içgöçü önemli oranda tasarrufa ve tasarrufların anavatanda değerlendirilmesine yönelikti. Bu yıllarda kira ve geçinme maliyetleri oldukça düşük tutularak, mümkün olduğunca anavatanda kalan aileyi desteklemeye ve tasarrufa yönelik bir eğilim sergilendi. Aile yapılarının değişmesiyle, yani ailelerin Almanya'ya gelmesiyle birlikte, tüketim davranışları da değişti.

1960'lar ve 1970'ler boyunca sanayileşme Türkiye'nin tüm sosyal ve ekonomik sorunlarının bir çözümü olarak görülmüştür.

Tablo-12:Almanya'daki Türk Hanelerine İlişkin Veriler(2002)

Veri	Değer
<u>Nüfus</u>	
Toplam Türk Vatandaşı	1.912.000
Alman vatandaşlığına geçen Türkler	730.000
Toplam Türk kökenli nüfus	2.642.000
<u>Haneler</u>	
Ortalama hane büyüklüğü(kişi)	4,0
Toplam hane sayısı	660.000
<u>Gelirler</u>	
Aylık ortalama net hane geliri(Euro)	2.020
Hane başına aylık ortalama net tasarruf(Euro)	359
Aylık tüketim ve gıda harcamaları	1.661
Yıllık ortalama hane başına düşen net gelir(Euro)	24240
Yıllık toplam net hane geliri(milyar Euro)	16,0
Yıllık toplam net hane tasarruf miktarı(milyar Euro)	2,8
Tüm Türk hanelerine ait yıllık net tüketim harcamaları(milyar Euro)	13,2

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi (TAM), Essen, 2003 Prof. Dr. Faruk Şen Türkiye – AB İlişkilerinde Dış Etkenler 2005

Bu dönemdeki ekonomik kalkınmanın önündeki baslıca engel ödemeler dengesindeki açığı ve bu nedenle daha fazla yabancı finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Ekstra kaynak sağlamanın yolları ise; resmi fonlar, özel kaynaklar, turizm gelirleri ve işçi dövizleri olmuştur. Bu bağlamda işçi dövizlerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır⁸²

⁸²Faruk Şen ve Koray Sedef, **Türkiye'den Avrupa...**, 1993, s. 9-13.

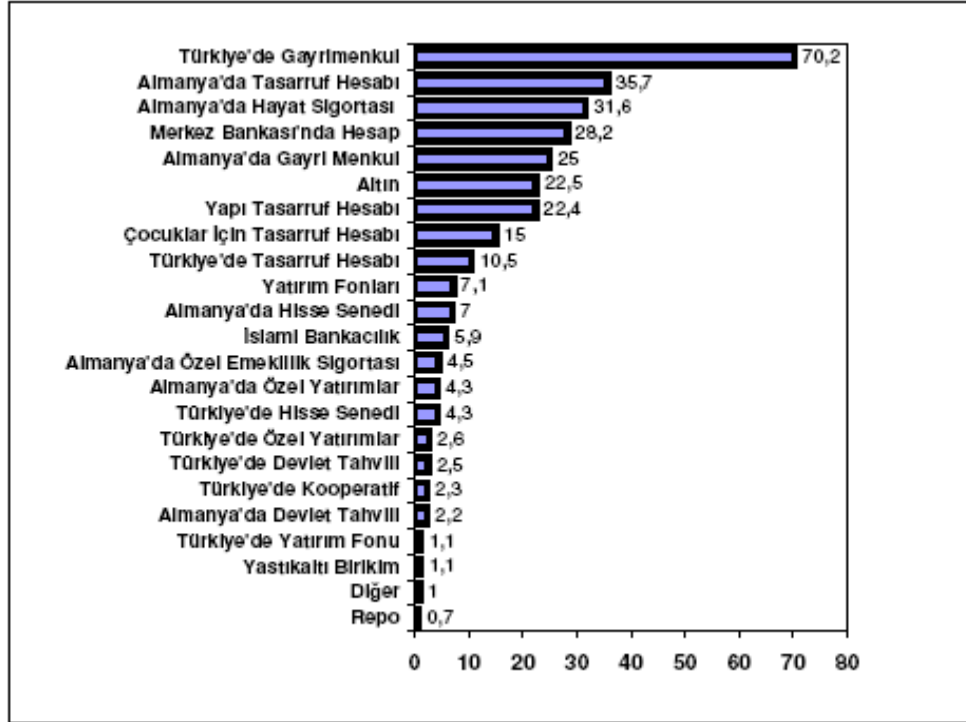
2002 yılı sonu itibariyle Almanya'da yerleşik bulunan 660 bin Türk hanesinin toplam tasarruf hacmi 2,8 milyar Euro'dur. Bir başka deyişle Türk hanelerinin 16,0 milyar Euro'luk toplam yıllık net gelirin 13,2 milyar Euro'su geçim ve tüketime yönelik harcanırken. Eskiye oranla çok daha düşük bir bölümü tasarruf ediliyor⁸³.

TCMB adına 2000 yılında "Almanya'da Yasayan Türklerin Ekonomik ve Sosyal Verileri ile Tasarruf Potansiyeli" konulu TAM'nin yapmış olduğu temsili telefon anketi araştırmasına göre; ankete katılan göçmenlere tasarruflarını hangi alanlarda değerlendirdikleri sorulmuş ve katılımcıların % 86'sı (1.338 kişi) cevap vermiştir. Anket sonucunda Türkiye'de gayrimenkul alımı, Almanya'da tasarruf hesabı açtırma, Almanya'da hayat sigortası yaptırma ve T.C. Merkez Bankası'nda hesap açtırma tercihlerinin ilk sıralarda geldiği belirlenmiştir. (Grafik-3)

---

⁸³Şen Türkiye AB İlişkilerinde... s.104.

Grafik-3:Almanya'daki Türklerin Tasarruf Eğilimi

Kaynak:TAM

3.2.2.3 İşçi Dövizleri.

Çalışma amaçlı göçün varlık nedeni, ülkeye para gönderme olgusudur. Göçmenler yurtdışına çalışmak için gitmektedir ve havaleler de, onların çıktıkları ülkeye getirdikleri ya da gönderdikleri para ve mallardır. Türkiye gibi sanayileşmekte olan ülkelerin çoğu, kalkınma programlarını desteklemek için dış sermayeye ihtiyaç duyarlar ve ithal edilen mal ve hizmetler karşılığında ödeme yapmak için sürekli olarak yabancı para sıkıntısı çekerler. Bu yönüyle gönderilen havaleler ülke ekonomisine küçük dalgalar halinde katkı sağlamaktadır: göçmenlerin ve ailelerin tüketmelerine ve daha fazla yatırım yapmalarına yardımcı olmaktadır; ve gönderilen havalelerin

harcanması ve yatırımda değerlendirilmesinin köy ve taşra ekonomileri üzerinde yararlı ikinci-tür ya da çarpan etkileri bulunmaktadır. Örneğin, eğer göçmenlerin gönderdikleri paralar yerel okulların, camilerin ya da parkların finansmanına katkıda bulunuyorsa, merkezi hükümetler için vergi geliri sağlayabilir ya da belirli ailelere ve bölgelere merkezi hükümet yardımlarının yerini alabilir.⁸⁴

Türk işçilerinin tasarruf yeteneği ve bu yabancı dövizleri anayurda göndermesi, göçün başlangıcından bu yana Türkiye için önemli bir kaynak olmuştur. İşgücü ihracının makro etkileri özellikle dört alanda hissedilmiştir:

1. İşçi dövizlerinin döviz rezervleri üzerindeki olumlu etkisi,
2. işçi dövizlerinin iç pazarın büyümesi üzerindeki etkisi,
3. İşgücü ihracının ülkedeki işsizlik baskısını hafifletici etkisi,
4. işgücünün dışarı ihracı ile işçi dövizlerinin İthal ikameci sanayi modelinin getirdiği dengesiz kalkınmayı bir ölçüde hafifletme etkisi,

Göçün başlangıcından bu yana Türkiye için önemli bir kaynak olan işçi dövizleri, en fazla Türk işçisi çalıştıran Almanya'dan 1964 yılında yurda döviz akışı ile başlamıştır. Başlangıçta 8 milyon Dolar kadar olan işçi gelirleri o yıldan sonra sürekli artış kaydetmiş olsa da zaman zaman dönemsel düşüşler saptanmıştır.

---

⁸⁴Martin, **Bitmeyen Öykü**:... s. 38-39.

Türkiye'ye aktarılan bu fonların dış ticaret açığının kapatılmasında etkili olması döviz girdilerinin önemini vurgulamaktadır. Bu durum Türkiye tarafından zaman zaman orada yaşayan insanların “döviz makinesi” gibi görülmesine neden olmuştur.

Tablo-13'te görüldüğü gibi, işçi dövizlerinin miktarı 1969'da yaklaşık 141 milyon Dolar gibi bir meblağa denk gelmektedir. 1970'de TL'nin devalüe edilmesinin ardından bu meblağ 1971 yılında 471 milyon Dolara yükselmiş ve bu da Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılmasında etkili olmuştur. 1973 yılında ise, işçi dövizlerinin ithalata oranı (ithalatı karşılama oranı) zirveye ulaşarak % 57 olmuştur; aynı yıl, işçi dövizlerinin ihracata oranı % 90 idi. 1975'te Türkiye'deki resmi ve piyasa döviz kurları arasındaki farkın düşük olması nedeniyle, işçi dövizleri 1.312 milyon Dolara düşerek, dış ticaret açığının % 39'unu kapatabilmiştir⁸⁵

---

⁸⁵Aysel ATALAY, **Almanya'daki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi**, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat ve Süper Döviz Hesapları Örneğinde Bir Makro Analiz, Yayınlanmamış Tez, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2005, s.45.

Tablo-13:İşçi Gelirlerinin Türkiye'nin Ödemeler Dengesindeki Yeri 1964-1980 (Milyon \$)

Yıllar	İşçi Gelirleri	İHRACAT		İTHALAT		Dış Ticaret Dengesi	İşçi Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesine Oranı
		Değer	İşçi Gelirlerinin İhracata Oranı (%)	Değer	İşçi Gelirlerinin İthalata Oranı (%)		
1964	8,1	411	2	537	2		
1965	69,8	464	15	572	12	-108	65
1966	115,3	490	24	718	16	-228	50
1967	93,0	523	18	685	14	-162	58
1968	107,3	496	22	764	14	-268	40
1969	140,6	537	26	801	17	-264	53
1970	273,0	588	46	948	28	-360	76
1971	471,4	677	70	1.171	40	-494	95
1972	740,0	885	84	1.563	47	-769	96
1973	1183,0	1.317	90	2.086	57	-693	171
1974	1425,0	1.532	93	3.777	37	-2.245	63
1975	1312,0	1.401	94	4.838	28	-3.337	39
1976	982,0	1.960	50	5.129	19	-3.169	31
1977	930,0	1.753	53	5.797	16	-4.044	23
1978	983,0	2.288	43	4.599	21	-2.311	43
1979	1694,0	2.261	75	5.069	33	-2.808	60
1980	2071,0	2.910	71	7.909	27	-4.999	41

Kaynak: Aysel ATALAY 2005

Yurtdışından gönderilen fonlar tüketim tasarruf ve yatırımları artış yönünde etkilemekle dolaylı olarak milli gelir üzerinde de yükseltici bir etki sağlamış olurlar. Dolaylı olarak harcamalar açısından milli gelir üzerinde de yükseltici yönde bir etki yaratmış olurlar. Bu fonların yöneldikleri yatırım konularında faaliyet gösteren veya gösterecek üretim işletmelerinin ihracatında meydana gelen artışlarda dolaylı olarak fonların ihracat üzerindeki olumlu etkisini yansıtırken, bu işletmelerden ve ithal malı tüketimine yönelen talepten kaynaklanan ithalat artışları ise fonların ithalat üzerindeki olumlu etkisini yansıtır. Gerek ihracat

gerekse ithalattaki artışlardan dolayı milli gelir üzerindeki bileşke etki için kesin bir şey söylenemez. İhracat artışları ithalat artışlarından büyükse olumlu, küçükse olumsuz etkiden söz edilebilir.⁸⁶

Tablo-14: Gönderilen Fonların Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Yıllar	G.S.M.H.(Faktör Fi.) (Cari Fi.) (Milyon TL)	Türkiye'ye Gönderilen İşçi Fonları (Milyon TL)	Gönderilen Fonların İçindeki Payı (%)
1972	215.214.0	11.101.5	5.15
1973	215.214.0	17.748.0	6.34
1974	387.123.7	21.394.5	5.53
1975	484.980.1	19.684.5	4.06
1976	605.739.4	15.723.2	2.60
1977	803.395.0	17.584.0	2.19
1978	1.471.189.9	23.633.7	2.06
1979	2.058.931.3	66.793.3	3.24
1980	4.205.151.0	161.255.8	3.84
1981	6.164.020.2	278.672.1	4.52
1982	8.195.409.4	355.803.6	4.34
1983	10.837.508.1	355.773.6	3.28
1984	17.511.822.9	723.979.8	4.13
1985	25.763.669.8	919.638.8	3.57
1986	35.517.165.6	1.135.302.4	3.20
1987	55.757.214.3	1.818.833.4	3.26
1988	100.582.200.0	1.870.825.2	1.88
1989	170.679.900.0	3.944.807.0	4.32
1990	287.254.232.0	9.752.225.0	3.49

KAYNAK: DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı 1981, DİE Ya. No. 960, Ankara, Kasım, 1981

DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, DİE Ya. No. 1250, Ankara, Ocak, 1988.

İş ve işçi Bulma Kurumu, 1987 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1988'den, TOBB, İktisadi Rapor, 1990, 1991'den alınarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

⁸⁶Erol Kutlu, **Uluslar Arası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT' ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1992, ss. 103–104.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin politikalarını belirleyenler, yurda gönderilen dövizleri, TL'nin gerçek değerinin üzerinde belirlenmiş değişim oranını korumada kullanmışlardır. Bu durum ithalatı teşvik etmiş, ancak yabancı sermaye yatırımlarını kaçırmıştır...

Türkiye işçi dövizini artırmak amacıyla mal havalelerine (yalnızca dayanıklı tüketim malları değil, aynı zamanda taşıt, traktör vb. sermaye mallarına) ayrıcalık tanınması ve Türkiye'ye gelen işçilerin bildirim zorunluluğu olmaksızın ülkeye döviz getirmelerine izin verilmesi şeklinde teşvikler de uygulanmıştır...

İşçi dövizleri girişini artırmak amacıyla bu dönemde uygulanan en etkili mali teşvik katlı döviz kuru olmuştur. 1975-1978 arasındaki dönemde uygulanan katlı döviz kuru sistemi (işçi dövizlerinin karaborsaya akmasını önlemek için havalelere daha yüksek kur uygulaması) havale akışını artırmadığından Türkiye bu sistemi terk etmiştir. Bu defa işçi dövizlerinin yurda çekilebilmesi amacıyla, yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye'deki ticari bankalarda DÇM (Dövizle Çevrilebilen Mevduat Hesabı) hesabı açmalarına izin verilmiştir. Bunlar vergiden muaf faiz getirisi ve kısa vadeli mevduatlar olarak, tahakkuk eden faizleriyle birlikte, hesabın açıldığı döviz cinsine çevrilebiliyordu. Ayrıca TCMB 1976 yılında büyük bir Alman ticari bankasıyla işbirliği yaparak, göçmen işçiler için Alman bankalarının verdiği faizden daha yüksek faiz getiren ferdi tasarruf hesaplarını Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesaplarını (KMDTH) işletmeye başlamıştır. 1970'li yılların sonunda Türkiye'deki döviz darlığı nedeniyle bu hesapların ödemeleri çekiş tarihinde döviz yerine TL

olarak yapıldığından, geri ödemeler ve faiz oranlarının yüksekliği işçiler için avantajlı olmaktan çıkmıştır...

İşçi dövizlerinin özellikle 1973'ten sonra yılda 1 milyar Dolar düzeyine ulaşması Türkiye'de para arzını artırmış ülkeye gönderilen paraların enflasyonu ve arazi-konut gibi enflasyona karşı önlem oluşturan yatırımları harekete geçirmiştir...

İşçi gelirleri 1976-1978 döneminde hem reel olarak hem de mal ticaretinin bir yüzdesi olarak düşüş göstermiştir. 1979 yılında yukarıya doğru bir trend yükselişi olmakla birlikte, işçi dövizleri dış ticaret açığını kapatmada 1970-73 dönemindeki kadar yeterli olamamıştır. 1975-1979 döneminde Avrupa'yı saran işsizlik dalgası Türkiye'ye işçi dövizleri girişini düşürmüştü ve 1975-1980 dönemindeki azalışın diğer bir nedeni olarak, 1976 yılında TCMB nezdinde KMDTH sisteminin kurulmasına neden olmuştur.

1980'li yıllarda yaşanan ekonomik ve politik dönüşüm nedeniyle, alternatif yatırım çeşitliliğinin artması, işçi transferlerinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'ye gönderilen işçi dövizleri miktarı, Türk hükümetinin primli faiz oranları uygulanan döviz hesaplarıyla bu paraları yurda çekmesiyle, 1981 ve 1982 yıllarında yılda 2 milyar Dolar gibi oldukça yüksek tutarlara ulaşmıştır. 1980'lerin ekonomik politikaları ve liberalizasyon yabancı yatırımları da teşvik etmiştir. Ancak bu yatırımların büyük bir kısmı hızla büyüyen hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır.

1980'li yıllarda işçi dövizlerini Türkiye'ye çekme amaçlı belli başlı politikalar şunlardır: İşçi Döviz Hesaplarına uygulanan primli

faiz oranları ve yurt dışında yaşayan vatandaşların TCMB ile açılan döviz hesaplarıdır. Türkiye tarafından geliştirilen diğer yöntem ise yurt dışında yaşayan Türklerin, döviz olarak ödeyecekleri belli bir miktar (10.000 Mark) karşılığında askerlik hizmetlerini kısaltmalarını sağlayan özel bir program olmuştur. Halen devam etmekte olan döviz karşılığı kısa dönem askerlik uygulaması, işçi dövizinin efektif karşılığının nakde çevrilmesinde uygulanan % 3 oranındaki kesinti tutarının kaldırılması ve Türkiye'ye gelen işçilerin deklarasyon zorunluluğu olmaksızın ülkeye döviz getirmelerine izin verilmesi gibi teşvik uygulamalarıdır.

1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'ye gelen işçi dövizlerindeki artış nedeni olarak; Almanya'da yaşayan birinci neslin çocukları olan ikinci neslin daha kalifiye işlerde çalışmasıyla elde ettikleri gelirin yüksek olması, ayrıca son yıllarda daha da artmaya başlayan girişimcilik nedeniyle kazançlarının daha fazla olması gösterilmektedir. Yatırım araçlarındaki çeşitlilikte işçilerin tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini daha cazip hale getirmiştir. 1990'lı yıllarda işçi tasarrufları döviz olarak transferinin, dış ticaret açığının % 35'inin karşılanmasına hizmet etmiştir. Bu durum ekonominin liberalleşmesi ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle eklemlenmesi ile açıklanabilir. Büyük ölçüde işçi tasarruflarını temsil eden döviz havaleleri bu dönemde de yine dış ticaret açığını kapatmada kullanılmıştır. 1999 yılında döviz havaleleri dış ticaret açığının % 32'sini karşılamıştır, ancak döviz

transferleri azalmakla beraber GSMH'ya % 2 katkıda bulunmaya devam etmiştir⁸⁷.

Gönderilen fonların Kamu-finansmanı üzerinde de etkileri söz konusudur. Yurt dışına gönderilen işgücünün kamu finansmanı açısından Türkiye ekonomisinde yarattığı kayıplar ile sağladığı kazançları karşılaştırmak için üç değişkenden yararlanılmıştır. Birinci değişken vasıfsız birim işgücünün Türkiye'ye yetiştirme maliyeti, ikinci değişken Türkiye'de kişi başına vergi yükü, üçüncü değişken ise yurt dışındaki işçilerin kişi başına gönderdiği fon miktarıdır. Vasıfsız birim işgücünün Türk toplumuna olan yetiştirme maliyetinin 1990 yılı itibariyle değeri yaklaşık 75 Milyon TL civarındadır. Bu maliyette Türkiye'de kişi başına vergi yükü de dahil edilmesi gerekir. Devlet bu ölçüde bir vergi gelirinden mahrum kalacaktır. Böylece Türkiye'nin yurt dışına gönderdiği bir işçiden dolayı toplam kaybı 1990 yılı fiyatlarıyla 99 Milyon TL'yi bulmaktadır.

Diğer yönden yurt dışındaki bir Türk işçisinin Türkiye'ye sağladığı kazanç kişi başına gönderilen fonlardan hareket edilerek bulunabilir. 1990 yılında yurt dışında çalışan bir işçinin Türkiye'ye gönderdiği yıllık fon miktarı 6.289.126 TL'dir. Bir işçinin 1990 yılında gönderdiği kişi başına fon baz alınarak 30 yıllık katkısı ise 188.7 Milyon TL olarak hesaplanmıştır. Görüldüğü gibi yurt dışındaki bir işçiden Türkiye'nin kazancı, kaybının iki katına yakındır. O halde yurt dışındaki Türk işgücünün Türkiye'nin kamu finansmanına net etkisi aileleri ve çocukları için buldukları

⁸⁷ATALAY, **Almanya'daki İşçi**, s. 46-50.

ülkelerce yapılan ve Türkiye'nin katılmadığı bazı sosyal harcamalar da katılırsa bu kazanç daha da artacaktır.⁸⁸

Döviz transferleri günümüze dek devam etmektedir. 1999 ve 2000 yıllarında 4,5 milyar Dolar olan işçi gelirleri 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 2,8 milyar Dolara düşmüştür. 2002 yılında 1,9 milyar Dolar olarak gerçekleşen döviz transferinde, 2003 ve 2004 yıllarında 1 milyar Doların altında düşüş kaydedilmiştir.⁸⁹

Gönderilen işçi dövizleri Almanya'da yaşayan insanlarımızın orada yaşamaya karar vermeleriyle düşüş gösterse de hala Türkiye ekonomisi için önemini korumaktadır. Ayrıca Türklerin gelirlerini Almanya'da kullanmaya başlamasının sonucu olan, sosyal statülerinin değişimi ve bu değişimin getirdiği kazanımlar ilk bakışta direkt olarak katkı sağlamasa da Türkiye için en az işçi dövizleri kadar, elde edilecek sonuçlara göre belki de çok daha fazla değerli olacaktır.

3.2.2.4 Almanya'daki Türk Kökenli Girişimciler

Önceki bölümler boyunca Türk toplumunun kendi içinde yarattığı dinamikler sonucu, Almanya'daki Türk nüfusunun önemli değişimlere uğradığını ve her ne kadar hem Almanya'ya hem de Türkiye'ye yönelik pek çok sorunları ve bunlara yönelik talepleri olsa da toplum içinde artık kendi taleplerini özgüvenle dile

⁸⁸Kutlu, **Uluslararası...** s.106.

⁸⁹ATALAY, **Almanya'daki İşçi**, s.46-50.

getirmekte ve çözüm yolları aramaya başladıklarına değinmeye çalışıldı.

Almanya'da yaşayan Türklerin uyum konusunda elde ettikleri başarılar, fazla dış destek görmeden biraz da kendi ulaştıkları başarılarıdır.

Almanya'da Türklerin serbest mesleğe atılmaları 1960'lı yılların ortasında başlamıştır. Son 20 yıl içinde, bugün kendi başına iş kuranların sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir⁹⁰.

Girişimcilik Almanya'daki Türkler arasında uzun yıllardan beri hızla gelişen bir yaşam haline geldi. Türklerin yoğun olarak çalıştığı ağır sanayi ve maden sektöründeki işyerlerinin ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte baş gösteren kitlesel işsizlik, girişimciliği tetikleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. Türk göçmenlerinin önemli bir bölümü bu şekilde kendi işini kurma yoluna gitmiştir. Birinci kuşağa göre eğitim durumu daha iyi olan ve Alman eğitim kurumları içinde büyüyen ikinci kuşak arasında da yoğun bir girişimcilik eğilimi görülüyor. Bu kesim 'gastronomi ve perakende ticaret' gibi alışlagelmiş alanların dışına çıkarak hizmet sektörü başta olmak üzere bugün her türlü branşta Alman ve Türk toplumuna mal ve hizmet üretiyor. Almanya'da kalıcılığın kesinleşmesi ile birlikte Türk göçmenler, Türkiye yerine Almanya'daki yatırımlarına hız veriyorlar bunun yanı sıra bağımsız çalışma, daha yüksek gelir, iş hayatında yükselme ve Alman

---

⁹⁰TAM, **Almanya'daki Türkler**, Zentrum für Türkeistudien Institut an der Universität GH Essen, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadolununsesi/164/T20.htm>, nisan, 2000

toplumunda itibar kazanma gibi faktörler de Almanya'da girişimciliğe yönelmenin diğer nedenleri olarak sıralanabilir.⁹¹

Bugün Avrupa Birliği'nde yaşayan yaklaşık 3,6 milyon Türk göçmen sayısı, Lüksemburg'un toplam nüfusunun yedi buçuk katından fazla. Bu rakam, İrlanda nüfusunun yüzde 90'ına yakın olup, Danimarka ve Finlandiya nüfusunun da üçte ikisi civarındadır. AB'deki toplam Türk sayısı ayrıca Belçika, Avusturya, Yunanistan, Portekiz ve İsveç gibi ülkelerin nüfuslarının yaklaşık üçte birinden daha fazladır⁹² ve oldukça kısa sayılabilecek 45 yıllık göç tarihlerinde kamuoyu tarafından ve siyasi tartışmalarda hak ettiği ölçüde takdir edilmeyen ekonomik bir güç sağlamışlardır.

Yaşları dikkate alınarak yapılan değerlendirmede Türk girişimcilerin yüzde 44,2'lik bir bölümünün 30–40 yaş grubundan olduğu ortaya çıkıyor. 50 yaş altındaki kesimin toplama oranı ise yaklaşık yüzde 89'u buluyor. Bu verilerden hareketle Türk girişimci kitlesinin büyük bir kesiminin gençlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Artan eğitim düzeyi ve ikinci kuşağın girişimcilik eğilimi de Türk girişimcilerinin yaş ortalamasını aşağı çekiyor.

Türk girişimcilerinin ikamet süreleri değerlendirildiğinde ise, dörtte üçe yakın bir kesimin 11 ile 30 sene arasında Almanya'da yaşıyor olduğu ortaya çıkıyor. Girişimcilerin uyruğuna bakıldığında

---

⁹¹Şen, **Türkiye AB İlişkilerinde...** s..106.

⁹²Yıldız Sağtürk, "Avrupalı Türkler ve Avrupa yolunda Türkiye", <http://www.euroasiaforum.com/yazarlar.php>, 09.01.2006

ise yüzde 39,7'lik bir kesimin de Türk vatandaşı olduğu ortaya çıkıyor⁹³.

Almanya gibi doğal kaynakları çok yeterli olmayan, yetişmiş eleman ve beyin gücüyle bugünkü ekonomik konumuna ulaşmış bir ülkede, meslek eğitimi imkanlarının gittikçe azalan açığını Türk işletmeleri kapatıyor. Ayrıca girişimciler kendi elemanlarını yetiştirmek için mesleki eğitim tarzı projelere de katkıda bulunuyorlar.

3.2.2.4.1 Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü

Almanya'da 2003 yılında toplam 286.000 yabancı işletmeci sayılmıştır. Bunların neredeyse yarısı bir AB ülkesinden (AB 15) gelmekte İtalyanlar 46.000 işletmeciyile ve % 16'lık (Mikrozensus) bir oranla en büyük grubu temsil etmektedirler. Türkler arasında (sadece Türk vatandaşlığına sahip olanlar) 43.000 işletmeci sayılırken bu sayı Yunanlılarda 26.000'dir. Bu demektir ki, araştırmanın odak noktasında bulunan üç büyük girişimci grubunun incelenmesiyle aynı zamanda Almanya'daki yabancı işletmecilerin toplamının beşte ikisi incelenmiş oluyor. Büyüklük sıralamasında bu üç grubu (eski) Yugoslavlar ve Avusturyalılar 21.000'er işletmeciyile izlemekteler.

Yabancı pasaportlu işletmecilerin yanı sıra Alman vatandaşlığına geçmiş olan işletmeciler de araştırmaya dahil edildi. İlgili alanına Alman vatandaşlığına geçmiş olan işletmecileri

⁹³ Şen, **Türkiye AB İlişkilerinde...** s.107.

de katmak özellikle Türk girişimciler açısından etkili oldu, çünkü bu gruba toplam 17.500 Alman vatandaşlığına geçmiş Türk ekleniyor. Böylece Türk kökenliler göçmen kökenli işletmeciler arasında en büyük grubu oluşturuyorlar. Almanya'da toplam 60.500 Türk kökenli, 49.500 İtalyan kökenli ve 27.500 Yunan kökenli işletmeci çalışıyor⁹⁴.

Öte yandan Almanya'daki Türk girişimciliği Türkiye'nin değişen genel ortamından da yararlandı. Türkiye ekonomisi 80'li yılların ortasında liberalleştirildi ve büyüdü. Öncelikle tekstil ve inşaat sanayi bu gelişmenin motorunu oluşturdu. Turizm sektörü de hareketlendi ve Türkiye bir tatil ülkesi olarak keşfedildi. Bu dönemde Türkiye'de konuşlu Türk firmaları, Almanya'da yan kuruluşlar oluşturarak, temsilcilikler veya şubeler açarak, pazardaki varlıklarını güçlendirdiler. Bu ortamda, Türk yurttaşlarına Almanya'da serbest çalışma yönünde yeni olanaklar ve perspektifler doğdu.

Türkiye'nin değişen çerçeve koşulları, sosyo-ekonomik motiflerdeki dönüşüm, iş etkinliklerinin genişlemesi ve Alman pazarındaki Türkiye odaklı firma sayısının artmasıyla doğan olanaklar, Almanya'daki Türk girişimciliğinin gerçek bir patlama yapmasını sağladı: 1982 ile 1993 arasında serbest çalışan Türklerin sayısı üç kat arttı. Bu gelişme öncelikle Almanya'da yaşayan Türk topluluğu tarafından gerçekleştirildi; Türkiye

---

⁹⁴Leicht René, Humpert, Andreas ,Leiss Markus ,Michael Zimmer-Müller Maria Lauxen-Ulbrich **Etnik Ekonominin Almanya'daki Önemi** , Silke Fehrenbach ifm Universität Mannheim / Özet: Etnik Ekonomi, www.bmwi.de.pfd

konusumlu Türk firmalarının bu gelişmeye katkısı daha az olmuştur.⁹⁵

Türk toplumunun zamanla artan büyüklüğü, kendilerine özgü ihtiyaçlarına yönelik arz için bir alt yapının oluşmasını kolaylaştırmıştır. İlk Türk işyerleri, Almanya'ya göç etmiş olan Türklerin kendilerine özgü tüketim alışkanlıklarının Alman üreticileri tarafından karşılanmaması nedeniyle kurulmuştur. Belirli bir kesimin özel ihtiyaçlarına yönelik olduğundan “nish economics” olarak tanımlanabilecek olan bu iktisadi faaliyetler, özellikle 80’li yılların ikinci yarısından itibaren artan girişimciler yoluyla gerek sektörel bazda, gerekse hedef kitleler bakımından giderek çeşitlenmiştir.⁹⁶

Türklerin öncelikle yemek, gıda sektörü ve çeşitli işlerinde danışma ve avukatlık birimleriyle başlayan küçük işletmeleri, bugün büyüklükleri ve sektörel konumları açısından çok sayıda işletmeleriyle Alman ekonomisine katkılar yapabilen bir düzeye yükselmiştir. Küçük dönercilerden büyük restoranlara, bilet satış noktalarından, büyük çaplı turistik seyahat organizasyonlarına kadar hemen her alanda Türk girişimcilerinin faaliyetleri göze çarpıyor. Türk göçünün paradoksu, sahip olduğu topluluk dinamizminde karşılaşılan yeni Pazar koşullarına uyumda gösterdiği başarı ile göçmen alan Avrupa ülkelerinde sorunlu olarak görülen sosyo-kültürel uyumu arasındadır⁹⁷.

⁹⁵ATİAD, **Almanya ve Avrupa'daki Türk Kökenli Girişimciler.** s.12. www.atiad.org

⁹⁶Şen, **Türkiye AB İlişkilerinde ...**s.109.

⁹⁷Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.74.

Girişimciliğin başlangıç itibariyle etnik Business safhasının bir parçası olarak başlaması etnik ekonominin hiç de küçümsenemeyeceğini göstermektedir. Bölüm boyunca verilecek olan rakamlarda bunun bir göstergesidir.

Fakat belirtmek gerekir ki, Türk girişimciliğinin bugünkü yapısı başlangıç yıllarındaki yapıya oranla belirgin farklılıklar göstermektedir. Belirli bir büyüklüğe ulaşmış işletmeler, Etnik Ekonomi aşamasını çoktan geride bırakmış, uluslararası çalışan, çeşitliliğe yönelmiş firmalara dönüşmüşlerdir.

Bunlar artık turizm, tekstil veya hizmet sektörlerinde çalışmakta, Türk toplumuna odaklı iş alanları ise ancak marjinal bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Küçük ve orta büyüklükteki söz konusu Türk işletmeleri, eskiyle karşılaştırıldığında mallarını ve hizmetlerini her türlü müşteri grubuna sunabilmektedirler. Bazı Türk şirketleri günümüzde iki ana piyasada birden varlık göstermektedir: Almanya'da ve Türkiye'de. Bunlar her iki ülkedeki hukuksal ve mali yapılanma seçeneklerinden yararlanmaktadır. Bunların pazarlama ve satın alma politikaları sınırlar ötesi bir niteliğe sahiptir ve böylelikle esnektir. Bu firmaların çekirdek pazarları dışında etkinlik göstermeleri de artık yadırganacak bir durum değildir. Örneğin tekstil sektöründe pazarlama ve marketing etkinlikleri çoğu kez Almanya'ya komşu olan ülkelere de yayılmıştır.

Tablo-15: Almanya'daki Yabancı ve Yabancı Kökenli Girişimcilerin Sayısal Durumu

Bazı değerler	Köken			
	Yunan	İtalyan	Türk	Tüm Yabancılar
Girişimci sayısı				
Yabancı	26.000	46.000	43.000	286.000
+vatandaşlığa geçmiş	1.500	3.500	17.500	
Yabancı kökenlilerin tümü	27.500	49.500	60.500	
Bayan oranı	24,0	19,6	18,6	26,2
Tüm yabancı girişimcilerdeki oranı	9,1%	16,1%	15,0%	100,0%
Girişimci oranı	15,5%	13,1%	5,8%	9,6%
1991'den beri gelişim	+ 5.000	+ 16.000	+ 21.000	+ 111.000
Nispi değişiklik	+ 24%	+ 53%	+ 95%	+ 63%
Girişimci oranı	+ 4%-nokta	+ 4%-nokta	+3%-nokta	+3%-nokta

Kaynaklar: Statistisches Bundesamt (Mikrozensus), ifm-Primärerhebung Etnik

Ekonomi" 2004, Hesaplamalar ifm Universität Mannheim Almanya'daki girişimci göçmenlerin vatandaşlıklarına göre dağılımı (2003)

İlk Türk işyerleri, Almanya'ya göç etmiş olan Türklerin kendilerine özgü tüketim alışkanlıklarının Alman üreticileri tarafından karşılanmaması nedeniyle bir ihtiyaç sonucu ortaya çıktığı daha önceden de ifade edilmişti. Belirli bir kesimin özel ihtiyaçlarına yönelik olduğundan "nish economics" olarak tanımlanabilecek olan bu iktisadi faaliyetler, özellikle 80'li yılların ikinci yarısından itibaren artan girişimciler yoluyla gerek sektörel bazda, gerekse hedef kitleler bakımından giderek çeşitlenmiştir.⁹⁸

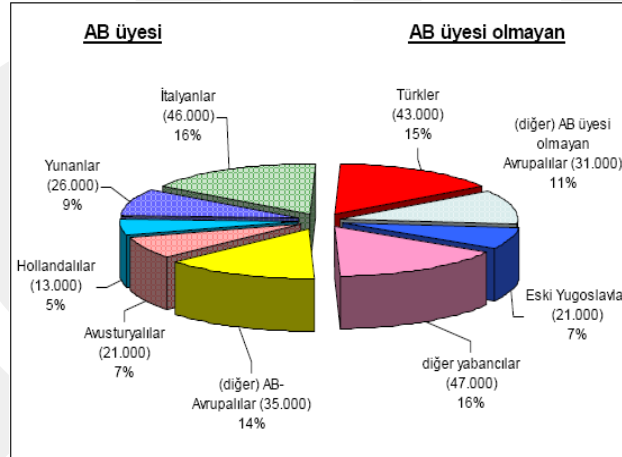
1985 yılında Almanya düzeyinde Türk işadamlarının sayısı 22.000 iken,2002 sonunda bu sayı 56.800'e ulaşmıştır. Türk

⁹⁸Şen, Türkiye AB ..s.109.

girişimciler bugün, iş ve meslek eğitimi yeri açarak, vergi ödeyerek, yerel ve bölgesel piyasada hizmet sektöründeki arzı zenginleştirerek, iş piyasasının rahatlamasına katkıda bulunuyorlar.

Kendi işini kuran Türkler, iş piyasasında hem Türklere ve Almanlara, hem de diğer göçmen gruplarına iş imkanı sunuyorlar. 2000 yılı sonunda 59.500'e ulaşan Türk girişimci sayısı 2001 yılında 58.000'e gelirken bu sayı 2002'de 56.800'e indi.(2004'de ise yaklaşık 60.000'i bulmuştur.)

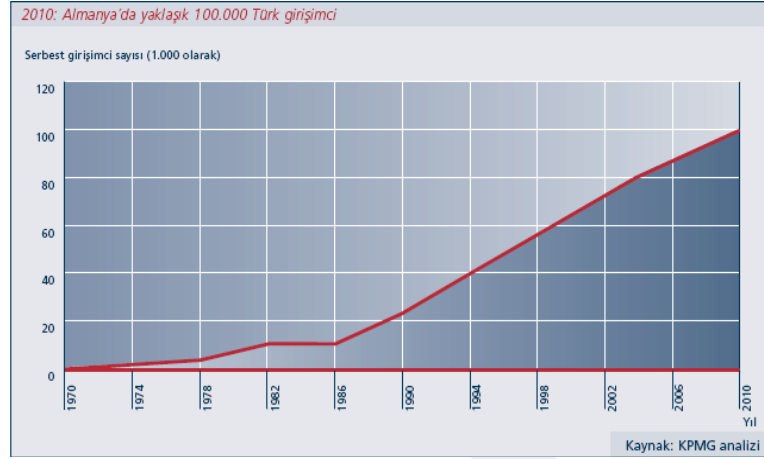
Grafik-4:Almanya'daki Yabancı Girişimciler

**Kaynak: Statistisches Bundesamt (Mikrozensus);
Hesaplamalar ifm Universität Mannheim**

Avrupa Türk İş Adamları ve Sanayicileri derneğince öngörülen projeksiyonda 2010 yılı itibariyle Türk girişimci sayısının 100.000'i bulacağı ifade edilmektedir. (Grafik-5)

Grafik-5:Almanya'daki Türk Girişimcilerin Geleceği

Almanya'daki Türk girişimcilerin ciroları da dikkate değer boyutlara ulaştı. En yüksek toplam ciro ise 28,5 milyar Euro ile 2000 yılında kaydedildi. 1985 yılında 8.8 milyar Euro'luk bir yıllık toplam ciro miktarı söz konusuyken, bugün geride kalan 17 sene içerisindeki yıllık toplam ciro miktarı toplam 3 kat artarak 26 milyar Euro seviyesine ulaşmıştır. Ciro artış oranının girişimci sayısının artış oranından daha fazla olması ise, Türk işletmelerinin artık daha verimli ve üretken hale gelmeye başladıklarını gösteriyor

Türk işletmelerinin Almanya içindeki faaliyetleri, yarattıkları istihdam gelecek yıllar için umut vericidir. 2002 yılında Almanya'daki 56.800 Türk işletmesinde istihdam edilen insan sayısı 290 bin olmuştu. Buradan hareketle işletme başına 5 kişinin istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır. Aynı yıl içerisinde Türk işletmelerinin ulaştığı toplam yatırım 6,5 milyar Euro olarak tespit edilmiştir.⁹⁹

⁹⁹Şen, Türkiye AB...s.112

**Tablo-16:Almanya'daki Türk Girişimcilerinin Ekonomik Gücü
(1985-2002)**

Veriler	1985	1990	1995	2000	2001	2002
Sayı	22.000	33.000	40.500	59.500	58.000	56.800
İşletme başına ortalama yatırım (Euro)	88.400	88.400	104.800	116.600	118.000	115.300
Toplam Yatırım (Milyar Euro)	1,9	2,9	4,2	6,9	6,8	6,5
İşletme Başına Ortalama Ciro (Euro)	400.000	387.600	429.500	478.600	467.000	458.200
Toplam Yıllık Ciro (Milyar Euro)	8,8	12,8	17,4	28,5	27,1	26,0
İşletme Başına Ortalama Çalışan Sayısı	3,5	3,3	4,1	5,5	5,3	
Toplam Çalışan Sayısı	77.000	100.000	168.000	327.000	307.000	290.000

Kaynak: Türkiye Araştırma Merkezi, Essen 2003

Almanya'da Çalışan Türklerin GSMH' ya Katkısı

Gayri safı milli hasıla (GSMH) ve buna bağlı verilere bakıldığında, çalışan Türklerin genel nüfus paylarının altında bir katkı payına sahip olmaları dikkati çekiyor. Çalışan Türk nüfusu, 1997 yılında Almanya GSMH'sından % 1,97 oranında veya rakamla 71 milyar marklık bir pay alıyordu. Kişi başına düşen GSMH rakamları karşılaştırıldığında yıllık 33.700 mark ile Türk çalışanları Almanya genelinin % 23,2 altında bir değere ulaştı. Aylık brüt ve net maaşlardaki fark GSMH bazında daha da artmış

oldu. Çalışan Türk nüfusunun elde ettiği 31,8 milyar marklık brüt gelir, Almanya genelindeki yerli nüfusun bağımlı çalışmadan doğan brüt geliriyle karşılaştırıldığında, % 2,09 luk oranla GSMH'daki payının üstünde bir veriye ulaşıyor. Serbest girişimden ve servetten doğan gelir, dolaylı vergiler ve amortismanlar kalemlerindeki payın azalmasıyla beraber %1,97 lik GSMH düzeyini ortaya çıkarmış oluyor.

Dolaylı vergilerin içinde üreticilerden alınan vergiler, yani petrol, tütün, katma değer vergisi, taşıt vergisi, sigorta vergisi, gümrükler vs. gibi kalemler bulunuyor. Amortismanlar ve dolaylı vergi üreticiler tarafından verildiği için bu hanedeki rakamların sadece Türk girişimcilerden kaynaklandığı sanılabilir. Aynı şekilde, serbest girişimden ve servetten doğan gelir için de benzer bir yanılgıya düşülebilir. Böyle bir değerlendirme baz alındığı takdirde çok daha düşük veriler ve sonuçta da oldukça düşük bir GSMH payı ortaya çıkmış olur.

Söz konusu kalemlerin sadece Türk girişimciler tarafından elde edildiği varsayımı temel alınır, Türklerin Almanya ekonomisinden kopmuş, kendi kendine yeterli ve dolayısıyla kapalı bir ekonomi oluşturdukları sonucu çıkar. Çalışan Türklerin ezici çoğunluğu Alman işletmelerinde çalışıyor ve bu işletmelerin ürünlerini tüketiyor. Eğer Türkler tüketici olarak bulunmamış olsa, Almanya'daki iç talep Türklerin satın alma gücü oranında azalır. Dolayısıyla üretim de düşer ve bununla orantılı olarak ödenen dolaylı vergilerde gerileme saptanır. Aynı şekilde yatırımların azalmasıyla ve iflasların artmasıyla amortismanlar da azalmış olur. Sonuçta serbest girişimden ve servetten doğan gelir de azalmış

olur. Mevcut ekonomik bütünleşmeden dolayı, Türklerin bu kalemlerdeki paylarını Türk girişimciler bazında değil, çalışan ve tüketen Türk nüfusunun GSMH'ya olan katkısı bazında düşünmek gerekmektedir.

AB' nde Çalışan Türklerin GSMH' ya Katkısı

Avrupa Birliği ülkelerinde toplam çalışanların % 0,75'lik bir oranını oluşturan 1,1 milyon çalışan Türk, AB'nin GSYİH'sına 1995 yılında 95,3 milyar marklık ya da 49,7 milyar ECU'lük bir katkı sağlamış bulunmaktadır. Türklerin ağırlıklı olarak yaşadıkları sekiz ülkede her bir Türkün GSYİH'ya ortalama katkısı 1995 yılında 32.937 mark ya da 17.188 ECU idi. AB'ndeki toplam nüfusunun birey bazındaki GSYİH ortalaması ise 38.790 mark ya da 17.310 ECU'dür. Bu rakamlarda dikkate alınması gereken bir nokta, sözü edilen 8 AB ülkesindeki ortalamanın (Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya, İsveç ve İngiltere) AB genel ortalamasının üzerinde olduğudur. Söz konusu ülkeler, AB içindeki zengin ülkeler grubuna dahildir.

Bu ülkelerde yaşayan Türklerin GSYİH verilerine daha yakından bakıldığında, sıralamada ilk üç yeri 38.000 mark ile Avusturya, 37.946 mark ile Danimarka ve 37.509 mark ile Hollanda'nın alması görülecektir. Almanya'daki Türklerin kişi başına düşen GSYİH ise 36.929 mark ile dördüncü durumda ya da diğer bir deyişle ortalarda bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, çalışan Türklerin oranının bu 3 ülkede Almanya'ya göre daha yüksek, dolayısıyla işsizlik oranının daha düşük olmasıdır.

Ağırlıklı olarak 8 AB ülkesinde yaşayan Türklerin bu ülkelerin 1995 yılındaki GSYİH'lanna yaptıkları 95,3 milyar marklık katkının % 71,4'ünü Federal Almanya'da yaşayan Türkler sağlamış bulunmaktadır.

3.2.2.4.2 İşletmelerin Sektörel Dağılımı ve Türk-Alman Ticari İlişkileri Açısından Önemi

KOBİ'ler rekabet üstünlüğü ve istihdam yaratmada AB geleceğinin temelini oluşturmaktadırlar. AB firmalarının %99,8'i KOBİ statüsündedir. İstihdamın 2/3'ünü KOBİ'ler oluşturmaktadır. KOBİ'ler dinamik ve heterojen bir grup oluşturlar ve Avrupa ve küresel pazarda güçlü bir mücadele verirler. Hayatta kalabilmek ve büyüebilmek için sürekli yenilik yapmak zorunda olan KOBİ'ler yeni teknolojileri kendi bünyelerinde üretirler ya da başkalarının ürettiği yeni teknolojileri özümserler.

Avrupa'nın gelecekteki başarısında KOBİ'lerin rolüne verilen önemin göstergesi olarak birçok proje ve program üretilmekte ve bu doğrultuda kuruluşlar oluşmaktadır.

Avrupa Bilgi Merkezleri, Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Avrupa Birliği ve Tek Pazar'a adaptasyonunu hızlandırmak için Avrupa Komisyonu, Müteşebbis Genel Müdürlüğü'nün 1987 yılında oluşturmaya başladığı KOBİ Bilgi Ağıdır. Bilgi ağının amacı Avrupa Komisyonu ile KOBİ'leri yakınlaştırmaktır. KOSGEB

Avrupa Bilgi Merkezi de bu ağın Türkiye ayağıdır.¹⁰⁰ Almanya'daki Türk işletmelerinin büyük bir kısmı da Küçük Orta Boy işletme ölçeğindedir ve piyasa koşullarına uyum sağlama esnekliğine sahiptir. Bu da gelecekte bu işletmelerin varolmaya devam edeceğinin hatta daha önemli bir konuma geleceğinin bir göstergesidir.

Almanya'daki Türk işletmelerinin sektörel dağılımı Türk girişimcilerinin artık sadece kendi etnik toplumu için sınırlı sektörlerde mal ve hizmet sağlayan küçük işletmeler olmaktan çıktığını, bugün 100'n üzerinde sektörde faaliyette bulduklarını ortaya koyuyor. TAM'ın verilerine göre, perakende ticaretin yüzde 34,9'luk bir girişimci gurubunun faaliyet alanı olduğu tespit edilirken, yüzde 23 ile gastronomi sektörünün en fazla rağbet gören ikinci alan olduğu ortaya çıkıyor. Diğer yandan gastronominin dışında, diğer hizmet sektörlerinde bulunan Türk işletmelerinin oranı yüzde 22,2 olarak ortaya çıkıyor. Zanaat alanındaki Türk işletmeleri yaklaşık yüzde 10'luk bir oranla temsil edilirken, toptan ticaretle uğraşan Türk girişimcilerinin oranı ise 5,3'te kalıyor. Geriye kalan yüzde 5'lik kesimi ise inşaat ve imalat sanayiindeki Türk işletmeleri oluřturuyor¹⁰¹. (Tablo-17)

---

¹⁰⁰ www.kosgeb.org.

¹⁰¹ şen, **Türkiye AB ...s** 114.

Tablo-17:Almanya'daki Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı – 2002

Sektörler	Sayı	Yüzde
İmalat sanayii	1.500	2.6
İnşaat	1.200	2.2
Zanaat	5.600	9.8
Toptan ticaret	3.000	5.3
Perakende ticaret	19.800	34.9
Gastronomi	13.100	22.2
Toplam	56.800	100

Kaynak : Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2003

Türk girişimciler bugün Almanya'dan Türkiye'ye yönelik etkinliklere girişmekte olup. 2,5 milyar DM'lık yatırım yapmış bulunuyorlar. Onlar, Alman şirketleriyle, üçüncü pazarlar kazanmak (öncelikle Orta Asya ve BDT'de) ve büyük projeler gerçekleştirmek amacıyla branşlara yönelik stratejik ortaklıklara girebilmektedirler.

En az iki dile hakim olmaları ve hem eski yurtlarının, hem de yeni ülkelerinin kültürünü tanımaları avantaj teşkil etmektedir. Hiç de önemsiz sayılmayacak bir özellikleri ise, gurbetçi Türklerin çoğunluğunun kendilerini Türkiye'ye ve Türk kültürüne bağlı hissetmeleridir. Ama yatırımlar yalnızca kültürel bağlılık nedeniyle yapılmıyor. Almanya'daki Türk firmaları ikinci bir ana pazara girme yoluyla kendileri için en uygun alternatifi veya bileşimi seçme şansına sahip oluyorlar. Bu strateji, büyük şirketlerde şimdiden

görülebiliyor: Türkiye'de üretim, Avrupa ve BDT'de pazarlama, Almanya'da konuşlanma ve yönetim. Böylelikle gurbetçi Türklerin, onların içinde ise öncelikle Almanya'da yaşayanların, gurbetçi Hintlilerle gurbetçi Çinlilerin konumlarına paralel olarak, önümüzdeki bu yüzyılın başlarında, kısmen kendi öz yatırımları aracılığıyla, kısmense Türkiye pazarına girmek isteyen yabancı şirketlerin ortağı sıfatıyla, en büyük "yurtdışı" yatırımcıları konumuna gelmeleri çok uzak bir olasılık değildir¹⁰².

Yurtdışındaki Türkler, Türkiye dışında yatırım amaçlayan Türk firmaları için de ilk temas edilecek kişiler konumuna gelmektedirler.

3.2.2.5. Turizm

Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre, en çok seyahat eden ülkeler sıralamasında Almanya ABD'nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Almanya geleneksel olarak Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkedir. Almanya'dan ülkemize gelen turistlere ilişkin istatistikî veriler Tablo:18'de verilmiştir.

---

¹⁰²ATİAD. *Almanya ve Avrupa'daki Türk...*s 24.

Tablo-18: Turist Sayılarına İlişkin İstatistikî Veriler

1991	779.882		
1992	1.165.164		
1993	1.118.748		
1994	994.268		
1995	1.656.310		
1996	2.141.592		
1997	2.389.529		
1998	2.283.740	Değişim(%)	Payı(%)
1999	1.388.787	-37,83	
2000	2.276.238	+63,99	22,37
2001	2.884.051	+26,63	24,22
2002	3.480.844	+20,69	26,28
2003 (ilk 6 ay)	1.066.079		22,93

Kaynak:TAM

2004 yılında Almanya 3.983.939 turistle ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülke sıralamasında % 22,74 ile birinci sırada yer almıştır. 2003 yılında gelen 3,327,834 milyon Alman turist esas alındığında bu %19,55'lik bir artışa tekabül etmektedir. Bu da ülkedeki ekonomik durgunluğun Türkiye'yi tercih eden Alman turistlerin sayısının azalmasına neden olmadığını ortaya koymuştur. Yukarıda verilerden anlaşılacağı üzere iki ülkenin birbiri için vazgeçilmezliği açıktır.

Almanlarla Türklerin turizme dayanan ikili ilişkileri aslında her iki toplumun birbirlerine olan önyargılarının aşılması için bulunmaz bir fırsattır. Ülkemize gelen Almanların Türkiye'yi ve

Türkleri en iyi tanıyabilecekleri, ve kafalarındaki Ortadoğu ülkesi imajının yanlış olduğunu görebilecekleri platform turizmdir. Türkiye'yi ve Türkleri Almanlara en iyi anlatabilecek yine Almanlardır.

3.2.2.6. Türk İşçi Modeli

Türk göçmen işçilerin tasarruflarını anayurda çekmek amacıyla kurulan müesseselerden birisi de Türk işçi şirketleridir. Türkiye'de belli bir bölgeden gelen göçmen işçilerin Almanya'da aynı fabrikada çalışırken bir araya gelerek anonim şirketler kurmaları daha önce hiçbir göçmen topluluğunca denenmemiş bir kolektif çalışma şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sistemin adı literatürde "Türk İşçi Şirketleri" ya da "Türk Modeli" olarak yer almaktadır. Türkiye'ye geri döndüklerinde bir işe sahip olmak, geldikleri bölgenin ekonomik gelişmesine ve sanayileşmesine katkıda bulunmak, hisse başına düşen kârın elde edilmesiyle ek bir gelire sahip olmak istemeleri işçi şirketlerinin kurulma ve çok sayıda göçmen işçisinin bu anonim şirketlere hissedar olması "Türk Modeli" nin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

İlk işçi şirketi duvar kağıdı ve diğer kağıt mamulleri üretimine 1966 yılında başlayan, 2.300 hissedar ile Köln'de kurulan Türksan olmuştur. Plastik ürün ve torba üretimine 1967'de başlayan ikinci şirket ise İşbir Holding'tir. 1972 yılına gelindiğinde işçi şirketlerinin sayısı 28 'i bulmuştur. Daha sonraki yıllarda iktidar olan partinin ortak iktisadi girişimleri ve kolektif yatırımları ekonomik sektörün başlıca faktörleri olarak düzenleyen yeni bir ekonomik program geliştirmesi 1973 ve 1975 yılları arasında işçi şirketlerinin sayısının

56'ya çıkmasını sağlamıştır. 1978 yılı itibariyle bu sayı 183'ü bulmuş, 1983 'te ise şirketlerin yatırım sermayesi 2 milyar Markı aşmış ve şirket sayısı da 322 'ye yükselmiştir. Ancak işçi şirketleri teoride umut verici olmasına karşın hedeflerine ulaşamadığı gibi aynı yılda tamamen durma noktasına gelmiştir. İşçilerin geldikleri bölgelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma ve kırsal yörelerde sanayileşmeyi hızlandırma isteği açısından bakıldığında; işçi şirketlerinin bazılarının tesislerini yanlış yerlere kurmaları ve bu yer seçimindeki hata nedeniyle yatırımlarını en başından başarısızlığa mahkum ettikleri görölmektedir.

Kendi hissedarlarına yurda dönüşte iş imkanı sağlama açısından bakıldığında ise işçi şirketlerinin, daha yüksek ücret maliyetlerine yol açacak geri dönen hissedarları çalıştırmak yerine, buldukları bölgelerdeki işsizleri asgari ücretle çalıştırmayı tercih ettiklerinden, kendi hissedarlarını iş piyasasına kazandırmada önemli bir rol oynamadığı görölmektedir.

Ayrıca şirketlerin büyük bir bölümünün profesyonel işletmecilerden ve uzman personelden yoksun olması, projelerin planlanmasında ve üretime geçiş aşamalarındaki gecikmeler ile kredi bulmada karşılaşılan güçlükler de bir çok soruna yol açmıştır. Bu koşullar altında işçi şirketlerinin büyük bir çoğunluğu ya iflas etmiş ya da kapanmıştır. Alman hükümetinin desteğiyle Türkiye Kalkınma Bankası aracılığı ile şirketlerden bazılarını yeniden rehabilite etme çalışmaları yapılmıştır, ancak tüm işçi şirketlerinin yalnızca %20 kadarı üretimi sürdürmeyi başarabilmiřtir¹⁰³.

¹⁰³ şen, ve Koray, **Türkiye'den Avrupa...** ss.81.82.

3.2.3 Almanya'daki Türk Örgütleri

3.2.3.1 Lobi Faaliyetleri Kapsamında Vakıf ve Derneklerin Önemi

Sosyo-ekonomik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerin yönetim yapısında yer alan baskı gruplarının siyasi mekanizma içindeki önemi yadsınamaz. Baskı grupları çoğu zaman toplumun genel çıkarları anlamına da gelen kendi özel çıkarlarını, devlet yönetimini ellerinde tutanlara ileterek kamuoyu oluşturmakta ve böylece sürekli olarak siyaset arenasında rol oynayabilmektedirler

BASKI GRUPLARI¹⁰⁴

A-AMAÇLARINA GÖRE

1.Amaçları Kısmen Baskı Kurmak Olan

a.Mesleki Baskı Grupları

Esnaf ve Sanatkar Kuruluşları

Tüccar ve Sanayici Kuruluşları

İşçi Memur ve Diğer Meslek Kuruluşları

Medya

Tüketici Kuruluşları

Tarımsal Kesim Kuruluşları

b. Fikir ve Düşünce Grupları

Dinsel Gruplar

Özel Amaçlı Gruplar

Fikir Dernekleri ve Kulüpleri

Diğer Gruplar

¹⁰⁴ Müjde Ker Dinçer, **Lobicilik**, Alfa Yayınları İstanbul 1999, s.8-17.

2.Amaçları Sadece Baskı Kurmak Olan

B-ÇALIŞMA ALANLARINA GÖRE

- a.Özel Kesime İlişkin Baskı Grupları
- b.Kamu Kesimine İlişkin Baskı Grupları

C-YAPILARINA GÖRE

- a.Kitle Baskı Grupları
- b.Kadro Baskı Grupları

Modern anlamda örgütlenmeler, özgür iradeli bireylerin somut çıkarları için eşit koşullarda bir araya gelerek örgütlenmelerine dayanır.¹⁰⁵ Almanya'daki Türk örgütleri daha çok kültürel ağırlıklı bir özellik gösterir..

Grupların kendi kimliklerinin geçerliliğini ilan etmesi ve dolayısıyla kimliklerin grup bilincini pekiştirme ihtiyacının ortaya çıkması, temel olarak '*kültürel milliyetçiliğin*' izlediği yoldur. Kültürel gruplar nasıl tanımlanırsa tanımlansın kendi içinde alt gruplar ya da birbirleriyle kesişen gruplar içerirler¹⁰⁶.

---

¹⁰⁵Mehmet Haşgüler, Mehmet B.Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim 2004

¹⁰⁶Perşembe, **Almanya'da Türk ...**, s.127.

3.2.3.2 Faaliyet Alanlarına Göre Vakıf / Dernek ve Diğer Organizasyonlar

Türk vatandaşları tarafından Almanya'da kurulan çeşitli siyasal ve dini dernek/grup faaliyetleri genellikle Türkiye'deki durumu yansıtmaktadır. Bu oluşumlar arasında demokratik örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı etnik, siyasal ve dini propaganda niteliği kazanan faaliyetler de bulunmaktadır.

Türklerin Almanya'ya ilk gittikleri dönemlerde ilk gidişin vermiş olduğu birçok sorunlar nedeniyle siyasal bir örgütlenme gerçekleştirmek için gerekli alt yapı hazır değildi. Buna rağmen 1970'lerin henüz başlarında Türk işçileri arasında bazı sendikal hareketlerin gündeme geldiğine tanık olunmaktadır. 1980'lerden itibaren Türkler arasında, dini, milli ve siyasal anlamda çok sayıda örgütlenmeler yaygınlaşmıştır. Günümüzde Türk vatandaşlarının çeşitli amaçlarla örgütlendiği derneklerin iki bin civarında olduğu, bu derneklerin 668'inin dini, 670'inin sosyal ve kültürel, 343'ünün spor, 333'ünün çeşitli amaçlarla faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Kültürel ağırlıklı dernekler yanında artık "**Münih Türk Mühendisler, Mimarlar ve Doğa Bilimcileri Derneği**" gibi meslek örgütlerine de rastlamak mümkün olmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁷http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/402Almanyada_Bir_Turk_Derneği.hp, 9 Ocak 2005

3.2.3.2.1 Ekonomi Alanındaki Örgütlenmeler

Başlangıçta işçi ağırlıklı olan Türk nüfusu, zaman içerisinde Türklerin müteşebbis özelliklerinin ön plana çıkarak yatırım alanlarında riskler almaları neticesinde şekil değiştirmiş ve Türk işverenler sayısında önemli artışlar olmuştur. Bu işletmelerin çoğu gıda ağırlıklı olup Alman ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İşletme sahiplerinin oluşturduğu belli başlı bazı derneklere aşağıda değinilmiştir.

Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD):1992 Kasım'nda Almanya'daki Türk kökenli girişimciler tarafından kurulmuştur. ATİAD'a çok sayıda hizmet, sanayi ve ticaret kuruluşu ile tanınmış Türk holding ve bankalarının Avrupa'daki yurtdışı temsilcilikleri üyedirler. ATİAD, günümüzde Türk özel sektörünün Türkiye dışındaki en saygın temsilcileri arasındadır. F.Almanya ve Avrupa'daki Türk iş dünyasının örgütlenme ve kurumsallaşma sürecinde örnek bir rol oynamakta, yurtdışında 'Türkiye', 'Türk' ve 'Türk işadamı' imajının yücelmesine son derece olumlu katkılarda bulunmaktadır¹⁰⁸.

Avrupalı Türk İşadamları Birliği (BTEU): Avrupa'daki Türk kökenli işyerleri ve serbest meslek sahiplerinin kurmuş olduğu ve onları çeşitli platformlarda temsil eden bir birliktir. 1990'lı yıllarda F.Almanya'da kurulan ilk Türk işverenler derneklerinden biri olan BTEU yaptığı çalışmalarla gerek Avrupa, gerekse de Türk kamuoyunda etkin ve saygın bir kurum olarak yerini almıştır.

¹⁰⁸Almanya ve Avrupa'daki Türk Kökenli Girişimciler, www.atiad.org, 1961–2010

BTEU bilhassa F.Almanya'da yerleşmiş bulunan Türk işverenlerin örgütlenmeleri ve onların aralarındaki iletişimi sağlamaları için gerekli olan altyapıyı sağlamaya çalışmaktadır.¹⁰⁹

3.2.3.2.2 Eğitim Amaçlı Örgütlenmeler

Dördüncü bölümde de ayrıntılı olarak ele alacağımız sorunlardan belki de en önemlisi eğitim sorunlarıdır. Bu nedenle eğitim alanındaki örgütlenmelerin varlığı önemlidir. Ancak eğitim ile ilgili mevcut örgütler daha çok yüksek okul öğrencileri ve akademisyenler tarafından oluşturulan meslek alanlarına yönelik örgütlenmelerdir. Belli başlı bazı derneklere aşağıda değinilmiştir.

Türk Veli Dernekleri Federasyonu (FÖTED): Türk Veli Dernekleri Federasyonu F.Almanya'nın çeşitli kentlerinde örgütlenen dernekler aracılığıyla, Türk çocuklarının eğitim ve öğretim sorunlarına yönelik faaliyetler için koordinasyon görevi yapmayı amaçlamaktadır. Öğrenci velilerini, çocuklarının eğitimleri konusunda bilgilendirmek ve yönlendirmek için seminer ve konferanslar düzenlemek, çocuklar için okul derslerine yardımcı kurslar açmak, annelerin Almanca düzeyini geliştirici kurslar düzenlemek planlanan etkinliklerden bazılarıdır.¹¹⁰

F.Almanya Türk Öğrenci Dernekleri Birliği (BTS): F.Almanya'daki öğrenci ve akademisyenler arasında bilgi alışverişini sağlamak, teknik altyapı konusunda işbirliği yapmak, Türklerin eşit haklara kavuşması ve birlikte hareket edebilmesi için

¹⁰⁹ www.bteu.de

¹¹⁰ www.tuerkische-elternfoederation.de

sosyal ve kültürel alanlarda kuruluşlar arasında işbirliği yapmak, maksadıyla 15 Haziran 1996 tarihinde Bonn'da kurulmuş olan bir çatı örgütüdür. Birliğin F.Almanya'nın değişik kentlerindeki öğrenci dernekleri, akademisyenler derneklerinden üyeleri bulunmaktadır.¹¹¹

Türk Üniversiteliler Derneği (Türk Ünid):Türk Üniversiteliler Derneği, Köln Üniversitesi bünyesinde kayıtlı bulunan ve üniversite öğrencileri tarafından kurulan bir öğrenci derneğidir. Derneğin Amaçları arasında, din ve mezhep farklılığı gözetmeksizin farklı milletlerden olan öğrencilerin birbirleriyle dayanışma ve barış içerisinde yaşamasının teşviki, bilimsel araştırmalarla ilginin teşviki, kültür, spor, eğitim, gezi vb. gibi konularda belirli faaliyetlerin gerçekleştirilmesini sağlamak, öğrenim sırasında karşılaşılan sorunların giderilmesine katkıda bulunmak ve öğrencilerin Üniversite içerisindeki Bilimsel Araştırmalarda imkânlarının artırılması olarak belirtiliyor.¹¹²

3.2.3.2.3 Sosyal Haklar ve Sivil Toplum Amaçlı Örgütlenmeler

F.Almanya Atatürkçü Düşünce Derneği (AADD):F.Almanya Atatürkçü Düşünce Derneği (AADD), 27.03.1994 tarihinde Köln'de kurulmuştur. Avrupa Atatürkçü Düşünce Dernekleri Federasyonu olarak üst organizasyonla birlikte Avrupa'da ve F.Almanya'da yaşayan Türk'lere yönelik olarak hizmet vermektedir. F.Almanya'da AADD' ye bağlı 15 üye

¹¹¹ www.btsonline.de

¹¹² www.uni_koeln.de/studenten/turk-unid

dernek bulunmaktadır. Derneğin 19 Mayıs 1995'te açtığı Atatürk Kültür Merkezi konferans ve panel, sanatsal etkinlikler, sergiler ve toplantılarda faaliyet göstermektedir. Derneğin en önemli amacı Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce, devrim ve eserlerini tanıtıcı; kültürel, sosyal ve bilimsel çalışmalar yapmak gelmektedir. Türk kültür ve geleneklerini yaşatmak gibi faaliyetler de amaçları arasında yer almaktadır.¹¹³

F.Almanya Türk Toplumunu (TGD):F.Almanya'daki Türk toplumunun etkin, saygın ve yaptırım gücüne sahip olması amacıyla, 2 Aralık 1995 tarihinde Hamburg'da kurulan bir çatı örgüttür. F.Almanya Türk Toplumunu, F.Almanya'daki Türklerin istemlerini, hak ve çıkarlarını devlet yetkilileri ve kamuoyu önünde savunmak amacıyla, F.Almanya'nın federal yapısına uygun, eyaletlerde oluşan çatı kuruluşlarını ve bazı meslek ve uzmanlık kuruluşlarının oluşturdukları bir üst birlik örgütünü olarak oluşmuştur..¹¹⁴

Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (ATDB): Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (ATDB) 2004 yılında, işadami, akademisyen, gazeteci, hukukçu ve farklı meslek dallarından 50 kişi tarafından kurulan gönüllülük esaslı bir sivil toplum kuruluşudur. ATDB' nin örgütlenme yapısı çeşitli Avrupa ülkelerine yayılmakta, kendi içinde siyaset, hukuk, halkla ilişkiler, medya, akademisyenler, arge, eğitim, gençlik, kadın kolları gibi birimlerin faaliyetleri kapsamında panel ve toplantılarla, medyadaki görünürlükle adını duyurmaya çalışmaktadır.

¹¹³ www.devletim.com

¹¹⁴ www.ab.tgd.de

F.Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının kendi kimliklerini koruyarak, çoğulcu demokrasi kültürü içinde yasal hak ve yükümlülüklerinin bilincine kavuşturulması, bu toplumda kendi gelecekleri açısından da önemlidir.

3.2.3.2.4 Siyasi Örgütlenmeler

F.Almanya'da siyasal örgütlenmeler genelde 1980'li yıllar sonrasında Türk mültecilerinin F.Almanya'ya gelmelerinden sonra yoğunlaşmakta ve daha çok marjinal nitelikte kendi içinde faaliyet gösteren derneklerden oluşmaktadır. Bu örgütlenmeler arasında sol, sağ, liberal, sosyal demokrat ve Kürt ayrılıkçı hareketler bulunmaktadır. Türkiyeli Göçmen Dernekleri Federasyonu (GDF), Demokrat İşçi Denekleri federasyonu (DİDF), Liberal Türk-Alman Dernekleri (LTD), Kürt İşçileri Derneği KOMKAR ve PKK yanlısı BİRKOM bu çerçevede sayılabilir.

•*Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu (HDF):*

Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu, Avrupa ülkelerinde yaşayan sosyal demokrat düşüncedeki Türklerin üst örgütüdür. 29 Ekim 1977'de kurulmuştur.¹¹⁵

•*Hürriyetçi Türk-Alman Dostluk Cemiyeti (Hür Türk):*

Kısa adı Hür Türk olan Hürriyetçi Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin kuruluşunda eski Cumhurbaşkanılarından Süleyman Demirel'in daha önce Genel Başkanı olduğu Adalet Partisi ile Hıristiyan

---

¹¹⁵ www.hdf-online.de

Demokrat Birliği (CDU), kardeş partiler sıfatıyla destek olmuşlardır.¹¹⁶

3.2.3.2.5 Dini ve Milli Kimlik Temelinde Örgütlenmeler

F.Almanya'da Türk göçmenlerin misafir işçilikten kalıcılığa uzanan süreçte yaşadığı kimlik arayışlarının, milli ve dini hassasiyetler açısından ifade ettiği önem, bu alandaki örgütlenmelerin diğer örgütlenmelere göre daha kapsamlı ve güçlü olmalarını sağlamıştır. Türk göçünün ilk dönemlerinde, dini ibadet ihtiyaçlarının yerine getirilmesine yönelik küçük çaplı mescitlerde bir araya gelme deneyimlerinin aile birleşmeleriyle birlikte 1973 yılından itibaren birçok fonksiyonu yerine getiren cami ve dernek türü örgütlenmelere dönüşmesi söz konusu olmuştur. 70'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye'deki siyasal mücadele ortamına paralel farklı cemaatsel aidiyetler ortaya çıkmıştır.

Bu dernekler içinde resmi statüdeki dernekler gibi faaliyet göstermeyen mezhep veya tarikat örgütlenmeleri şeklinde, kendilerine yakın kuruluşların binalarında toplu zikirler düzenleyen, tarikatın sorumlu kişilerinin evlerinde sohbet toplantıları yapılan çok sayıda dernek de mevcuttur.

Müslüman Türk göçmenlerinin kimlik arayışlarına, İslami gruplar, kendi İslami yorum anlayışlarına uygun yönlendirici çabalarla karşılık vermektedirler. İslam dininin farklı yorumlarına göre ideolojik çeşitlilikten, sıradan bir müslümanın yaşantı

¹¹⁶ www.huertuerk.de

tecrübesine kadar değişik biçimlerde formüle edilen bu İslami kimlik, Batı dünyasında kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan Türk vatandaşlarına uygun değerler yaratabilme çabasındadır¹¹⁷.

Yukarıda belirtilen maksatlarla kurulmuş başlıca dernekler aşağıda sunulmuştur.

Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği (DITIB): Diyanet işleri Türk-İslam Birliği, F.Almanya'da yaşayan bütün Müslümanların dini, sosyal ve kültürel hizmetlerini görmek üzere Türk İşçileri tarafından oluşturulan, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin din hizmetleri için atadığı bir müşavir başkanlığında F.Almanya'nın çeşitli kentlerinde görevli ateşelikler nezdinde resmi görevli personelle hizmet vermektedir.¹¹⁸

DITIB, öncelikle, 1982'de Berlin'de kayıtlı 15 cami derneğinin bir çatı altına alınmasıyla kurulmuştur. Asıl resmi örgütlenmesini 5 Temmuz 1984'de Köln'de gerçekleştirmiştir. Bu durum Türk devletinin F.Almanya'daki diğer radikal grupların devletin resmi politikasına karşı tutumlarına tepki olarak oluşmuştur. Aslında F.Almanya'daki diğer dini organizasyonlar ve işçilerimizin kendi çabalarıyla oluşturmaya çalıştıkları din hizmetleri açısından bakıldığında bu tarih çok geç kalmış bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır. Diğer din mensupları ile diyalog ve iyi ilişkiler kurulması için çeşitli birimler oluşturulmuştur.

¹¹⁷ Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.127.

¹¹⁸ www.diyamet.org.tr

Özeklikle Dinler Arası Diyalog ve Araştırma Merkezi'nin Köln'deki faaliyetleri dikkat çekici düzeydedir.¹¹⁹

İslam Toplumunu Milli Görüş (IGMG): IGMG Avrupa'da ve F.Almanya'da devletten bağımsız Türk-İslam cemaatlerinin en büyüğüdür. F.Almanya ve Avrupa merkezi Köln yakınlarındaki Kerpen'de bulunmaktadır. IGMG organizasyonu ve dernekleri kısaca "Milli Görüş" adıyla tanınır. İlk olarak 1972 yılında Braunschweig'de Almanya Türk Birliği (Türkische Union Deutschland) adıyla kurulan dernek kendi ifadelerine göre Milli Görüşün ilk derneğidir.¹²⁰

İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ): İslam Kültür Merkezleri Birliği, F.Almanya'da sistematik olarak ilk organize olmuş dini kuruluştur. Birlik, 15 Eylül 1973'de İslami Kültür Merkezi adıyla kurulmuştur. 29 Haziran 1980'de İslam Kültür Merkezleri Birliği olarak adını değiştirerek merkezi bir organizasyon yapılanması gerçekleştirmiştir.¹²¹

Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (ADÜTDF): Kısaca Türk Federasyonu (Türkische Föderation) olarak da bilinen Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisinin milliyetçilik ideolojisini kabul eden ve destekleyen duruş sergilemektedir.¹²²

¹¹⁹Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.127.

¹²⁰ www.igmg.de

¹²¹ www.vikz.de

¹²²Canan Atılğan, **Türkische Politische Organization in der Bundesrepublik Deutschland Kommunalpolitik**, Konrad Adenauer Stiftung

Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB): Kısa adı ATİB olan Avrupa Türk İslam Birliği; daha önce Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu (ADÜTDF) bünyesinde faaliyet gösteren bir grubun, Musa Serdar Çelebi başkanlığında bir araya gelerek 70 derneğin katılımıyla, Frankfurt'ta oluşturdukları Türk-İslam ideolojisine yakın bir kuruluştur. Üyeler genellikle orta yaşlı ve genç kuşaklardan oluşmaktadır.¹²³

Avrupa Türk-Kültür Dernekleri Birliği (ATB): Türk-İslam sentezi çerçevesinde Türkiye'deki Büyük Birlik Partisi'nin Avrupa teşkilatı niteliğindeki organizasyonun F.Almanya'da 21 derneği bulunmaktadır. Avrupa Türk-Kültür dernekleri Birliği 1994 yılında Frankfurt'ta ADÜTDF' den ayrılmış bir grubun Muhsin Yazıcıoğlu taraftarı olarak oluşturdukları Türk-İslam düşünçesine bağlı bir organizasyondur. Türkiye'deki Büyük Birlik partisi (BBP)'nin programına ve düşünçesine uygun bir strateji izlemektedir.

Nurculuk-Hareketi: 1967 yılında başlayan ilk faaliyetlerinden sonra bugün F.Almanya çapında İslamischen Gemeinschaft Jamaat un-Nur adıyla 40 medrese ve yaklaşık 5-6.bin taraftarla nurculuk eğitimi, Türkiye' deki klasik nurcu cemaatinin yönetimine uygun şekilde devam ettirilmektedir. Nurculuk hareketi, organizasyon yapısı ve faaliyetlerindeki yaklaşımlar bakımından diğer İslami organizasyonlardan farklı bir örgütlenmedir. Üyelerin Kur'an ve Said Nursi' nin öğretilerine dayanan mutata toplantıları, cemaat içi dayanışma ve

---

¹²³ www.atib.org

bağlılığı güçlendirirken, cemaate yeni katılanların ve gençlerin yetiştirilmesi de bu toplantılarla gerçekleşmektedir.¹²⁴

Fethullah Gülen ve Eğitim Merkezleri: Eğitim Merkezleri adıyla örgütlenen eğitim amaçlı organizasyonlar, Fethullah Gülen hareketine yakın duran ve bu hareketin yöntemlerini kullanarak, F.Almanya'daki eğitim sisteminin koşullarını analiz ederek kendisine özgü bir eğitim modeli olarak Türk vatandaşları tarafından önemli bir ölçüde destek bulmaktadır. Eğitim Merkezleri (Bildugszentrum) F.Almanya'nın çeşitli kentlerinde Türklerin yoğunlaştığı bölgelerde farklı ön adlarla faaliyet gösteriliyor. "Sayıları tam olarak bilinmese de 70 civarında dernek ve eğitim merkezinin bulunduğu iddia edilmektedir." Eğitim Merkezleri, büyük kentlerde 4-5 şubeyle hizmet vermekte ve her şubede yaklaşık 100-150 öğrenci bulunmaktadır.¹²⁵

İslam Cemaatleri ve Cemiyetler Birliği (ICCB): Cemalettin Kaplan tarafından 1984 yılında F.Almanya'nın Köln kentinde kurulmuştur. 1987 yılında bir iç bölünme yaşayan bu radikal gruptan daha sonra da kopmalar olmuştur. Cemalettin Kaplan'ın 1995 yılında ölümünden sonra grup içindeki bölünmeler, Kaplan'ın oğlunun liderliğini kabul etmeyen üyelerle şiddetli çatışmalara neden olmuş ve sonunda iç hesaplaşmada rakibinin öldürülme emrini veren Metin Kaplan'ın tutuklanması sonrasında Alman yetkililerin aldıkları kararla lider kadro ve grup dağıtılarak yasaklanmıştır.

¹²⁴ www.turkisch-media.com

¹²⁵ Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.156

F.Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF): Alevilik, Şii mezhebinin kendi içinde sayısız alt gruplarından Anadolu'da ortaya çıkan senkretik bir grup olarak mı ? Anadolu'ya has kendisine özgü bir tarikat yapılanması mı ? sorusunun günümüzde ulaştığı boyut, Aleviliğin İslamiyet karşısındaki konumunun, İslamiyet' le olan ilişkisinin ne olup ne olmadığıdır. Alevi kimliği kültürel, dini, etnik, politik ve bölgesel kimlikler için rekabet ve bütünleşme arasında kendisini aramaktadır. Bununla Aleviliğin dogmatik olmayan geleneğinin, aynı zamanda geleneğin yıkılışıyla farklı kimlik karışımlarını gösterdiği anlaşılmaktadır. Alevilerin kültürel benliklerini, inanç ve felsefi değerlerini ve kimliklerini koruma ve geliştirmek için faaliyetler yapmak ve böylece öz kültürlerini ve kimliklerini koruyarak buldukları ülke haklarıyla kaynaşmasını sağlamak amacıyla örgütlenmiştir.¹²⁶

Cem Vakfı (Cem-Stiftung) Türkiye'de aynı adla faaliyet göstermekte olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bağlı Türk Alevilerinin F.Almanya'daki bağlı dini vakfıdır ve merkezi Essen'dedir. Türk devletiyle yakınlıkları dolayısıyla Alevilerin DİTİB'i olarak nitelendiriliyor.¹²⁷

Ehl-i Beyt Vakfı: Türkiye'de Fermani Altun liderliğinde faaliyetlerde bulunan Kars, Ağrı ve İstanbul'da yoğunlaşan tarafları olan Şii İmamiye (Caferilik) mezhebine mensup vatandaşlarımızın yurt dışı örgütüdür. Berlin merkezine bağlı 25 cami derneği bulunan Ehl-i Beyt grubunun web sayfalarında ve yayınlarında İslam dininin Caferilik mezhebine göre Hz. Muhammed, Hz. Ali,

¹²⁶ www.alevi.com/aabf

¹²⁷ www.cemvakfi.org

Hasan ve Hüseyin, Kerbela gibi konu ve kavramlar yanında dini ve ahlaki ödev ve görevler aktarılmaktadır.¹²⁸

Müslümanların Alman kamuoyundaki kabul edilebilirliğini sağlayabilmek amacıyla, zamanla, Müslümanların menfaatlerini temsil etmeyi amaçlayan çeşitli üst kuruluşlar olmuştur. Bunlardan bazıları müteakip sayfalarda sunulmuştur.

F.Almanya'daki Müslümanların Üst Kuruluşları (Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland): F.Almanya İslam Konseyi, 21 Kasım 1986 tarihinde Berlin'de kurulmuştur. Kurucu üyeleri arasında İslam Kültür Merkezleri Birliğinin (VIKZ) yanı sıra Jama'at un Nur e.V., Süfi cemiyeti ve dünya İslam Kongresi F.Almanya Kolu da vardır.

İslam Konseyine üye örgütler şunlardır:¹²⁹

- Nur Cemaati İslam Topluluğu (Islamische Gemeinschaft Jama'at un-Nur)
- İslam Gençlik Merkezleri Birliği. (Verband Islamischer Jugendzentren)
- F.Almanya Müslüman İzciler Birliği(Bund Moslemischer Pfafinder Deutschlands)
- İslam Toplumu Milli Görüş (İslamische Gemeinschaft Milli Görüş (IGMG)
- IGMG Gençlik Birliği (IGMG-Jugendverband)
- Avrupa Müslüman Sosyal Yardımlaşma Derneği (Moslemisches Sozialwerk in
- Europa)

¹²⁸ www.geocities.com/ehlibeyt2002

¹²⁹ Perşembe,**Almanya'daki Türk...** s.168.

- Müslüman Sosyal Birliği- Cenaze Vakfı (MSB) (Muslimischer Sozialbund e.V.)
- Federal Almanya Türk-İslam Dernekleri Birliği (DTIV) (Dachverband der
  - Türkisch-Islamischen Vereine in Deutschland)
  - F.Almanya Ahlu'l Beyt Cemaati Birliği (Gemeinschaft der Ahl-Al-Bayt Vereine in
    - Deutschland)
    - Ahlu'l-Beyt Alevi Din cemaati (Ahl-al-Bayt Alevitische Religionsgemeinschaft)
    - Haqqani Trust-Yeni Alman Müslümanları Derneği (Verein für neue Deutsche
      - Mulime-Haqqani Trust)
      - Bosnalı Müslüman Cemiyetleri Birliği (Verband der Islamischen Gemeinden der Bosniaken)
      - Faslı İmamlar Birliği(Union Marokkanischer İmame)
      - İhsan Yardımlaşma Derneği (Ehsan Hilfsorganisation)
      - Alman-Somaliler Birliği(Deutsch Somalischer Verein e.v.),
      - Weimar Enstitüsü (Weimar Institut.e.v.)
      - Alman-Afrika Transfer Ajansı (Deutsch-Afrikanische Transfer-Agency)
      - Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi (Ostturkestanischer (Uigurischer)
        - Nationalkongress e.v.)
        - İslam-Info (Islam-Info e.v)
        - Bremen İslam Federasyonu (Islamische Föderation Bremen)
        - Kuzey F.Almanya Müslüman Cemiyetleri Birliği (Bündnis der Islamischen
          - Gemeinden in Nirddeutschland e.v)
          - Berlin İslam Federasyonu (İslamische Föderation Berlin)
          - Baden-Württemberg İslam Federasyonu (İslamische Föderation Baden
            - Württemberg)
            - Hessen İslam federasyonu (Islamische Föderation Hessen)

- Rheinland-Pfalz İslam Konseyi (İslamrat für Rheinland Pfalz)
- Bavyera İslam Konseyi (İslamrat für Bavyera)
- İslam-Pedegiji Enstitüsü (Islamisch-Padagogisches Institut)
- Dusseldorf Türk Cemiyeti ve Birlikleri Topluluğu (Gesamtverband der Türkischen
- Gemeinden und Vereine in Duesseldorf e.v.)
- İslam Enformasyon ve Kültür Merkezi (Islamisches Informations-Kultur-zentrum e.v.)

***F.Almanya Müslümanlar Merkezi Konseyi (ZMD)
(Zentralrat der Muslime in Deutschland e.v.)¹³⁰***

1988 yılında ZMD'nin yerine İslami örgütlerin bir araya gelmesinden oluşan Islamischer Arbeitskreis in Deutschland (IAK) bulunuyordu. Söz konusu dernek, okullara İslam din dersi konulması ve hayvanların İslam geleneklerine göre önceden uyutulmadan kesilmesi hususlarında Alman kamuoyu karşısında ortak bir tavır alınması yönündeki girişimler neticesinde kurulmuştu.

Merkez Konseyi'ne üye kuruluşlar şunlardır:¹³¹

- İslami Faaliyetler Federal Birliği (Bundesverband für Islamische Tätigkeit e.v)
- Bonn Alman-Müslüman Lıgası (DML-Bonn) (Deutsche Muslim-Liga Bonn e.v)
- Alman-Müslüman Lıgası (DML)(Deutsche Muslim-Liga e.v.)
- Yeni Alman Müslümanları Derneği (Haqqani Trust-Verein für neue deutsche Muslime e.v.)
- İslam Evi (Haus des İslam e.v.) (HDI)

¹³⁰ www.zentralrat.de

¹³¹ Perşembe, **Almanya'daki Türkler...** s.171

- Eğitim ve Sosyal Meslekler İslami Çalışma Birliği (Islamische Arbeitsgemeinschaft für Sozial-und Erziehungsberufe e.v.) (IASE)
- F.Almanya İslam Toplumu (Islamische Gesellschaft in Deutschland e.v.) (IGD)
- İslami Eğitim Platformu (Islamisches Bildungswerk e.v.) (IBW)
- Hamburg İslam cemiyeti (IGH) (Islamische Gemeinschaft in Hamburg)
- İslam Din Birliği Berlin (Islamische Religionsgemeinschaft Berlin)
- Aachen İslam Merkezi (Islamisches Zentrum München e.v.) (IZM)
- Hamburg İslam Merkezi (Islamisches Zentrum Hamburg e.v.) (IZH)
- Münih İslam Merkezi (Islamisches Zentrum München e.v.) (IZM)
- F.Almanya Müslüman Örgenciler Birliği (MSV) (Muslimische Studentenvereingung in Deutschland e.v.)
- Avrupa Türk-İslam Kültür Dernekleri Birliği (Union der in Europäischen Landern Arbeitenden Muslime e.v.) (UELAM)
- F.Almanya Arnavut İslam Kültür dernekleri Birliği (Union der Islamisch Albanischen Zenteren in Deutschklnad) (UIZAD)
- Avrupa Türk-İslam Kültür Dernekleri Birliği(Union der Türkisch-Islamischen Kulturvereine in Europa e.v.)(ATİB)
- Avrupa Müslüman Öğrenci Örgütleri Birliği (Union Muslimischer Studenten Organisationen in Europa e.v.) (UMSO)
- F.Almanya Bosnalı Müslüman Cemiyetleri Birliği (Vereingung Islamischer Gemeinden der Bosnaiken in Deutschland e.v.) (VIGB)

İslam Arşivi Merkez Enstitüsü (Zentralinstitut İslam-Archiv Deutschland):İslam-Archiv, 1927 yılında Berlin’de İslam-Instituts adıyla kutulan Almanya’nın en eski İslam enstitüsüdür

Müslüman Akademisi (Muslimische Akademie in Deutschland):30 Haziran 2004 tarihinde Berlin’de kurulan Müslüman Akademisinin, F.Almanya’da yaşayan Müslümanların toplum yaşantısına katılımlarını sağlayarak, sorunlarına çözüm

yolları aramak, yeni kanunlarla ilgili onları bilgilendirmek, dinler arası diyalog çalışmaları yapmak gibi temel amaçları bulunuyor.

3.2.3.2.6 Diğer Sivil Toplum Örgütleri

Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı(TAM): 1985 yılında Bonn'da kurulan Türkiye Araştırmalar Merkezi (TAM) 1991'den beri Essen/Duisburg Üniversitesi'ne bağlı bir enstitü olarak faaliyetlerini sürdürüyor. 2001 yılında vakıf statüsüne kavuşan kurum, aynı yıl Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi ECOSOC tarafından danışmanlık statüsünde NGO(Sivil Toplum Örgütü) olarak tanındı. TAM, Türkiye-AB ilişkileri ve göçmenler konusundaki araştırma verilerini bu şekilde uluslararası platformlara taşıyarak, göçmenler ve göçmenleri barındıran toplumlar arasında dengeyi sağlayan bir uyum politikasının şekillenmesi doğrultusunda çalışmalar yapıyor.

TAM'ın en önemli amaçlarından biri Alman kamuoyunun "Almanya'daki Türk ve diğer göçmenler" ve "Türkiye hakkındaki bilgi düzeyini geliştirmek, TAM bu amacını bilimsel araştırmaları, kamuoyu ve basın çalışması, düzenlediği seminer, konferans ve sempozyum gibi diyalogu teşvik eden etkinlikler ve proje çalışması yoluyla gerçekleştiriyor.

TAM kurulduğu 1985 yılından bu yana 160'ın üzerinde projenin altına imza attı. Bunlar arasında araştırma projeleri, göç gerçeği ve Türk Alman ilişkilerini konu alan model projeler yer alıyor.

TAM'ın yabancı girişimcileri destekleme amaçlı pratiğe yönelik projelerinden bazıları şunlar: “Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti’ndeki Yabancı Girişimciler için Bağlantı Büroları (ReTra), Yabancı işletmelerde Meslek Eğitimi Projesi ve Kuzey Ren Vestfalya’daki Yabancı Girişimciler için Çalışma Grubu “.TAM bilgi ve deneyimin; teori ve pratiğin yürütülen tüm çalışmalarda yankı bulmasına önem gösteriyor.¹³²

Yabancı Girişimciler Bağlantı Büroları (ReTra)

Yabancı Girişimciler için Bağlantı Büroları (ReTra), Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti Ekonomi ve Çalışma Bakanlığı ve Avrupa Birliği fonlarıyla desteklenen bir proje olup Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından yürütülmektedir. Çalışma yöntemleriyle ayrıca ReTra projesi “Avrupa birliği yaratıcı projesi” ödülünü almıştır.

Başlıca amaçları ise şöyledir;

- Yabancılar arasındaki girişimci potansiyeline ulaşmak, göçmen sivil toplum örgütleriyle işbirliği içerisinde bilgilendirme toplantıları, fuarlar ve seminerler düzenlemek,
- Bireysel danışmanlık hizmeti vererek, girişimcilik ve işletme kurulmasıyla ilgili doğrudan bilgi desteği vermek ve yardımcı olmak,
- İş kurmak isteyen veya kendi işini kurmuş olan göçmenlerle hem Alman hem de göçmen kurumlarının bu alandaki yazılı veya telefonla gelen başvurularını cevaplandırmak,

---

¹³² www.zft-online.de

- Ekonomik teşvik sunan kişi ve kurumlarla işbirliği yapmak, danışmanlık ağı oluşturmak,
- Alman ve yabancı işletmeler arasındaki bilgi alışverişini teşvik etmek,
- Yabancı girişimcilerin meslek eğitimi konusunda daha duyarlı hale gelmesini sağlamak.¹³³

3.2.4 Almanya'daki Türklerin Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği Açısından Önemi

3.2.4.1 Türkiye'nin AB' ye Üyelik Süreci

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık yaratan anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturmaktadır.

Ankara anlaşmasıyla başlayan, üyelik sürecinde Türk hükümetleri her ne kadar AB'den gelen olumsuz sinyallere tepki olarak zaman zaman alingan bir üslup sergileseler bile,yine de kararlı ve ısrarlı tutumları ile AB'ye üye olma isteklerini sürekli olarak yinelemişlerdir.

Türk tarafı açısından Ankara anlaşmasının önemi Türk halkının yaşam düzeyinin iyileştirilmesi, bir başka deyişle çalışma ve yaşama şartlarının yükseltilmesi ve Türk ekonomisinin bir ivme kazanmasını sağlamaktı. Bu bağlamda, Türkiye-AB görüşmeleri

---

¹³³ www.retra.de

sürdürüldü ve tam üyelik için ileri sürülen koşulların yerine getirilme çabası içinde Ortaklık kurumlarına yeniden işlerlik kazandırıldı. Görüşmelerde işbirliğinin boyutları genişletilerek, tam üyelik konusu yeniden gündeme gelinceye kadar ortaklık antlaşmasını sürdürmenin yolları arandı. Süreç içerisinde gümrük birliği, kotalar sorunu ve işçilerin serbest dolaşımı gibi konularda somut adımlar atıldı.

Sonuç olarak Türkiye-AB ilişkileri çeşitli aşamalardan geçerek zaman zaman kesintiye uğramış olmakla birlikte günümüze dek ulaşmıştır. Ortaklık ilişkisi geçiş dönemi aşamasında duraklama dönemleri, kesintiler, yeniden canlanma gibi inişli çıkışlı süreçlerden geçmiş olup bu süreç içinde Türkiye-AB ilişkilerinin yönünün değişip tam üyelik dışı yeni bir amaca yönelebileceği görüşü bile gündeme gelmiştir.

Ancak, Türk hükümetlerinin tam üyelik konusundaki ısrarlı tutumları ilişkilerin bu boyutunu gündemde tutmaya devam etmiş ve Türkiye'nin 40 yılı aşkın bir süre önce AB ile başlayan macerası, Atatürk ilkeleri doğrultusunda Cumhuriyetin kuruluşundan beri kararlılıkla, izlediği Batı ile bütünleşme politikasının bir sonucu olarak, 1999 AB Helsinki Zirve toplantısında Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesi, Türkiye'nin AB üyesi olması yolunda bugüne kadar ki önemli adımlardan bir tanesi olmuştur. Bu çabaların her iki tarafın geleceklerini ne denli birlikte kurmayı istediklerinin göstergesi olarak görmek çok da yanlış olmayacaktır.

3.2.4.2 Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliğinin Avrupa'daki Türklere Sağladığı Faydalar

Avrupa'da yaşayan ve şimdiden AB'nin içinde yer alan Türkler, Türkiye'nin kararlı adımlarla yürüdüğü AB üyeliği yolundaki en büyük güvencesidir. Bugün, artık ikinci, üçüncü kuşakların temsil ettiği ve dördüncü kuşakların da yetişmekte olduğu Almanya'daki Türkler arasında siyasetten, sanata, bilimden ticarete ve ekonomiye kadar her alanda toplumda kendisine yer edinmiş, iyi uyum sağlamış, başarılı, iyi eğitilmiş çok sayıda bireyler olduğunu görmek gurur vericidir. İki dilli, iki kültürlü olarak Almanya'da yetişen Türklerin bu eşsiz birikimlerini ve kendi çalışma veya yaşam alanlarında elde ettikleri ağırlığı gerek üyesi oldukları sivil toplum örgütleri içinde, gerekse kişisel olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemek amacıyla kullanmalarının bu amaçla yapılacak çalışmalara en büyük katkıyı oluşturacağı kuşkusuzdur.

Türkiye denince Avrupalıların zihninde canlanan imge, birlikte yaşadıkları Türk toplumu ve onu algılayış biçimleri oluyor. Entegrasyon tartışmalarının yükünü sırtında taşıyan Avrupalı Türkler, bir yandan kendilerini o ülkelerin vatandaşları olarak, birer Avrupalı var etmeye çalışırken, aynı anda Türkiye'yi temsil ediyorlar.

Sonuç olarak Yurt dışındaki vatandaşlarımıza düşen sorumluluklar olduğu gibi ülkemizin de üzerine düşen bir takım sorumlulukları vardır. Örneğin; Türkiye'nin, AB ülkelerinde yaşayan Türklerin buldukları ülkelerin vatandaşlık hakkını

almalarını destekleyen politikaları son derece akılcıdır. Önümüzdeki dönemde elzem olan kapsamlı tanıtım etkinliklerinde “başarılı AB’li Türkler” teması bir öncelik olmalıdır. En önemlisi, Türkiye AB’li Türkler için demokrasisi ve toplumu ile çok daha güçlü bir gurur kaynağı olarak AB üyeliği yolunda ilerlemelidir.

O zaman olumlulukların manyetik alanı genişler, iki kere iki dörtten fazla da edebilir. Böylece Avrupa’daki Türklerin Türkiye’nin üyeliği yolundaki çabaları da daha çok anlam kazanmış olur.¹³⁴

3.2.4.3 Türkiye-AB İlişkilerinde İşçilerimizin Serbest Dolaşım Hakkı

Nisan 1987’de tam üyelik için AT’na, yani diğer uygulamaların yanı sıra bir üye Devletin işçilerinin iş aramak için diğer üye Devletlere gitmesine izin veren bir ortak pazara, başvurmuş olan Türkiye hızlı büyüme içindeki bir ülkedir. Temel soru, (ve temel sorun) tam üyelik ile birlikte gelen serbest dolaşım hakkı olduğunda AT ülkelerinde iş arayacak Türk işçilerin kaç kişi olacağıdır. Nasıl ki serbest dolaşım Türkiye için her derde deva değilse, AT ülkeleri de istenmeyen Türk işçilerinin baskınına uğramamalıdır.¹³⁵

Türk vatandaşları AB içindeki üçüncü ülke vatandaşları arasındaki en büyük grubu oluşturmaktadır. (tüm üçüncü ülke vatandaşlarının yaklaşık % 25’i). Türkiye’den gelen göçmen işçiler artık yerleşmiş bir olgudur.

¹³⁴ Bahadır Kaleağası, www.radikal.com.tr, 13 Şubat 2006

¹³⁵ Martin, **Bitmeyen Öykü**... s 7.

Türk işçilerinin Topluluk hukuku bakımından statüleri AB vatandaşları ile üçüncü ülke vatandaşları arasında bir yerdedir. Bu statü büyük ölçüde, AT ile Türkiye arasındaki 1963 tarihli Ortaklık Anlaşmasını müteakip AT-Türkiye ortaklık konseyi tarafından alınan kararlar ve bu kararlara ilişkin Adalet Divanı yorumları tarafından belirlenmiştir. Anlaşma, tarafların kademeli olarak işçilerin serbest dolaşımını sağlamasını öngörürken, Anlaşmanın ilgili hükümleri doğrudan etkiye sahip değildir. Şimdiye kadar, Ortaklık Konseyi serbest dolaşım için gerekli bütün tedbirleri almış değildir. Bunun sonucunda, Türk vatandaşları bir üye ülkeye serbestçe yerleşme hakkına ya da çalışmak için üye ülkeler arasında dolaşım hakkına sahip değildir. Ancak Türk işçiler belli bir üye ülkeye kabul edildikten sonra 1/80 sayılı Karar kapsamında bu ülkede pek çok haktan faydalanabilmektedirler.

Uzun süredir ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının statülerine ilişkin 2003/109 sayılı direktife göre üye ülkeler arası göç mümkün olacaktır; en geç 23 Ocak 2006 tarihi itibarıyla bu konumdaki, Türk işçileri, sıkı şartlara bağlı olmak kaydıyla, çalışmak için bir başka üye ülkeye gitme hakkını elde edeceklerdir. Bu alandaki geniş içtihat göz önünde bulundurulursa, bu haklar aşağıdaki gibi özetlenebilir: (a) çalışma koşulları ve istihkaka ilişkin eşit muamele; (b) kişinin bir yıl boyunca kanuni olarak istihdam edilmesinden sonra ev sahibi üye ülkede bir iş pozisyonu ve aynı işe bağlı ikametgah izni varsa aynı işveren için çalışma izninin uzatılması hakkı; (c) belirli şartlar altında üç yıllık çalışmanın ardından aynı meslekte sunulan başka bir iş pozisyonu kabul etme hakkı; (d) dört yıllık çalışmanın ardından bütün iş pozisyonlarına serbest erişim hakkı ve başka bir iş ararken söz konusu ev sahibi

ülkede ikamet hakkı (e) ev sahibi ülkede ikinci kuşağın istihdam ve eğitime erişim hakkı (f) sınır dışı etme hakkına yönelik genel ayrımcı olmayan hükümler ve sınırlamalar. Mevcut durumdan geri gidilmesine engel olan hüküm (standstill clause)¹³⁶

Fakat serbest dolaşımın Türkiye için her derde deva olmadığını bilmek ve AT ülkelerini de istenmeyen Türk işçilerinin baskınına uğratmamak bilincini insanlara yaymak çok önemlidir.

---

¹³⁶ **Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler 2004 Yılı Raporu**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, ss. 401–402

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POTANSİYEL BİR GÜÇ OLAN TÜRKLERİN SORUNLARI VE ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK TEDBİRLER

Türkiye ve F.Almanya Cumhuriyeti devletleri arasında 31 Ekim 1961 tarihinde imzalanan işgücü anlaşması sonucu başlayan ve bunun doğal sonucu olarak başlangıçta işçi ağırlıklı olarak gelişen Almanya'ya Türk göçü, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere inişli çıkışlı birçok aşamalardan geçmiş ve halihazırda Almanya'da üç milyona yaklaşan kalıcı bir Türk nüfusu oluşmuştur. Almanya'daki yabancıların yaklaşık olarak % 30'unu, Almanya'nın toplam nüfusunun ise % 3'ünü oluşturan söz konusu Türk veya Türk kökenli insanlarımızın eğitim, sosyo-kültürel, ekonomik ve yasal mevzuatlardan kaynaklanan birçok sorunları bulunmaktadır.

Karşılaşılan güçlüklerin giderilmesinde en büyük çabayı gösteren yine Almanya'daki Türklerdir; ancak bu gayretler tek başına yeterli olmamaktadır. Sorunların çözümüne yönelik kilit rol oynaması beklenen Türkiye ve F.Almanya Cumhuriyeti devletleri ise daha çok sorunlarla karşılaşıldıkça ciddi adımlar atmayı tercih etmişler, nadiren göçmen işçi haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. İnsan haklarının korunması için bölgesel düzeyde kurumlaşma çabalarının gözlendiği Avrupa Birliği, göçmen işçi haklarının korunmasında aynı duyarlılığı göstermemektedir. Bu durum, Türk göçmenleri arasında bazı maddi ve manevi kayıpların yaşanmasına, büyük toplum olan Alman halkı ile Türklerin entegrasyonunun gecikmesine, yeni kuşakların iki kültür arasında kalmalarına, çeşitli

çıkar gruplarının farklı amaç ve ideolojileri doğrultusunda bazı masum vatandaşlarımızı kullanmalarına neden olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 62. maddesi, yurtdışındaki vatandaşlarımızın buldukları ülkelerde ve geri dönüşten sonra haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak devlete gerekli tedbirler alma görevi vermiştir¹³⁷. Devletin bünyesinde yurtdışındaki vatandaşlarımızın durumları ve karşılaştıkları sorunları ile ilgili olarak görev yapan çeşitli kurumlar mevcuttur. Bu kurumlar Anayasanın 62. maddesi doğrultusunda ve yasalarla kendilerine verilen görevler gereği, eğitimden kültüre, çalışma ve sosyal güvenlikle din hizmetlerine kadar her konuda gerekli çalışmaları yapmaktadırlar. Ancak yapılan tüm çalışmalara rağmen bazı konularda yetersiz kalınmakta ya da günün şartlarına göre yeni sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu sorunların bazılarını aşağıda değinilmiştir

Çalışmamızın bu bölümünde Almanya'da yaşayan Türk ve Türk Kökenli vatandaşların karşılaştıkları, sosyo-kültürel, ekonomik ve yasal mevzuatlardan kaynaklanan sorunlar ele alınacak sorunlarla ilgili olarak yapılan veya önerilen çözüm teklifleri üzerinde durulacaktır.

4.1. Kültürel Uyum: Almanya'daki Türk varlığını başlangıçta Türkiye'nin kırsal kesimlerinden iş bulmak amacıyla bu ülkeye giden Türk erkekleri oluşturmuşlardır. Bu insanlar iki

---

¹³⁷T.C Anayasası, Madde 62

göçü birlikte gerçekleştirmiş olup; bunlardan birincisi, köy hayatından şehir hayatına yapılan göç. İkincisi ise dili ve dini farklı olan bir ortamdan farklı bir kültür ortamına yapılan ülkelerarası göçtür. O tarihe kadar kendi kimliklerini sorgulama ihtiyacı duymayan bu insanlar kendi kimliklerini araştırma gereksinimi duymuşlardır. İlk göç eden Türklerin eğitim seviyelerinin düşük olması ve dil bilmemeleri uyum sorununu daha da artırmıştır. “1972 yılında Avrupa ülkelerinde yapılan bir araştırmada Türk işçilerin % 73’ünün ilkokul diplomasına sahip olduğu,%14’ünün sonradan okuma yazma öğrendiği % 7’sinin okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir.¹³⁸ “

Zamanla çifte vatandaşlık hakkı kazanan, eğitilmiş ve iyi bir meslek sahibi olan Türk göçmenlerinin uyum sürecinde olumlu gelişmeler gözlemlenmekle birlikte; işsizlik ve ekonomik güçlükler yaşayan göçmenlerin uyum süreçleri hala sorunlarla bir arada devam etmektedir.

Entegrasyon, bir bütün halinde hareket etme kabiliyet ve potansiyeline sahip birimlerin, birlikte geliştirdikleri dayanışma sürecidir. Aynı topluma katılan grupların, ortak aksiyonun gerektirdiği sorumluluğu paylaşarak, aralarındaki dayanışmayı canlı tutabilmeleridir. Entegrasyon kavramı, statik anlamıyla alt birimlerin yapısal harmonisini, dinamik anlamıyla ise, karşılıklı dengeli iletişimi ifade etmektedir.

---

¹³⁸Perşembe, **Almanya’da Türk** ... s. 42.90-91.

Ortak olmayan konularda hakim unsur anlaşmıyor, kendi değerlerini diğerine empoze ediyorsa orada tek taraflı entegrasyon ya da diğer bir deyişle asimilasyon vardır¹³⁹.

Sekiz milyonluk göçmen nüfusuna rağmen F.Almanya, bir göçmen ülkesi olmadığını ileri sürmekte ve göçmenlerin büyük topluma entegre olması gerektiği yönde politikalar izlemektedir. Oysa ki, entegrasyonun çok taraflı bir süreç olduğu kabul edilmeli ve bu yönde cesur adımlar atılması gerekmektedir. Alman devletinin bu yöndeki yaklaşımı soruna çözümden ziyade çözümsüzlük getirmekte, Türk nüfusunun kendi kabuğuna çekilmesine neden olmaktadır.

Üçüncü bölümde entegrasyonla ilgili hususlara yeterince değinildiğinden bu bölümde ayrıca ayrıntılarına girilmeyecektir.

4.2. Gettolaşma: Getto kelimesi, insanlığın diline Hıristiyan-Yahudi çatışması sonucu girmiştir. Eski çağlarda Hıristiyanlar İsa'yı öldürttükleri için Yahudileri Hıristiyan kentlerinin dışında çevresi yüksek duvarlarla kapatılmış mahallelerde kentin geri kalanından tecrit edilmiş bir şekilde yaşamaya mecbur etmişlerdi. Daha sonraları ise Avrupa ve Amerika da yoksulların, siyahların ve diğer azınlıkların yaşadıkları mekânları tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir¹⁴⁰. Türklerin durumu ise mutlak anlamda yukarıda bahsedilenler gibi olmayıp sadece bir

¹³⁹Göksu, **İşçilikten Vatandaşlığa...** s. 82-83.

¹⁴⁰İbrahim Sevimli, **Uzun Bir Göç Öyküsü Halk, Göçmen, Azınlık ya da Ulus Olmak**, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s.91.

benzetmeden ibarettir. Türkler, kendi kültürel ortamlarında izole olmayı tercih ederek, geleneksel örf ve adetlerini korumaya dönük olarak aile içi ilişkilerine büyük önem vermektedir. Göçmenler arasında bu yönleriyle Türkler, milli kültürlerine duydukları sevgi ve düşkünlükle tipik bir karakteristiğe sahiptir ve gurbette bu duygunun kuvvetlendiği gözlenmektedir.¹⁴¹

Böylece sosyal bir ayrışma içinde olan, çevrelerinden soyutlanmış ve içine kapalı Türk göçmenlerin sistemle etkileşim yetenekleri çok yetersiz kalmakta ve kültürleşme süreçleri çok zayıf bir gelişme göstermektedir. Gerek kendilerini güvende hissetme duygusu gerekse asimilasyon tehlikesine karşı gösterilen bu refleks sonucunda Almanya'nın bazı şehirlerinde küçük Türkiye, küçük Ankara, küçük Sivas vb. şekillerde adlandırılan birçok Türk mahalleleri oluşmakta Türkler genellikle kendi spor kulüplerine, keferine, lokantalarına veya derneklerine gitmektedirler. Örneğin Türk gençleri üzerine yapılan bir araştırmada gençlerin, tiyatro etkinliklerine % 75,7, müze ziyareti % 73,70, klasik müzik konserlerine %79,5 oranında hiç katılmadıkları tespit edilmiştir. Buna karşılık medya %98,0, sinema %49,3 oranında sıklıkla ilgi duyulan yerlerdir. Türk gençlerinin hafta sonları genellikle rağbet gösterdiği eğlence mekânı olarak Türk diskolarının sayısı son yıllarda artış göstermiştir.¹⁴²

Türk göçmenlerin örgütlenme deneyimleri, güçlü etnik ve dini bağlar geliştirme ve bu sınırları koruma eğilimi bu yapı içinde gelişmeye başlamıştır. Özellikle iletişim yeteneklerini sınırlayan

¹⁴¹ Perşembe, **Almanya'da Türk** ...s.93.

¹⁴²Perşembe, **Almanya'da Türk**..., s. 98.

gelişmelerle birlikte ele alınabilen siyasal katılım ve temsil eksikliği, Türk göçmenlerin siyasal etkinliklerini geldikleri ülkeye yönlendirmelerine yol açmıştır¹⁴³

Göçmen işçilerin iletişiminde dil, kültür ve eğitim çok önemli rol oynamaktadır. Yetersiz ve düzensiz iletişim göçmen işçilerin haklarından haberi olmalarını olanaksız kılar. Bu açıdan değerlendirildiğinde Almanya'daki Türklerin durumu da buna benzemektedir.

Göçmen işçinin iletişim kanallarını en az üç boyutta değerlendirebiliriz: **(a)** Hükümetler ya da hükümetler dışı diğer toplumsal kurumlarla (sendika, medya, vb.) toplumsal ve kültürel anlamda uygun iletişimi kurma (genel – edilgin iletişim); **(b)** göçmen işçilerin bu iletişimin kurulması sürecine (toplumsal, ekonomik, politik konuların her düzeyinde) doğrudan katılımları (genel etkin iletişim); **(c)** göçmen işçilerin, kabul eden ülke toplumu içerisinde, kültürel iletişim ve bilginin üretiminde (ve sağlanmasında) doğrudan yer alması (sınırlı-etkin iletişim).¹⁴⁴

4.3. Yabancı Düşmanlığı ve Önyargı:

Kalıcı bir şekilde artan göçmen sayısı ile birlikte önyargılar birleşmiş ve yabancı düşmanlığını körüklemeye başlamıştır. Bu durum işsizlikle ivme kazanmış, başkalarının farklılığını kabul

¹⁴³Perşembe, **Almanya'da Türk...**, s. 94.

¹⁴⁴Taisto Hujanen, "The Role of Information in the realization of the Human Rights of Migrant Workers", **International Migration Review**, cilt:23, sayı:1, 1989, s.110–113.

etmemek ve saygı duymama temelinde daha çok gelişme göstermiştir.¹⁴⁵

İnsan hakları sadece bir ülkede yaşayan ve o ülkenin vatandaşlığına tabi kişilerin hakları olmamalıdır. İçinde yaşadığı ülkeye ekonomik olarak katkıda bulunan, kurallarına uyan, son kuruşuna kadar vergisini ödeyen bir göçmen de evrensel olan bu haklardan istifade edebilmelidir. Aksi halde insan hakları teriminin yeniden sorgulanması gerekir. Göçmen bulunduran devletler, vatandaşlarının ve yabancıların ülkeye giriş, kalış, etkinlik ve sınır dışı edilmeleri konularını düzenlerken vatandaş ve göçmen işçi arasındaki dengeyi korumalıdır. Bu denge göçmen işçiler aleyhine bozulduğu takdirde toplumun her alanında bunun yansımaları belirecek ve yabancı düşmanlığı oluşacaktır.

Yabancı düşmanlığı, toplumsal barışı dinamitler ve halkı sürekli bir kargaşaya iter. Nitekim 29 Mayıs 1993 gecesi Solingen şehrinde Genç ailesinin oturduğu evin yabancı düşmanı, ırkçı bir grup tarafından kundaklanması buna bir örnektir. Çıkan yangında vatandaşlarımız Mevlüde ve Durmuş Genç'in iki kızı, iki torunu ve yakın bir akrabaları hayatlarını kaybetmişler, Genç ailesinin oğulları ile bir torunları ve akrabaları altı aylık bir bebek de bu olayda ağır şekilde yaralanmıştır. Yaşama hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de dahil, uluslararası anlaşmalar tarafından güvence altına alınmış olan en temel insan hakkıdır. Irkçılığın varabileceği akıl almaz boyutu tüm insanlara gösteren Solingen faciası, Türkleri ve olayla hiçbir ilgisi olmayan sağduyulu Alman

---

¹⁴⁵Perşembe, **Almanya'da Türk...**, s.102.

halkını da insanlık adına acıya boğmuş, çoğunluğu bu ülkeye daha iyi bir yaşam umuduyla gelen göçmenlerle birlikte barış ve huzur içinde bir geleceğin nasıl yaratılabileceği konusunda düşünmeye sevk etmiştir.

Solingen faciasının ardından on üç yıl sonra, ne yazık ki bazı Batı Avrupa ülkelerinde belirli bir azınlığın hala ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını sürdürdüklerini ve bu yolda eylemler yapmaya devam ettiklerini görüyoruz.

Özellikle son yıllarda İslam, genel olarak Batı'lı yaşam tarzına bir tehdit olarak algılanmakta, İslam ve terör kelimeleri sıkça birlikte kullanılmaktadır. Gerek medyada gerek siyasal alanda ve gerekse akademik birimlerde İslamın çok kültürlülüğe karşı en önemli tehditlerden biri olduğu yargısı hakimdir. "Hristiyan Terörü" vb. benzetmeler ne kadar yanlış ise dünyadaki birçok insanın mensubu olduğu bir dinin bu şekilde kullanılarak küçültülmesi de o kadar yanlıştır. Bu egemen temsil ve yargı biçimlerinden Türk göçmenler de büyük ölçüde etkilenmektedirler.

Müslümanların görünüşleriyle ve davranışlarıyla bir arada yaşadıkları Alman toplumu tarafından ön yargılı tutumlarla dışlanmaları, 11 Eylül sonrasında Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen terör saldırılarıyla birlikte korku ve kaygı duyucu bir psikolojiye dönüşmektedir. Bunda Batı medyasının müslümanları sadece bu boyutuyla takdimi de rol oynamaktadır. Yabancı Düşmanlığı ya da Irkçılık siyaseti göçmenlerde bir tepki olarak karşıt kimlik siyasetini doğurmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁶Perşembe, **Almanya'da Türk...** s.103.

AB içinde Türkiye'ye en çok karşı çıkan Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya'da yaşayan Türklerin imajı düzeltilmeden önyargıların yıkılması mümkün değildir.

Bu nedenle, Türklerin ve anavatan Türkiye'nin imajı için imajı değişmelidir. Türkiye'nin değişimi için daha iyi bir demokrasi, ekonomi ve eğitimli topluma sahip olunmalı. Yurt dışındaki Türkler eğitimi her zaman ön planda tutmalıdırlar. Avrupa Birliği de değişmeli: kendi ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmeli, geleceğe daha güvenle bakabildiği dönemlere geri dönmeli. Türkiye konusunu başta medya ve siyaset dünyası olmak üzere akılcı ve ileri görüşlü bir analiz çerçevesine oturtabilmeli. Ancak bu yönde gelişecek bir değişim sürecinde, AB ile Türkiye arasında bilinçsizce oluşan göç bağı, bir iletişim köprüsüne dönüşebilir. Peki ama nasıl? Yaşadıkları toplumla daha uyumlu bir hale gelecekler mi? Almanyalı Türklerin çok geniş bir bölümü kentli, çağdaş, yaşadıkları topluma katkıda bulunan, işyerinde çalışkan veya kendi işini kuran, istihdam yaratan, bilimde, yöneticilikte, mimarlıkta, tıpta, hukukta, teknolojiye, sanatta, medyada ve siyasette çok başarılı konumlarda. Fakat sokaktaki AB vatandaşı bu aşamaya gelmiş geniş AB'li Türk kitlelerini henüz 'Türk' olarak algılamıyor. Türkiye'nin, AB ülkelerinde yaşayan Türklerin buldukları ülkelerin vatandaşlık hakkını almalarını destekleyen politikaları bu bakımdan son derece akılcıdır. AB ülkelerindeki Türk kökenlilerin imajı, önümüzdeki yıllarda çok değişecek. Olumluklar daha fazla ön plana çıkacak. Yeter ki gerçekçi analiz ve sorunun çözümüne yönelik politikaların yalnızca AB ülkelerine

---

değil, Türkiye'ye de düşen bir sorumluluk olduğunu daha iyi anlayalım.

4.4. Ekonomik Konular

4.4.1. İşsizlik: Avrupa ülkelerinde, işsizliğin en yoğun olduğu yabancılar grubunu Türkler oluşturmaktadır. Göçmen işçilerin yurt dışındaki doğal nüfus artışının yüksekliğinin yanı sıra göç edilen ülkelerdeki giderek artan olumsuz sosyo-ekonomik, politik ve kültürel koşullarla birlikte, Türklerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve niteliksizliği, dolayısıyla ciddi bir şekilde artan ve yaygınlaşan işsizlik problemini beraberinde getirmiştir.

Almancaalarının yeterli olmaması, bazılarının ikamet ve çalışma izinlerinin her yerde ve her işte çalışmalarına imkan vermemesi, işe alınmada önceliğin Almanlara ve AB üyesi ülke vatandaşlarına verilmesi Türklerin iş bulamamasında etkili olan engellerdendir.¹⁴⁷

Küreselleşme sürecinde ekonomilerin bütün sektörlerinde otomasyona geçilmesi ve bunun sonucu olarak niteliksiz işgücüne duyulan ihtiyacın azaldığı bilinen bir gerçektir. F.Almanya'da işçi maliyetlerinde yükselme nedeniyle, bir çok büyük şirket, rakipleriyle rekabet etmek için son yıllarda, ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere yatırım yapmaktadır. Bu nedenle ülkede eğitilmiş ve kalifiye olmayan elamanların iş bulabilme şansları giderek azalırken, ayrımcılık politikaları da işe almada ön plana geçmekte, yabancı düşmanlığı

¹⁴⁷Halit Pak, "F.Almanya'daki Vatandaşlarımızın Uyum Sorunları", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Yıl:2, Say:3, Yayın No:88, 1999

kendisini bu alanda hissettirmektedir. İşsizlik sebeplerinden bazıları ise şunlardır: vatandaşlarımızın çocuklarının erken para kazanma arzusu ve kızların erken evlendirilmesi nedeni ile genel ve mesleki eğitimlerinin yetersiz olması, işe almalarda Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin vatandaşlarına öncelik verilmesi ve yoğun işgücü gerektiren üretimin önemli ölçüde işgücünün ucuz olduğu AB'ne üye olacak eski doğu bloğu ülkelere kaydırılması.

F.Almanya'da, işsizlik oranları (2000 yılında), Almanlar arasında % 9,5, yabancılar arasında % 16,4, Türkler arasında ise % 20,2'dir. Dortmund'da yapılan bir araştırmaya göre, Alman gençlerinin işsizlik oranları % 12. Yabancıların %26, Türk gençlerinin ise % 30'dur. İşsizlik kotalarında 2003 yılı rakamlarına göre, yabancılar arasında Türkler % 25,2, İtalyanlar % 19,4, Yunanlılar % 18,6 oranlarıyla ilk üç sırayı almaktadır. Türkler arasında 35 yaş altındaki işsizlerin oranı ise % 41,1 civarındadır¹⁴⁸.

4.4.2. Sosyal Güvenlikle İlgili Hususlar: Yurtdışındaki vatandaşlarımız, çalışma hayatı, meslek eğitimi, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, ikamet hukuku ve entegrasyon olarak adlandırılan uyum konularında yetersiz ya da yok denecek kadar az bilgiye sahiptirler. Belirtilen konularda vatandaşlarımızın bilgilendirilmesi görevi ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına verilmiştir.¹⁴⁹ Ancak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca, yapılan söz konusu hizmetlerin verim ve niteliği

¹⁴⁸Perşembe, **Almanya'da Türk...**, s.119.

¹⁴⁹4841 sayılı Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanununun 6. maddesi 08.05.1967 tarihinde 864 sayılı Kanunla eklenen bir maddeyle Bakanlığın yurtdışı teşkilatı kurulmuş, en son şeklini ise 24.07.2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4947 sayılı Kanunla almıştır.

düşüktür. Bu Kanunla Bakanlığın yurtdışı teşkilatına verilen görevler şunlardır¹⁵⁰:

- Yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarının; yurtdışındaki çalışma hayatı ve sosyal güvenlik mevzuatından doğan hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek, çalıştıkları ülkelerde ve yurda dönüşlerinde karşılaştıkları meselelerin çözülmesinde yurtiçi ve yurtdışındaki kuruluşlarla gerekli koordinasyonu sağlamak,

- Yurtdışı istihdamını takip etmek, yurtdışında Türk işgücünün istihdamı yönünde araştırma ve çalışmalar yapmak, yaptırmak ve istisna akdi ile işgücü anlaşmalarını hazırlamak, bu anlaşmaların yurtdışındaki uygulamasını takip ederek bu konuda politikalar geliştirmek,

- Bakanlık yurtdışı kadrolarını düzenlemek, yönetmek ve denetlemek, yurtdışı birimleri vasıtasıyla sosyal güvenlik sözleşmelerinin uygulanmasını takip etmek, uygulamada koordinasyonu sağlamak,

- Çalışma ve sosyal güvenlik alanlarında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla yazışmaları yapmak ve bu kuruluşlara üye olmaktan doğan işleri yürütmek,

- Karma ekonomik komisyonlar için Bakanlık görüşlerini belirlemek,

---

¹⁵⁰Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla, Anayasanın 98 inci, İç Tüzüğü'nün 104 ve 105 inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara, 2003

- Sosyal politika alanında yabancı literatürü ve mevzuatı izlemek ve raporlar hazırlayarak kullanıma sunmak,

- Kişi ve hak sahiplerinin yabancı ülke mevzuatından doğan sosyal güvenlik haklarının korunması amacıyla, bağlı kuruluş ve bağlı kuruluşların ilgili kuruluşlarınca yapılacak yazışmaların, Bakanlık yurtdışı teşkilâtı aracılığı ile yerine getirileceği ülkeleri tespit etmek,

- Bakanlık, bağlı kuruluş ve bağlı kuruluşun ilgili kuruluşlarınca yapılacak işlemleri koordine etmek, bunların diğer ülkeler ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkilerinde koordinasyonu sağlamak, protokol işlerini yürütmek,

- Yabancı ülkelerle yapılacak sosyal güvenlik sözleşmeleri ve bunların tadili çalışmalarında koordinasyonu sağlamak

- Bakanlıkça verilecek benzeri görevleri yapmak.

- Vatandaşlarımız, AB Hukukundaki gelişmelerden yeterince yararlanamamaktadırlar.

Türkiye'ye iş seyahati veya izin dolayısıyla gelen vatandaşlarımız bağlı buldukları hastalık sigortası kasasından, seyahatlerinde karşılaşacakları hastalık veya kaza halleri için yurtdışı sigortalık belgesi almaktadırlar. Bu belgeler Türkiye'de SSK hariç özel hastanelerce tanınmamaktadır. Ayrıca yurtdışına 3 ay süreli sigortalılık belgesi (A TR11) alarak giden vatandaşlarımızın aile fertlerinin kaza geçirerek uzun süre

hastanede kalmaları ve A TR11 belgesinin süresinin dolması halinde anılan belgenin süresi SSK tarafından uzatılmamaktadır.

Yurtdışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Yurtdışında Geçen Çalışma Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkındaki 3201 Sayılı Kanuna göre borçlanma yapan vatandaşlarımıza aylık tahsis edilebilmesi için hala kesin dönüş şartı aranmaktadır. 4112 Sayılı Kanuna göre Pembe Kart sahibi olan vatandaşlarımız 3201 Sayılı Kanuna göre borçlanma yapamamaktadırlar.

Vatandaşlarımızın, emeklilik yaşlarındaki farklılıklar ve işsizlik sigortası gibi buldukları ülkelerdeki sosyal güvenlik haklarına ilişkin mevzuat ile ülkemiz mevzuatının uyumsuzluğu özellikle vatandaşlarımızın yurda dönüşlerinde büyük sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

4.4.3.Çalışma İzni: Alman Anayasasının (*Grundgesetz*) 116. maddesine göre Alman vatandaşı olmayan kişiler, çalışabilmek için Federal İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda, devletlerarası anlaşmalar aksini öngörmüyorsa, iş izni almak zorundadır. Bu kurumun bütün görev ve yükümlülükleri "İstihdamı Özendirme Yasası" çerçevesinde belirlenmiştir.¹⁵¹

Bu yasa hem Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerden gelen hem de Almanya'da oturma hakkına sahip olmayan yabancıların Almanya'da çalışabilmeleri için uygulanmasında, İstihdamı Özendirme Yasası'nı tamamlayan, İş İzni Kararnamesi'nin düzenleyici hükümleriyle birlikte uygulanır. Bu

¹⁵¹ Özdal, **21.Yüzyıla...**s.88.

kararnameye göre AB üyesi olmayan ülkelerden gelen yabancılara iki tip çalışma izni verilebilir.

Genel Çalışma İzni: (Kesin Olmayan Çalışma İzni) istihdamı özendirme yasası'nın 19. Paragrafının içeren ve bu yasayı tamamlayan kararnamenin 1.paragrafının 1. maddesine göre genel çalışma izni; iş piyasasının durumu ve gelişmesi dikkate alınarak, somut bir iş yerine bağlı olarak verilir.Bu süreçte öncelikle Alman vatandaşlarının ve en son olarak da bu kriterlerin dışında kalan kişilerin yani yabancılardan istihdam edilmesi amaçlanır. Verilen izinler ise kararnamenin 4.paragrafı uyarınca 1,2 veya en fazla 3 yıllık süre için geçerlidir.¹⁵²

Özel Çalışma İzni: İş yasası Yönetmeliği'nin 2.paragrafının 1.maddesinin 1 numarası itibariyle; eğer yabancı son beş yıldır aralıksız, bağımsız olmayan bir işte çalışmış ise, iş piyasasının durumuna ve gelişmesine dikkat etmeksizin 5 yıl süre ile çalışma izni verilir.

İzin verilisinin en önemli koşulu Almanya'da altı yıllık kesintisiz bir ikametgah süresinin tamamlanmış olmasıdır.Türkiye AB Ortaklık Konseyi'nin 1/80 nolu kararı gereğince Türk vatandaşı olan kişiler ise, dört yıllık sigortalı iş sürecinden, eşleri ise Almanya'da beş yıllık sigortalı iş sürecinden sonra "Genel Çalışma İznine" sahip olabilmektedirler.

¹⁵²Mehmet Genç, **Geri Dönen İşçi Aileleri: Birinci ve İkinci Kuşağın Reentegrasyon Sorunları Toplantısı, 10 Kasım 1990**, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul,1991, s.228

F.Almanya’da yaşayan bir yabancının yukarıda belirttiğimiz Genel ve Özel Çalışma izinleri dışında iş piyasasına katılmasının iki genel koşulu daha vardır: ”Birincisi, çalışma izninin verilmesi ilkesel olarak ücretli bir işe girmeyi mümkün kılan bir oturma izninin mevcudiyetine bağlamıştır. İkincisi ise ki, bu oturma iznine sahip yabancılar için geçerli değildir, iş piyasasına katılım, oturma iznine konan yükümlülüklerle sınırlanabilir ya da tümüyle yasaklanabilir. Yabancılar yasasında ise böyle bir yükümlülüğün hangi koşullar altında konulabileceğine dair hükümler yoktur.¹⁵³

4.4.4. Yabancı İşçi Alımını Durdurma ve Yabancıların Sayısını Sınırlandırma Politikası: Özellikle iki Almanya’nın birleşmesi ve AB üye sayısının 25’e yükselmesinden sonra iş gücü ihtiyacı bu ülkelerden sağlanmaya başlanmıştır. Tüm iyileştirmelere karşın Türkler, tercih sırasında AB vatandaşlarından sonra gelmektedirler.

Bu sorunların birisi de aile birleşimi ile ilgilidir. Aile Birleşimi, genel olarak, Alman anayasasının yirminci maddesinin birinci fıkrasında belirtilmiş olan sosyal devlet ilkesi ve altıncı maddesinde belirlenmiş olan evlilik kurumunun ve ailenin korunması kapsamına girmektedir. Bu konuda daha somut yasal düzenlemeler mevcut değildi ve “yabancı işçilerin aile mensuplarının Federal Almanya’ya daha da artan sayıda düzensiz bir biçimde taşınmalarının zararlı etkilerini engellemeyi” hedefleyen Haziran 1965 tarihli **Yabancılar Politikasına İlişkin İlkeler** (Grundsätze zur Ausländerpolitik) temel alınıyordu. “zararlı etkiler” ifadesi, bir yandan, aile birleşiminin, “fiili göç eğilimini

¹⁵³ÖZDAL, 21. Yüzyıla... s.99

güçlendiriyor” olmasına rağmen, öte yandan da “daha büyük konutlara, muhtemelen daha fazla kreş ve okul yerlerine ve daha yaygın sağlık ve ulaşım hizmetlerine ihtiyaç duyulmasından dolayı belediye giderlerini arttırıyor” olmasına dayandırılıyordu.¹⁵⁴ Özünde yapılması istenen ki, bu resmi yabancılar politikasının önceliklerini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.- yabancıların istihdam edilmesinden doğabilecek “masrafları” mümkün olduğunca düşük tutmaktır.

Bazı Avrupa ülkeleri aile birleştirmesi kapsamında Avrupa Sosyal Şartında ve Avrupa Birliği Hukukunda belirtilen 21 yaş şartına uymamaktadırlar. Almanya Yabancılar Yasasına göre öngörülen koşulları (8 yıldan beri Almanya'da ikamet etmekte olmak, oturma hakkı veya süresiz oturma izni sahibi olmak, rüşt yaşını doldurmuş olmak, yeterli büyüklükte konut sahibi olmak ve geçimini kendi kazanç veya şahsi maddi olanakları ile sağlamış olmak) yerine getiren yabancılara eş ve bakmakla yükümlü oldukları 16 yaşını doldurmamış çocuklarını vize almak kaydı ile Almanya'ya getirme hakkı tanımaktadır.

Öte yandan, 04.07.1989 tarihinde ülkemizce onaylanan Almanya'nın da taraf olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın 19. maddesinin 6. fıkrası, taraf devletlere ülkesinde yerleşmelerine izin verdikleri yabancı işçilerin aile birliğinin sağlanmasını, olanakları ölçüsünde kolaylaştırma yükümlülüğünü getirmekte, Sosyal Şartın “Korunan Şahıslar Bakımından Kapsamı” başlıklı ekinde ise "aile"

---

¹⁵⁴Mehmet Okyayuz, **Federal Almanya'nın Yabancılar Politikası**, Doruk Yayınları, Ankara, 1999, s.35–39

kavramının en azından eş ve 21 yaşını doldurmamış çocukları kapsadığı belirtilmektedir.

4.4.5 Yanlış Yönlendirilmiş Yatırımlar: Türk işçi modelinde de açıklandığı üzere uygunsuz coğrafi bölgelerde gerekli fizibilite çalışmaları yapılmadan yapılan yatırımlar, “sadece kar marjının yüksek olduğu düşüncesiyle bir çok kişinin aynı sektöre yapmış oldukları yatırımlar ve yüksek kazanç beklentileriyle daha çok Türkiye’de faaliyet gösteren holdinglere, şirketlere v.s. yapılan yatırımlar bu grupta gösterilebilir.

4.5. Eğitim İle İlgili Hususlar: Almanya’da yaşayan Türklerin diğer sorunlarının da temelini oluşturan en önemli probleminin aslında eğitim sorunu olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Alman eğitim sistemi selektif bir yapıya sahip olup çocukların okul öncesi eğitimden başlayarak çok iyi yönlendirilmeleri gerekmektedir. Bu nedenlerle çalışmamızda sorunlar içerisinde eğitim konusuna daha çok önem verilmiş olup tespit edilen belli başlı problem alanları ve çözüm önerileri maddeler halinde aşağıya çıkarılmıştır.¹⁵⁵

1.Yaşanılan Ülkenin Dilinin Yeterli Derecede Bilinmemesi

Almanya’daki Türklerin, ikamet için genelde Türk mahallelerini seçmesi, Türkçe televizyon yayınlarını izlemesi, Türkçe gazeteleri takip ederek, Türk esnaftan alışveriş yapması bu

¹⁵⁵ TBMM (Komisyon Raporu), **Yurtdışında Yaşayan...**, Ankara, 2003

sorunun oluşmasının temel nedenlerindedir. Ancak bu husus, vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde bir takım sosyal ve ekonomik haklarını koruyamamalarına, aynı anda yaşamlarını iyi bir düzeyde sürdürememelerine ve toplumla uyum sağlayamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenlerle Türkler, hem ana dillerini hem de o ülkenin dilini çok iyi bilmeli ve öğrenmelidirler. Ayrıca, yaşadıkları ülkelerdeki yetkili makamlarla diyalog kurularak sürekli ve etkin dil kursları düzenlenmelidir.

2.Yaşanılan Ülkenin Eğitim Sisteminin Yeterince Tanınmaması

Almanya'daki Türkler, eğitim-öğretim ile ilgili konularda kendilerine bu ülkeler tarafından sunulan hak ve fırsatlardan yeterli ölçüde yararlanabilmeleri için buldukları ülkenin eğitim sistemini yeterince tanımalıdırlar. Bu konuda Eğitim Müşavir ve Ataşelikleri başta olmak üzere yurtdışı birimlerinin vatandaşlarımızı aydınlatmaları zaruri görülmektedir.

3. Türkçe ve Türk Kültür Derslerinin Zorunlu Olmaması

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın çocuklarının Türk kimlik ve kültürüyle varlıklarını koruyabilmeleri için Türkçe ve Türk Kültür derslerinin, ders saatleri dışında ve kurs niteliğinde isteğe bağlı olarak verilmesi yerine, bu derslerin mutlaka zorunlu dersler kapsamına ve haftalık ders programının içine alınarak verilmesi yönünde tedbirler alınmalı ve bu konuda her düzeyde yapılacak görüşmelerde konunun kabulü yönünde ısrarcı olunmalıdır. Türkçe dersinin ikinci yabancı dil olarak kabul ettirilerek okutulması için

gereken tedbirler alınmalı ve bunun sağlanması yönündeki çalışmalara ağırlık verilmelidir. Türkçe' nin öğretilmesinde veliler bilinçlendirilmeli, öğrencilerde öğrenme isteği uyandırılmalı ve Türk Dili cazip duruma getirilmelidir.

4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın öğrenim çağındaki çocuklarının eğitim gördükleri okullarda İslam din derslerinin verilmiş şekli çeşitli ülkelerde değişik uygulamalar arz etmektedir. Almanya'da eyaletler arası farklı uygulamalardan kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri; Almanya'da bazı eyaletlerde Alman Anayasa Mahkemesi Kararı gereği İslam cemaatleri tarafından seçmeli dersler kapsamında ¹⁵⁶ bazı eyaletlerde mahallen görevlendirilen öğretmenler tarafından Almanca olarak, bazı eyaletlerde Türkçe ve Türk Kültürü dersi bünyesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olarak verilmektedir. Vatandaşlarımızın yurtdışında yaşadıkları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri sorunlarına çözüm olarak:¹⁵⁷

Kısa Vadede: Özellikle Almanya ya da diğer ülkelerde Almanca veya o ülkenin dilini bilen, eğitim sistemini, sosyal, kültürel ve dini yapısını tanıyan ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

¹⁵⁶Bu şekilde verilen bir din eğitiminin, müfredat birliğinin sağlanamaması ile farklı dini grupların yanlış yönlendirmeleri ve istismarlarına sebep olabileceği nedenleriyle çeşitli sakıncalarının olabileceği değerlendirilmektedir.

¹⁵⁷ TBMM (Komisyon Raporu), **Yurtdışında Yaşayan...**, Ankara, 2003

derslerini Türkçe olarak verecek Türk öğretmenlerin hizmet içi bir eğitimden geçirilerek yurtdışında görevlendirilmesi,

Orta Vadede: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini Türkçe olarak vermek üzere, İlahiyat Fakültesi mezunu olup Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapan, iyi seviyede Almanca bilgisi olan öğretmenlerin Almanya'nın eğitim sistemini, sosyo-ekonomik, kültürel ve dini yapısı konularında eğitildikten sonra görevlendirilmesi,

Uzun Vadede: Türkiye'de bir İlahiyat Fakültesinde Almanya'dan davet edilecek öğretim üyelerinin de katılımı ve katkılarıyla hazırlanacak ortak bir eğitim programı çerçevesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini verecek öğretmenler yetiştirilmesi, ayrıca, bu dersle ilgili olarak müfredat programları ve ders kitaplarının hazırlanmasında işbirliği yapılması yoluyla çözümlenebilir.

5.Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına (Anaokullarına) Devam Eden Türk Çocuklarının Sayısının Çok Az Olmasından Kaynaklanan Sorunlar

Yurtdışında bulunan vatandaşlarımızın büyük bir kısmını çocuk yaşta kiler oluşturmaktadır. Çocukların hemen her yaşta eğitimleri öncelik taşımaktadır. Bu çocukların eğitimlerinde ise öncelik okul öncesi ve anaokulu konusundadır. Okul öncesi eğitimde yaşanan sorunlar çocukların daha sonraki eğitim kademelerinde sıkıntı çekmelerine sebep olmaktadır.

Çocukların eğitimden kopmamaları ve yaşadıkları ülke çocuklarına göre daha geride kalmamaları için, ilköğretime başlamadan o ülkenin dilini öğreterek eğitim sistemine uyumları sağlanmalıdır. Okul çağındaki çocukların bu okullara kaydettirilmeleri ve zamanında başvuruda bulunmalarının sağlanması konusunda Eğitim Müşavirlik ve Ataşelikleri gerekli uyarıcı tedbirleri almalıdır.

6.Öğrenme Engelliler Okullarına (Sonderschule) Devam Eden Türk Öğrencilerin Durumu

Almanya'daki vatandaşlarımızın okul öncesi eğitim kurumu ve anaokullarına devam etmeyen çocuklarının yaşadıkları ülke dilini yeterince bilmemeleri nedeniyle zihinsel ve psikolojik gelişimlerini etkileyen hazırlık sınıfı görüntüsündeki öğrenme engelli çocuk okullarına (Sonderschule) gönderilmeleri, resmi devlet görevlileri, ilgili dernek ve kuruluşlar ve Türk velilerce o ülkenin resmi eyalet ve ülke yöneticileri ile okul yöneticileri nezdinde önemli ve etkin girişimlerde bulunarak önlenmeye çalışılmalı, bu şekilde Türk öğrencilere uygulanan sübjektif ayrımcılığın önlenmesi de sağlanmalıdır.

7.Mesleki Eğitime Yeterince Önem Verilmemesi

Yurtdışında, özellikle Almanya ve Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk çocuklarının zorunlu öğretimde başarılı olabilmeleri okul öncesi eğitime, mesleki eğitime geçişin sağlanabilmesi ise zorunlu eğitimde başarılı olmalarına bağlıdır. Oysaki bazı Türk aileleri, bir an önce aileye maddi katkı sağlaması kaygısıyla

çocuklarını çeşitli işlere yönlendirmektedirler. Bu durum ise uzun vadede kalıcı işsizliklerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunun önlenmesi ve vatandaşlarımızın çocuk ve gençlerinin mesleki eğitime devamının sağlanması hususunda resmi kurum ve kuruluşlar, basın-yayın kuruluşları, ilgili dernek ve sivil toplum örgütlerince aydınlatıcı ve bilgilendirici toplantılar düzenlenmeli, broşürler ve afişler bastırılıp dağıtılmalı, gerekirse ailelerle birebir iletişim kurularak bu konuda yeterli düzeyde bilgilendirilmelidirler.

8.Okul İdaresi ve Aileler Arasında Yeterli İletişimin Kurulamaması

Son kuşak Türklere durum değişmekle birlikte, Almanya'daki Türklerin büyük bir çoğunluğu buldukları şehirlerde işçi olarak çalışmaktadırlar. Öğrenci velileri, bu yoğun çalışma temposu, sahip oldukları eğitim ve kültür seviyesi, ülkenin dilini bilmemeleri ve sosyo-ekonomik nedenlerle çocuklarını gönderdikleri okul yönetimleri ve öğretmenleri ile yeterli düzeyde iletişim kuramamaktadırlar. Bu durum çocukların eğitim-öğretim ile ilgili problemlerinde yalnız kalmalarına ve başarısızlıklarına neden olmaktadır.

9. Türkiye'den Gönderilen Öğretmenlerle İlgili Hususlar

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın için Türkiye'den öğretmen görevlendirilmektedir. Ancak, görevlendirilen bu öğretmenlerin sayıları yetersiz kalmaktadır. Türkiye tarafından, eğitim-öğretim hizmetlerinin yürütülebilmesi amacıyla görevlendirilen öğretmenlerin, Alman eğitim, kültür, sosyo-

ekonomik vb. yapısı hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları nedeniyle, bu öğretmenler, okul yönetimi ve diğer öğretmenlerle iletişim kuramamakta, Türk öğrencilere yeterince yardımcı olamamakta, çevreye uyum sağlayamayarak bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca; Bakanlıkça yurtdışına gönderilen öğretmenlerin ücretlerinin yaşadıkları ülkelerin standartlarına göre genelde yetersiz oluşu onlardan beklenen verimi azaltmaktadır.

Türkiye'den görevlendirilen öğretmenlerin gidecekleri ülke dilini çok iyi derecede bilmeleri ve Milli Eğitim Bakanlığının bu öğretmenlerin seçiminde objektif ve başarıyla sürdürülen uygulamalarına hassasiyetle devam edilmelidir. Görevlendirilecek öğretmenlere gideceği ülkenin eğitim sistemleri, ülkenin tanıtımı vb. gibi konularda o ülkenin Türk temsilcilikleri ile işbirliği yapılarak, verilecek hizmet içi eğitimlerle bilgi yönünden donatılmaları ve karşılaşılabilecekleri uyum sorunlarının çözümünde yardımcı olunmalıdır. Yurtdışında görev yapan öğretmenlerin ücret ve kadro durumlarındaki yaşadıkları sorunlar ilgili Bakanlıklarla işbirliği yapılarak giderilmeli ve görev süreleri biten öğretmenlerin Türkiye'ye dönüş tarihleri buldukları ülke ve eyaletlerdeki okulların kapanma tarihleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

10. İlgili Ülke ve Eyaletlerce Atanan Türk Öğretmenlerle İlgili Hususlar

Eğitim-öğretim hizmet ve faaliyetlerin eyalet ve bölge düzeyinde yürütüldüğü ülkelerde eyalet ve yerel yönetimler Türk öğretmenleri o yöredeki Türklerden seçerek okullarda

görevlendirmektedir. Bu konu üzerinde özenle durulması gereken sorunlardan birisidir. Çünkü söz konusu olan yurtdışındaki çocuklarımızın geleceğidir. Bu nedenle; yurtdışındaki vatandaşlarımızın çocuklarının Türk dil ve kültürünü öğretmek görüntüsü altında, devlet felsefesine ve milli kültür ve geleneklerine aykırı bir biçimde yetiştirilmelerine yol açabilecek, farklı ya da yetersiz eğitimi olan Türklerden seçerek atadıkları öğretmen uygulamasının iyi takip edilmesi varsa aksaklıkların zamanında giderilmesi konusunda her düzeydeki ısrarcı olunmalıdır.

.11. Yurtdışı İçin Hazırlanan Ders Kitap ve Malzemelerinin Yetersizliği

Milli Eğitim Bakanlığınca yurtdışındaki vatandaşlarımızın çocuklarının yararlanması için hazırlanan ders kitapları, tanıtım kitap, eğitim-öğretim malzeme ve materyalleri sadece Türkiye'yi değil yaşanan ve diğer ülkeler hakkında da yeterli ve gerekli bilgileri içerir nitelikte olmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı bu kitapları hazırlarken ilgili ülke temsilcilikleri ile dış temsilciliklerimizin de görüş ve katkılarından yararlanmalıdır. Ayrıca; o ülkelerdeki diğer yabancılar için hazırlanmış kitap ve eğitim-öğretim materyallerinden örnek olarak yararlanılmalıdır.

12. Eğitim Müşavirlik ve Ataşelikleri İle Vatandaşlarımız Arasında Yeterli ve Etkin İletişim Kurulamaması

Vatandaşlarımız; Eğitim Müşavirlik ve Ataşelikleri ile gerek eğitim-öğretim gerekse diğer konulardaki görülecek iş ve işlemleri için temsilciliklerin vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları yörelere uzak oluşu, zaman zaman kadrolarının boş olması ya da yeterli sayıda elemandan yoksun bulunması vb. nedenlerden dolayı bu ülkelerde gerekli ve etkin iletişim kuramamanın zorluğunu yaşamaktadır. Bu durum vatandaşlarımızın eğitim-öğretim ve diğer hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamamasına neden olmaktadır.

Almanya'daki Türklerin, yurtdışı temsilciliklerinde gerek eğitim-öğretim gerekse diğer konulardaki iş ve işlemlerinin çözümünde sunulan hizmetlerden azami ölçüde yararlanabilmeleri için Eğitim Müşavirlik ve Ataşelikleri ile yeterli ve etkin iletişim kurmalarına imkân verecek önlemler mutlaka alınmalıdır. Bu konuda konferans, panel vb. aydınlatıcı faaliyetler periyodik olarak düzenlenmelidir.

13. Eğitim Müşavirliği ve Ataşeliği Kadrolarının Yetersizliği

Buldukları ülkelerin eğitim sistemlerini incelemek, bu eğitim sistemleri içerisinde öğrencilerimizin sağlıklı ve yeterli eğitim-öğretim görmelerini sağlayıcı çalışmalar yapmakla görevli Eğitim Müşavir ve Ataşeliklerine ait kadrolarla ilgili Milli Eğitim,

Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarının işbirliği ile yeterli düzeye çıkarılmalı, boş olan kadrolara atamalar yapılmalı, gereksiz olanlar iptal edilmeli veya azaltılması yolunda tedbirler alınmalıdır

14..Yurtdışında Özel Öğrenci Statüsünde Yükseköğretim Görenlerle İlgili Hususlar

Yüksek öğretim görmek üzere gidilen ülkelerdeki farklı eğitim sistemlerinden kaynaklanan öğrencilerin askerlik tecil ve tehir işlemlerinde karşılaştıkları aksaklıklar giderilmelidir.

Yurtdışında özel öğrenci statüsünde yüksek öğrenim gören gençlerimize ikili anlaşmalar kapsamında çok sınırlı sayıda tanınan burs vb. gibi imkânların çoğaltılması yönündeki çalışmalara ağırlık verilmelidir.

İşlemlerin kısa sürede sonuçlandırılması, zaman, enerji, mekan ve emek kaybının önlenmesi için yurtdışında yükseköğretim gören, yurtdışında oturma izni olan öğrencilerin öğrencilik tanıma işlemlerinin buldukları ülkelerdeki Eğitim Müşavirlik ve Ataşelikleri, bunların bulunmadığı yerlerde Başkonsolosluklar tarafından yürütülmesi yönündeki çalışmalar ağırlık kazandırılarak sürdürülmelidir

15.Yurtdışında Resmi-Burslu Statüde Yükseköğretim Görenlerle İlgili Hususlar

Yükseköğretim görmek üzere resmi-burslu öğrenci statüsünde yurtdışına gönderilen vatandaşlarımıza devlet

burslarının tahsisinde birden fazla kurum ve kuruluşun rol alması ve bu kurumlar arasındaki yetki ve ilişkiler açısından ortaya çıkan aksaklık ve sorunların çözümünde çok başlılığın giderilmesi ve yetkilerin bir merkezde toplanması sağlanmalıdır. Resmi-burslu öğrencilerle ilgili iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesinde Milli Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı arasındaki işbirliği etkin hale getirilmelidir. Burslar konusunda Milli Eğitim Bakanlığı ile yükseköğretim kurumları arasındaki yetki, sorumluluk ve ilişkiler belirginleştirilmelidir.

Yurtdışındaki Eğitim Müşavirlik ve Ataşeliklerinin personel, ekipman ve kaynak olarak yetersizlikleri giderilmeli, dış temsilciliklerimizin resmi-burslu öğrencilerimizi izleyerek onlarla etkin iletişim kurmalarını sağlayıcı önlemler alınmalıdır.

16. Diploma Denkliği

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın gördükleri eğitim sonucu aldıkları ilk ve orta öğretim diplomalarının denklik işlemleri, yurtdışındaki Eğitim Müşavir ve Ataşelikleri, yurdumuzda ise İl Milli Eğitim Müdürlükleri ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca yapılmaktadır. Yurtdışından alınan yükseköğretim diplomalarının denkliği ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gereğince Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yapılmaktadır.

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın Türkiye'deki orta ve yüksek okullardan aldıkları diplomaların bazı ülkelerde kabul görmemesi ya da bu diplomaların denkliğinin daha alt düzeyde onaylanması ve bazı ek ders şartları ileri sürmeleriyle ortaya çıkan sorunların

uzun vadeli çözümünde, Türk eğitim sisteminin Avrupa Birliği (AB) standartlarına ve uluslararası normlara uygunluğu sağlanmalı bu konuda çalışmalar yapılmalı ve gereken önlemler alınmalıdır. Mevcut sorunların kısa vadeli çözümünde ise Türkiye'de verilen eğitim iyi tanımlanmalı, böylece ilgili ülkelerde yapılan objektif değerlendirmelere bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla gerekli temaslar kurularak yardım edilmelidir.

17.Türkiye'deki Gençlik ve İzcilik Kamplarından Yeterince Yararlanılamaması ve Bu Kampların Yeterince Tanıtılamaması

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın çocuklarının ülkelerini tanımaları, ana dillerini geliştirmeleri ve birbirleri ile tanışıp kaynaşmalarını sağlamayı amaçlayarak Türkiye' de açılan Gençlik ve İzcilik Kamplarının işlevleri artırılıp sayıları çoğaltılarak gençlerimizin bu kamplardan yararlanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, bu kamplar, Eğitim, Müşavirlik ve Ataşelikleri tarafından yurtdışındaki vatandaşlarımıza tanıtılmalıdır.

18.Yurtdışındaki Yetişmiş İnsan Gücünden Yararlanılamaması

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın buldukları ülkelerde çok iyi lisan bilen, üniversite öğrenimine devam eden ya da mezun olan genelde belli bir deneyim kazanmış genç nüfus sayısı oldukça fazladır. Bu gençlerimiz özellikle Almanya'da üniversite öğrenimlerini tamamlayarak Alman ekonomisinde kendilerini kabul ettirmiş ve çok iyi görevlere gelmişlerdir. Ancak, yetişmiş insan

gücünü oluşturan bu vatandaşlarımızdan yeterli ölçüde yararlanılamamaktadır.

Ayrıca; yurtdışında yetişerek Türk ve dünya bilimlerine kazandırdıkları eserler, mastır ve doktora tezleriyle katkıda bulunmuş üniversite öğretim görevlilerinden de yeteri ölçüde yararlanılamamaktadır.

Almanya'daki Türk vatandaşlarından çok iyi lisan bilen, bu ülkelerde üniversite öğrenimine devam eden ya da mezun olarak deneyim kazanmış, özellikle Almanya'da yaşayan kendilerini ispat ederek çok iyi görevlere getirilen gençlerin yetişmiş insan gücünden yararlanılması yolunda etkin politikalar üretilmelidir.

Yurtdışında yetişerek Türk ve dünya bilimlerine kazandırdıkları eserler yüksek lisans ve doktora tezleriyle katkılar sağlayan üniversite öğretim görevlilerinden azami ölçüde yararlanılmalıdır.

19. Yurtdışında Türk Yükseköğretim Kurumlarının Kurulmaması

Almanya'daki Türklerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan genç nüfusun yükseköğretim görmeye olan yoğun isteği, Türk kimlik ve kültüründe kendilerini yetiştirecek meslek edinme arzuları, bu ülkelerde Türk yükseköğretim kurumlarının kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, yabancı ülkelerdeki genç nüfusumuzun öğretim görmelerine büyük katkı sağlayacak yükseköğretim kurumlarının açılması yolundaki çalışmalara yoğunluk kazandırılmalıdır.

4.6. İkametgâh İle İlgili Hususlar: Almanya'da üç aydan fazla kalacak kişiler ikamet/oturma izni almak zorundadırlar. Belirli bir ikamet amacına bağlı olmaksızın ikametine müsaade edilen yabancıya ikamet izni oturma izni şeklinde verilir.(Madde 15) Oturma izninin süresinin kaideden üç yıl olması öngörülmesine rağmen bunu belirlemede Alman otoriteleri serbesttir. (Madde 15–23) Dört ayrı oturma iznini kapsamaktadır. Bunlar: Süresiz oturma izni, oturma hakkı, sınırlı oturma izni ve istisnai oturma iznidir.¹⁵⁸

Süresiz Oturma İzni: Bir yabancıya beş yıldan beri oturma izni hamili olması; işçi ise özel bir çalışma iznine sahip olması; sürekli işte çalıştığı bir diğer iş için gerekli müsaadenin olması; sözlü anlaşmaya yetecek kadar basit derecede Almanca bilmesi; kendisine ve birlikte yaşadığı aile fertlerine yetecek büyüklükte konuta sahip olması ve sınır dışı edilme nedeninin bulunmaması hallerinde süresiz olarak uzatılır.

Oturma Hakkı: Oturma hakkı, en güvenceli oturma statüsünü oluşturur. Oturma hakkının verilebilmesi için ülkede sekiz yıllık iznine veya önceden bir oturma yetkisi ile üç yıldan beri süresiz oturma iznine sahip olma koşulu aranmaktadır.

Sınırlı Oturma İzni: Bir yabancıya, sadece geçici bir ikamet izni gerektiren belirli bir amaç için iki yıllığına verilir ve gereği halinde iki yıllık dilimler halinde uzatılır(Madde 28-29)

---

¹⁵⁸ Göksu, **İşçilikten** ...s. 74-75

İstisnai Oturma İzni: Devletler hukuku kaidelerinden veya acil insani nedenlerden dolayı veya F.Almanya'nın siyasi çıkarlarının korunması için normal olarak oturma izni alamayan yabancıya verilen bir oturma iznidir. Bu kişilerin ailelerine de oturma izni verilir. Ancak bu kural evli veya 18 yaş üzerindeki çocukları kapsamaz.(Madde 30-35)

Oturmaya göz yumma (Duldung) ise sözcüğün tam anlamı ile bir oturma izni değildir; bu izin ancak bir yabancı sınır dışı edilmek tehlikesi ile karşı karşıya ise ve bu işlem hemen yapılamıyorsa verilmektedir. Son olarak iltica talebinde bulunanlar, iltica taleplerinin incelenme süresi için birer oturma müsaadesi (Aufenthaltsgestattung) almaktadır. Avrupa Birliğine dâhil ülkelerin yurttaşları bu koşullardan muaf tutulmaktadır, çünkü 1993 yılından beri bütün AB ülkelerinin yurttaşları AB ülkeleri içinde serbest dolaşım hakkına sahiptir.

4.7. Çifte Vatandaşlık ve Seçme Seçilme Hakkı :

4.7.1.Çifte Vatandaşlık: Devletlerarası hukuk, vatandaşlıkla ilgili kuralların düzenlenmesini, her devletin kendisine bırakmıştır. Federal Alman Hukuku yabancıların yurttaşlığa kabulünde ilgili kişinin o güne kadar ki uyruğunu dikkate almamayı öngörür. Böylelikle, Avrupa Konseyinin çok devletlilik ve çok devletli askerlilik yükümlülüğünün azaltılmasına yönelik 1963 tarihli mutabakatına imza atmış bulunan ülkelerin çoğunun tersine bu uygulamayı sürdürmektedir. Anayasanın belirttiği anlamda Alman olmayanlar, Federal Almanya Cumhuriyetinde buldukları süreye ve de Almanya'da doğup doğmadıklarına bakılmaksızın, yabancı sayılırlar. Anayasanın 116. Maddesi 1. Paragrafına göre, anayasanın belirttiği anlamda, Alman vatandaşı olanların dışında Alman sayılanlar, mülteciler veya Alman asıllı olup da sürülenlerle, eşleri ve bunların evlatları ve de evlatlarının evlatlarıdır. Bunun için, bu kişi veya kişilerin Almanya İmparatorluğunun 31 Aralık 1937 tarihinden sonraki sınırları içinde, kayıt ve kabul görmüş olmaları şart aranır. Yabancı, statüsü gereği, yerli halktan farklı hukuksal işleme bağlıdır. Burada, AB ile üçüncü ülke yabancıları arasında da bir ayırım yapılması zorunluluğu vardır. Federal Cumhuriyette yaşamakta olan Türk vatandaşları, yabancılar kanununa tabidir. Yani seçme ve seçilme hakları yoktur, dış ülkelerde Alman devletinin diplomatik ve konsolosluk koruması altında değillerdir ve askerlik hizmeti yapmazlar.

Vatandaş olmanın bir yolu da, vatandaşlığa kabul edilmedir. Vatandaşlığa kabuller, ya buna hak kazanmış veya buna layık görülmüş bulunmak nedeniyle yapılabilir. Bir Türk yurttaşının

Alman yurttaşlığına kabulü geçici olarak çifte yurttaşlık statüsünde olmakta ve kişi Alman yurttaşlığına kabul edildiğini ibraz ettikten sonra Türk vatandaşlığından çıkarılmaktadır. Bugüne kadar ki uyruklarından vazgeçerek Alman yurttaşlığına geçen Türkler, çıktıkları yurttaşlığı «tekrar talep etme» hakkına da sahiptir. Bu uygulamaya karşı ilk yasal önlemler Alman mercileri tarafından alınmaya başlanmıştır. Yurttaşlığa geçiş yanında çifte uyrukluk iki milliyetli evliliklerden doğan çocuklularla da oluşmakta ve bu çocukların yurttaşlıkları her iki ülkeye kaydedilmektedir.

Yeni bir ülkenin yurttaşlığına geçmek isteyenlerin anayurtlarının uyrukluğunu muhafaza etmek istemeleri onlar için bir engel oluşturmaktadır, çünkü bu konuda hem hukuksal, hem de duygusal çekinceler mevcuttur. . Duygusal engeller olarak; tarihsel kimliği, geleneği, kültürü yitirmek veya kendi ailesinden uzaklaşmak olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bunların yanında hukuk politikası olarak, küreselleşme süreci içinde uyrukluk veya uyrukluk değiştirme eski önemini yitirmekte ve diğer birçok ülke çok yurttaşlılığa ılımlı yaklaşıma başlamaktadır. Hukuksal sorunlara aktif ve pasif yurttaşlık konsepti bir çözüm oluşturmaktadır. İleride mevcut hukuksal güvensizlikler ayrıca iki veya çok uyrukluluk sözleşmeleri ile de giderilebilecektir. Türkiye ile Almanya arasında askerlik yükümlülüğünü tanıma konusunda bir anlaşma olmamasına rağmen, pratik uygulamada askerlik görevini iki kez yapmama konusunda bir teamül oluşmuş bulunmaktadır. 1992 yılından bu yana Türkiye bir Alman-Türkü ikinci kez askere çağdırmamaktadır.

4.7.2. Seçme Seçilme Hakkı :

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız ülkemizde yapılan seçimlerde oy kullanma sorumluluğunu kolaylıkla yerine getirememekte sadece genel seçim döneminde sınır kapılarında bu hakkını belirli sayıda vatandaşımız kullanabilmektedir. Vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkede oy kullanabilme olanağı sağlanmalıdır.

Almanya'da sadece 6 ay yaşayan birlik ülkeleri vatandaşları 1995 yılından beri mahalli seçimlere katılabilirken bu ülkede uzun yıllardır yaşayan hatta orada doğmuş ve seçme-seçilme yaşına gelmiş Türk vatandaşlarının yerel seçimlere katılma hakları bulunmamaktadır. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın buldukları ülkelerde seçme ve seçilme haklarını kullanmalarını sağlamak üzere, Türkiye'de mukim yabancılara mütakabiliyet şartına bağlı olarak öncelikle yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmelidir.

4.8. Diğer Sorunlar ve Çözüm Çalışmaları

4.8.1. Dernekler Arası Koordinasyon Eksikliği:

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız arasında birlik, bütünlük ve dayanışmayı sağlamak ve çıkarlarını örgütlü bir şekilde koruyabilmelerine imkan vermek amacıyla dernekleşmeleri teşvik edilmektedir. Ancak bunun sağlıklı bir şekilde yönlendirilmiş olduğunu söylemek güçtür. Sonuçta, her türlü siyasi görüşü, etnik, inanç, çıkar gruplarını temsil eden aşırı sayıda dernek türemiştir. Buna özellikle dernek yöneticileri ve ileri gelenlerinin kişisel ve duygusal çatışmaları eklenince, pek çok dernek ortak çıkarlar doğrultusunda faaliyette bulunmak yerine, birbirlerini yıpratma yoluna gitmişlerdir. Bu olumsuz eğilimin durdurulması ve dağınıklığın giderilebilmesi için 1980'li yıllardan itibaren, belli projeler çerçevesinde derneklerin ciddi sivil toplum kuruluşlarına dönüşmelerini sağlamak için çatı örgütleri altında toplanmaları teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 1986 yılından itibaren Avrupa'da, kapsamlı bir çatı örgütü niteliğinde olan, "Avrupa'da Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulları" oluşturulmuştur.

Öte yandan, din amacıyla faaliyet gösteren derneklerin bir bölümü 1985 yılında kurulan "Diyanet İşleri Türk İslam Birliği" (DİTİB)'ne üye olmuşlardır. Bu yapılırken çatı örgütlerinin birleştirici özelliklerinin olmasına, Cumhuriyeti kuran değerlere ve ülke bütünlüğüne saygılı hiçbir dernek ve kuruluşu dışlamamaya özen gösterilmiştir. Yürütülen tüm bu çalışmalara rağmen, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın kurduğu derneklerin gerçekten bir çatı altında toplandıklarını, buldukları ülkelerde

Türkiye'nin çıkarları bir yana, kendi çıkarlarını dahi koruyabilecek etkin sivil toplum kuruluşlarına, baskı araçlarına dönüştüklerini söylemek mümkün değildir. Bu alandaki en temel sorun, geçmiş dönemlerde Türkiye'deki siyasi akımlara kapılarak çok fazla politize olmuş olan dernekleşmenin olumsuz izler bırakan deneyimlerinin, genç kuşakları ve yurtdışında yaşayan Türklerin aydın kesimini bu faaliyetlerden uzaklaştırmış olmasıdır. Bir diğer önemli husus ise, geniş vatandaş kitlelerinin, günlük hayatına bugüne kadar olumlu bir etkisini hissedemediği derneklere ilgi göstermemesidir. Bu husus doğal olarak beraberinde derneklerin mali kaynak bulamama sıkıntısını da gündeme getirmektedir.

Avrupa'da lobicilik faaliyetlerinde de bulunabilecek türde bir yapılanmaya sahip oluşumların başında, Almanya'da yaşayan Türk toplumunun önde gelen kişi, dernek ve kuruluşları kendi inisiyatifleriyle AB Kopenhag Zirve toplantısında Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi için lobi çalışmasında bulunmak amacıyla başlattıkları "Avrupalı Türkler Platformu" girişimi gelmektedir.

İlk toplantısını 19 Ekim 2002 tarihinde Frankfurt'ta yapan Avrupalı Türkler Platformu'nun çok yeni bir oluşum olmakla birlikte, Almanya'daki Türk toplumunun sahip olduğu siyasi gücün de verdiği ivmeyle, başta AB üyeliği konusu olmak üzere ülkemizin çıkarları doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirebilecek gerçek bir lobi başlangıcı haline dönüşme potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Derneklerin buldukları ülke makamlarının güvenini kazanacak faaliyetler içerisinde girmeleri, siyasi partiler ve buralardaki Türk kökenli politikacılarla işbirliği halinde olmaları, o ülkelerdeki diğer güçlü yabancı sivil toplum örgütleri ile iletişim ve gerektiğinde ortaklık içine girmelerinin teşvik edilmesi güçlenmelerine imkan verecektir.

4.8.2. Yurda Girişte Yaşanan Sorunlar

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız özellikle uzun tatil dönemlerinde ülkemize girişlerinde gümrük personeli ve teknik açıdan sorunlar yaşamakta olup uygun olmayan yaklaşımlara ve uzun süreli bekleyişlere maruz kalmaktadırlar.

Sorunun çözümü için gümrük personeli eğitilmeli ve tesisler teknik açıdan donanımlı hale getirilmelidir.

4.8.3. Genel Bilgi Eksikliği

Önceki konularda da sıkça değinildiği üzere, Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için giden ilk vatandaşlarımız genellikle kırsal kesimden giden eğitim seviyesi düşük işçilerden oluşmaktaydı. Almanya'da geçirdikleri yıllar sonrasında bile bu durum onların birçok sorununun temelini oluşturmaya devam etmiştir. Netice itibariyle yaşantılarının her safhasında ya hukuki haklarından habersiz olmuşlar ya da yapmakla mükellef oldukları bazı hususlarda bilgi eksikliği / yanlış bilgilendirme sebebiyle sıkıntılar yaşamışlardır. Aşağıda konuyla ilgili birkaç örneğe değinilmiştir.

Örneğin Almanya'daki Türkler yıllar boyunca malvarlığı beyanlarında bulunurken eksik beyan vermişlerdir. Fakat Türkiye ile Almanya arasındaki **“Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”** çerçevesinde Alman hükümeti Türklerin Türkiye Cumhuriyet Merkez bankasındaki döviz hesaplarını kontrol etme olanağına kavuşmuş ve incelemeye almıştır. Bunun sonucunda Almanya'da yaşayan Türkler, faizleri ile birlikte ağır cezalar ödemek durumuyla karşı karşıya kalmışlardır.

. Aynı zamanda Pembe Kart¹⁵⁹ uygulamasının Türkiye'de yeterince bilinmemesi nedeniyle de Almanya'da yaşayan yurttaşlarımız ülkemizde özellikle resmi dairelerde büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Almanya'daki Türklerin mevzuatı bilmemelerinden kaynaklanan sorunların en aza indirilmesi için konsolosluk veya ataşelikler bünyesinde danışma birimleri oluşturulmalıdır

---

¹⁵⁹4112 Sayılı Kanunla Saklı Tutulan Hakların (siyasi haklar dışında Türk vatandaşlığından kaynaklanan haklar) kullanılmasına ilişkin belgedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Almanya'daki Türk nüfusunun oluşumu, bu potansiyel gücün Almanya ve Türkiye açısından önemi, etkileri, sorunları ve sorunların çözümüne yönelik alınabilecek tedbirlerin konu alındığı çalışmamızda elde etmiş olduğumuz bulgulardan bazı önemli sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Yaklaşık yarım asırlık bir süre önce Almanya ve Türkiye arasında İşgücü Anlaşması yapılırken, ne yabancı işgücüne ihtiyacı olan Almanya ne istihdam fazlası olan Türkiye ne de bu anlaşmaya konu olan insanlarımız, şüphesiz bugün geleceklere noktayı tahmin edememişlerdir. Zamanla kalıcı olmaya başlayan Türk nüfusu başlangıçta işçi ağırlıklı iken bugün çok daha heterojen bir yapıya dönüşmüştür.

Göç olgusunun nasıl tanımlanacağı araştırmacının amacına göre değişmektedir. Bu çalışmada göçün hem iktisadi hem de beşeri yönüyle ilgilenilmiştir. İşgücü hareketini sosyal boyutundan ayırmak bu hareketin getireceği sorunların algılanılamamasına ve dolayısı ile hem göç alan ülkeyi hem göç veren ülkeyi hem de göç edenleri ilgilendiren sorunların çözülmemesi anlamına gelir ki bu da ilerde daha büyük sorunlar demektir.

1961'den 1970'lere kadar sistemli bir şekilde devam eden göçle Almanya'ya giden vatandaşlarımızın sayısı bir milyona ulaşmıştır. Bu yıllarda Almanya'nın benimsediği rotasyon prensibi

doğrultusunda yukarıda da belirtildiği gibi geçici olarak düşünülen işçiler için sosyal alt yapı oluşturulmamıştı. Planlama sürecinde Türkiye istihdam fazlasının ihracını, döviz transferleri ile ödemeler dengesindeki açıkları kapamayı ve bu dövizleri yatırıma dönüştürmeyi; Federal Almanya hızlı ekonomisi için gerekli olan işgücü açığını kapatmayı; göç eden insanlar ise daha iyi bir geleceği planlamışlardı.

Sorunun çözümü için sorunun kaynağına inilmesi gerekiyorsa bugünkü entegrasyon sorunlarının temellerinin büyük oranda o yıllardaki planlama eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

1970'lere gelindiğinde baş gösteren ekonomik problemlerden dolayı Federal Almanya işçi alımını durdurmuştur. Geçici olduğu düşünülen işçilerin hiç de öyle olmadıkları bu yıllarda anlaşılmıştır. 1973'den 1979'a kadar Türklerin nüfusu, aile birleşimleri ile bir milyon sınırını aşmıştır. Misafir işçi olarak adlandırılan bu insanlar ilk gittiklerinde geri döneceklerini düşündükleri için katlandıkları ve belki umursamadıkları sorunlar bu yıllarda daha fazla açığa çıkmaya başlamıştır. Türkiye açısından bakıldığında; devlet az nitelikli işgücünün ihracını planlamıştı. Fakat sadece 1973 yılında nitelikli işgücünün %17'sinin yurtdışına gönderildiği düşünülürse bu planın gerçekleşmediği görülebilir.

1980'lerde ise göçün itici faktörleri devreye girmiş, Türkiye'deki anarşi olaylardan ve askeri rejimden kaçan birçok insan, geçmişte gidenleri izlemiş ve Almanya'ya gitmişlerdir. Bu

nokta da bir tespitte bulunmakta yarar var; bugün Almanya'ya göç eden insanlarımız aynı ülkeden gelmelerine rağmen sosyal olarak homojen bir yapı çizmemektedirler. Türkiye'deki siyasi fraksiyonlar, Avrupa'da yabancı bir ülkede olmanın verdiği serbestlikle kendilerine uç noktalarda yer edinmişler ve fikirlerini marjinal biçimde yine Türkiye'ye ihraç etme gayreti içine girmişlerdir. Orada yaşayan Türkler kimliklerini gerçekleştirmenin bir yolu olarak bu grupların içinde olmayı görmektedirler. Doğru ya da yanlış aidiyet ihtiyaçlarını giderebildikleri bu gruplaşmaların temelleri 1980'lerdeki siyasi göçe dayandırılabilir.

1980'lerden günümüze kadar olan süreçte göç hızını kaybetse de kalıcı olmaya başlayan 2,5 milyonluk Türk nüfusu, yılların getirmiş olduğu maddi ve manevi birikim, yerleşmişlik ve dinamizmleriyle, bugün de yaşadıkları topluma çeşitli alanlarda önemli katkılarda bulunmaya devam etmektedirler.

2000'li yıllara gelindiğinde girişimcilerin sayısı 60.000'lere ulaşmıştır. Türk girişimciler bugün, iş ve meslek eğitim yeri açarak, vergi ödeyerek, yerel ve bölgesel piyasadaki arzı zenginleştirerek iş piyasasının rahatlamasına katkıda bulunmaktadır ve hem Alman hem Türk olmak üzere yaklaşık 300.000 kişiye istihdam olanağı sağlamaktadırlar.

Avrupa'da yaşayan ve şimdiden AB'nin içinde yer alan Türkler, Türkiye'nin kararlı adımlarla yürüdüğü AB üyeliği yolundaki en büyük güvencesidir. Bugün, artık ikinci, üçüncü kuşakların temsil ettiği ve dördüncü kuşakların da yetişmekte olduğu Almanya'daki Türkler arasında toplumun her alanında kendisine yer edinmiş, başarılı ve iyi

eğitimi çok sayıda bireylerin olduğunu gormek gurur vericidir. İki dilli, iki kùltürlü olarak Almanya'da yetişen Türklerin bu eşsiz birikimlerini ve kendi çalışma veya yaşam alanlarında elde ettikleri ağırlığı gerek üyesi oldukları sivil toplum örgütleri içinde, gerek kişisel olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemek amacıyla kullanmalarının bu amaçla yapılacak çalışmalara en büyük katkıyı oluşturacağı bir gerçektir.

Almanya'ya sadece işçi olarak gelen Türkler, daha iyi ekonomik imkanlara, mesleki pozisyonlara, eğitim ve kültür düzeyi ile birlikte daha yüksek tüketim standartlarına doğru gitmektedir. Tüm bunlara rağmen Türklerin büyük çoğunluğunun kendilerini yönetenleri seçme hakları bile yoktur. Ekonomik etkinlikleri en üst seviyede olan Türk'ler aynı zamanda işsizlik sorununu en fazla yaşayan kesimi oluşturmaktadır. Araştırmalar, Türklerin şu anki nüfus hızıyla 2030 yılında Almanya nüfusunun dörtte birine erişebileceğini göstermektedir. Bu ise eğitimsel ve sosyolojik konuların da tartışılabilir, daha geniş kapsamlı bir diyaloga girilmesini ve daha ciddi politikalar üretilmesini gerektirmektedir. Keza Almanya'daki Türklerin ya da Türk kökenli Almanların yaşayacağı sorunlar, en başta F.Almanya'nın daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin sorunları olacaktır.

Sorunların çözümüne yönelik kilit rol oynaması beklenen Türkiye ve F.Almanya Cumhuriyeti devletleri ise daha çok sorunlarla karşılaştıkça ciddi adımlar atmayı tercih etmişlerdir, nadiren göçmen işçi haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Kurum ve kuruluşları ile Avrupa oluşumun birer parçası olan her iki devletin çözümler için zaman kaybetmeksizin harekete geçmesinin iki toplum için de gerekliliği

bilinmelidir. Zira, sosyal, siyasi veya ekonomik oluşumlarda Almanya'daki Türklerin göz ardı edilmesinin ciddi sorunlara sebep olabileceği, kuvvetle muhtemeldir.

Federal Almanya ve Türkiye için çok önemli olduğu anlaşılan Türklerin hala, yasal haklar elde edememe, kültür farklılıkları, yabancı düşmanlığı ve en önemlisi entegrasyon ile ilgili birçok problemi mevcuttur. Türkler karşılaşılan bu güçlüklerin giderilmesinde çok büyük çabalar göstermektedirler. Ancak bu gayretler tek başına yeterli olamamaktadır. Alman toplumu da entegrasyonu tek taraflı algılamamalı, birçok yabancıyla bir arada yaşamanın kaçınılmaz kıldığı bir kültürel uyum sürecini kabullenmelidir. Çok kültürlü ortamı paylaşan herkes, ancak karşılıklı bilgi edinme yoluyla n yargılarından kurtulup çözüme gidebilir. Bu azınlığın çoğunluğa yaklaşması, çoğunluğun ise azınlığın kültürüne has bazı öğeleri kabullenmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin de en başta Türk göçmenlerini "döviz makinesi" gibi görmeyerek, ilgili kuruluşların yurtdışı kadrolarını etkinleştirmesi, ve bu birimler vasıtasıyla Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin uygulanırlığını takip etmesi, kendi alanlarında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla koordinasyonda bulunması gerekmektedir.

Almanya'daki Türklerin, başta etnik ve dini mezhep ayrılıklarına dayanan farklı dernekler içerisinde yer almaları, kısmi faydalarının yanında birbirlerini yıpratmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle ortak özelliklerini ön planda tutarak kaynaşmalarının

ve genelde ortak olan sorunlara birlikte çözüm getirme çabası içerisinde olmalarının kendileri açısından daha yararlı olacağı söylenebilir.

Ayrıca, velilerin kısa vadede kazanç sağlama düşüncesiyle çocuklarını erken yaşlarda eğitim gerektirmeyen iş alanlarına yönlendirmeleri yerine; onların eğitimlerine gereken önemi vermelerinin, yüksek kar beklentileriyle sorgulamadan yapılan yatırımlardan ziyade, bilimsel ve detaylı bir araştırma sonucunda farklı alanlara yatırımlarını yapmalarının, hukuki haklarından yeterince istifade edebilmeleri için resmi ya da özel Türk ve Alman birimleriyle sürekli irtibat halinde olmalarının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Almanya Federal Cumhuriyeti Bundesrepublik Deutschland	
	
	
Resmi dil	Almanca
Başkent	Berlin
En büyük kent	Berlin
Devlet başkanı:	Horst Köhler
Başbakan:	Angela Merkel
Yüzölçümü - Toplam - Su %'si	Ülkeler arasında 61'inci 357 031 km² 2.416%
Nüfus - Toplam (2003) - Nüfus yoğunluğu	Ülkeler arasında 13'üncü 82.398.326 242/km ²
Oluşma / Birleşme	Verdun Anlaşması (843), 18 Ocak 1871, 23 Mayıs 1949 3 Ekim 1990
GSMH (Satın alma gücü paritesi) - Toplam (2003) - Kişi başına GSMH	Ülkeler arasında 3'üncü 2,271 trilyon \$ 27.600 \$
Para birimi	Avro(Euro) (€) (1)
Saat dilimi	UTC +1
Ulusal marş	Das Lied der Deutschen (3. Kita)
İnternet alan adı	.de
Uluslararası arama kodu	+49
(1) 2002'den önce: Alman Markı.	

Almanya' nın Eyaletleri ve Eyaletlerin Başkentleri

- Berlin Berlin
- Baden-Württemberg Stuttgart
- Bayern (Bavyera) Münih
- Brandenburg Potsdam
- Bremen Bremen
- Hamburg Hamburg
- Hessen Wiesbaden
- Mecklenburg-Vorpommern Schwerin
- Niedersachsen (Aşağı-Saksonya) Hannover
- Nordrhein-Westfalen (Kuzey Ren-Vestfalya) Düsseldorf
- Rheinland-Pfalz Mainz
- Saarland Saarbrücken
- Sachsen (Saksonya) Dresden
- Sachsen-Anhalt Magdeburg
- Schleswig-Holstein Kiel
- Thüringen Erfurt

Almanya Federal Cumhuriyeti ya da kısaca Almanya (Almanca: Bundesrepublik Deutschland) batı Avrupa'da yer alan, dünyanın en sanayileşmiş ülkelerinden biridir. Kuzeyde Danimarka ile komşudur ve Kuzey Denizi ile Baltık Denizi'ne kıyısı vardır. Doğuda Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile, güneyde Avusturya ve İsviçre ile, batıda ise Fransa Lüksemburg, Belçika ve Hollanda ile komşudur. Almanya Avrupa Birliği'nin kurucu üyelerindedir

Coğrafya:

Almanya güneyde Alp Dağları'ndan (en yüksek noktası 2.962 m'lik Zugspitze) kuzeyde Kuzey Denizi ve Baltık Denizi'ne kadar uzanır. Ortadaki ormanlık alanlar ve batıdaki alçak alanlardan (en alçak noktası: Neuendorfer/Wilstermarsch -3,54 m) Avrupa'nın önemli akarsuları Ren, Tuna ve Elba geçer.

Almanya Federal Cumhuriyeti 16 eyaletten oluşur. Devlet sorumluluğu taşıyan bu eyaletlerin kısmen uzun bir geleneği vardır. Almanya her zaman çeşitli eyaletlerden oluşmuş, ancak haritası yüzyıllar boyunca sık sık değişikliğe uğramıştır.

Federe eyaletler, bugünkü şekilleriyle genel olarak 1945'ten sonra kurulmuşsa da, eski bölgesel ilişkiler ve tarihsel sınırlar kısmen dikkate alınmıştır.

Almanya 1990 yılında birleşinceye kadar 10, daha sonra Saar Bölgesi'nin 1 Ocak 1957'de tekrar ülkeye katılmasından sonra, batılı devletlerin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa) işgal bölgelerinde kurulmuş olan 11 eyaletten oluşuyordu. Sovyet işgal bölgesinde de savaş sonrasında daha sonraki Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) topraklarında 5 eyalet kuruldu. Ama bunlar 1952 yılında toplam 14 il haline getirildi. 18 Mart 1999'da yapılan ilk özgür seçimden sonra 5 federe eyaletin yeniden kurulması kararlaştırıldı. Bu eyaletler genellikle 1952'den önceki şekillerini aldılar. 3 Ekim 1990'da DDR, dolayısıyla da Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern (Önpomeranya), Saksonya, Saksonya Anhalt ve Thüringen Eyaletleri Almanya Federal Cumhuriyeti'ne katıldı. Doğu Berlin de Batı Berlin ile birleşti.

Tarih:

Almanya'nın ilk sakinleri Keltler ve çeşitli Germen kavimleridir. Germenler, Kavimler Göçü sonucu M.S. 6. y.y.'a değin Keltlerle, Ortaçağ boyunca da Doğu Almanya'daki Slavlar ile karışarak Alman halkını oluşturmuşlardır.

Alman tarihinin başlangıcı olarak, tıpkı Fransa'daki gibi, Charlemagne'in kurduğu Frank İmparatorluğu esas alınır. Bu imparatorluk Charlemagne'nin ölümünden sonra batı, fazla uzun ömürlü olmayan orta ve doğu Frank krallıklarına bölünmüştür. Alman devletinin kurulduğu tarih olarak da, Doğu Frank Krallığı'nın, kral I. Otto'nun Roma'da Papa tarafından imparator ilan edilmesiyle Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na dönüştüğü 2 Şubat 962 tarihi geleneksel olarak kabul görmektedir.

Batı frank krallığı zaman içerisinde ulusal bir devlet olan Fransa'ya dönüşürken, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu giderek küçük devletçiklere bölünmüş, Otuz Yıl Savaşı'ndan (1618-1648) sonra ise imparatorun erki sadece kağıt üzerinde kalmıştır.

Almanya Fransız Devrimi'nin (1789) ardından, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürecek geleneksel Alman-Fransız düşmanlığının kökeni olarak görülen Napeleon Bonaparte önderliğindeki Fransız ordusunun işgalini yaşamış, Bonaparte'in Avrupa düzeninin silinip eski devletçiklerin tekrar oluşturulduğu Viyana Kongresi'nden (1814-1815) sonra Alman birliğini kendi güdümünde sağlamak isteyen iki rakip Alman devleti Avusturya Macaristan İmparatorluğu ile Prusya'nın rekabetine sahne olmuştur. Bu rekabette kazanan taraf Prusya olmuş ve 1870-71 Alman Fransız savaşının Almanların zaferiyle sonuçlanması üzerine Prusya kralı I. Wilhelm Alman imparatoru ilan edilerek Almanların ilk imparatorluk olarak adlandırdıkları ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun dışında kaldığı devlet kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Almanların yenilgiye uğramasıyla imparatorluğun ilga edildiği, Almanların Weimar Cumhuriyeti dedikleri dönem, politik istikrarsızlık, dünya ekonomik bunalımı ve de Almanların Versailles Anlaşması'na duydukları tepki sonucu Adolf Hitler'in nasyonal sosyalist diktatörlüğüne varmıştır. Bu dönemde yaşanan Yahudi Soykırımı ile tarihinin en karanlık sayfalarından birini gören Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan da yenilgiyle çıkarak 1945'de batıda Amerikan, İngiliz ve Fransız, doğuda ise Batı Berlin hariç Sovyet işgal bölgelerine bölünmüştür. Batıdaki işgal bölgelerinde 23 Mayıs 1949'da Federal Alman Cumhuriyeti, Sovyet işgalindeki bölgelerde ise 7 Ekim 1949 tarihinde Demokratik Alman Cumhuriyeti kurulmuş, Doğu Bloku'nun çözülmesi ve son anılan devletin kendini lağv edip 3 Ekim 1990'da Federal Alman Cumhuriyeti'ne katılmasıyla Alman birliği tekrar sağlanmıştır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ www.tr.wikipedia.org

Madde 4

Türk Kurumu, uygun göreceği usullerle, yapılan iş müracaatlarını toplar, ilk seçimi yapar ve seçtiklerini, İrtibat Bürosuna takdimi üzerine alır.

Bir hürriyeti sınırlama cezası ile mahkûm olmuş talipler İrtibat Bürosuna sunulmaz. Yetkili Türk makamlarınca pasaport verilmesinde sakınca görülen kimseler içinde aynı şekilde uygulanır.

İrtibat Bürosu ayrıca, Türk Kurumunca takdim olunan işçilerin öngörülen iş için sıhhi ve mesleki şartları haiz olup olmadıklarını ve Federal Almanya Cumhuriyetinde ikamete uygun olup olmadıklarını tespit eder.

Madde 5

Kabul edilen her Türk işçisi için, örneği ekli Almanca ve Türkçe bir çalışma mukavelesi tanzim olunur. Bu çalışma mukavelesi bir taraftan işveren veya yetkili mümessili ve diğer taraftan işçi tarafından imzalanır ve Türk Kurumu ile İrtibat Bürosu tarafından "görölmüştür" damgası ile damgalanır.

Madde 6

Türk makamları işçiye, işçinin Almanya'ya girişinden itibaren süresi asgari bir sene daha geçerli olacak bir pasaport vereceklerdir. Türk Konsoloslukları icabında pasaportu, geçerlilik süresi sona ermeden bir ay önce onaylar

İrtibat Bürosu, işçiye bedelsiz bir hüviyet cüzdanı verir. Bu hüviyet cüzdanı, en çok bir yıl için, Alman olmayan işçilerin işlerine ilişkin talimat gereğince çıkarmaya mecbur oldukları (çalışma müsaadesi) yerine geçerli olur ve sahibini, geçerlilik süresince, giriş vizesi alma mecburiyetinden mahrum kılar.

Buna ilaveten işçinin, yetkili Türk makamlarınca verilmiş medeni durumunu belirten bir vesikaya da sahip olması gerekir.

Madde 7

İrtibat Bürosu, Türk Kurumu ile işbirliği yaparak Türk işçilerinin mutabık kalınmış olan hareket mahallerinden (normal olarak İstanbul) Federal Almanya Cumhuriyeti'nde çalışacakları yerlere kadar olan seyahatlerini organize eder. Türk Kurumu, işçilerin tam zamanında hareket mahallinde olmalarını sağlar. İrtibat Bürosu, işçilerin seyahat süresine göre ayarlanan kumanyalarını veya buna tekabül edecek parayı verir. İşçilerin mutabık kalınmış hareket mahallerinden çalışacakları yerlere kadar olan seyahat masrafları, kumanya masrafları da dâhil olarak, Alman Kurumu tarafından karşılanacak ve müstakbel işveren tarafından götürü bir meblağ ödenmesi suretiyle Alman Kurumuna iade olunacaktır. Dönüş masraflarının tavsiyesi işveren ile işçi arasında mevcut anlaşmadaki mutabakata bağlıdır.

Madde 8

İşçilerin Federal Almanya Cumhuriyeti'nde oturacakları yere varır varmaz, yetkili mahalli makamlara başvurmaları ve en geç üç gün içinde ve mümkünse işe başlamadan önce, o yerin yabancıların işlerine bakan makamlardan ikamet müsaadesi talep etmeleri lazımdır. İşçi, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde bir yıldan fazla çalışmak istediği takdirde, hüviyet cüzdanının müddetinin bitmesinden bir ay önce ikamet ettiği yerin yetkili Çalışma Kurumu Teşkilatına müracaatla çalışma müsaadesi talep etmek mecburiyetindedir. Bu müsaadenin verilmesi Alman olmayan işçilerin çalışmasına ilişkin umumi talimatların hükümlerine tabidir. İşçi aynı zamanda ikamet müsaadesinin süresinin de uzatılması için yabancıların işlerine bakan yetkili makamlara müracaatla mükelleftir. Bu müsaade iki seneden fazla bir müddet için verilmez. Alman Kurumunun mahalli teşkilatı Türk işçilerine, bilhassa ilk intibak devresinde, genel mahiyette bilgi vererek yardım edeceklerdir.

Madde 9

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, işbu anlaşmaya istinaden Federal Almanya Cumhuriyeti ülkesine giren işçileri formalitesiz olarak her an geri alacak, dönüş için gerekli seyahat vesikalarını verecek ve lüzumlu transit vizelerini temin edeceklerdir.

Madde 10

Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay zarfında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne aksine bir beyanda bulunmadıkça, işbu anlaşma Berlin Land'ı için de geçerlidir.

Madde 11

İşbu anlaşma önceki kapsayacak şekilde 1 Eylül 1961 de yürürlüğe girecek, bir yıl için akdedilecek ve geçerlik süresinin sona ermesinden en geç üç ay önce iki Hükümetten biri tarafından feshedilmediği takdirde kendiliğinden bir sene daha uzayacaktır.

Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin F. Almanya Cumhuriyeti Hükümeti'nin teklifleri ile mutabık olduğunu beyan ettiğini Dışişleri Bakanlığı'na bildirmekle şeref duyar. Buna nazaran Dışişleri Bakanlığının 30 Ekim 1961 tarihli ve 505-83-SZV/3-92,42 sayılı notası ile işbu cevabi nota (Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile F. Almanya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türk işçilerinin Almanya'da işe yerleştirilmelerine dair bir Anlaşma) teşkil ederler.

Türkiye Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı'na bu fırsattan yararlanarak en üstün saygılarını teyit eder.

Bad Godesberg, 30 Ekim 1961

B.PROTOKOL

Alman ve Türk Hükümet temsilcileri, 19 Mayıs 1964 günü Bonn'da Federal Dışişleri Bakanlığında, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türk işçilerinin Almanya'da işe yerleştirilmelerine dair akdolunan anlaşmanın tatbikatından doğan meseleleri görüşmek üzere toplanmışlardır.

Heyetlerin oturum tarzı aşağıda arz olunduğu üzeredir:

Alman Heyeti:

- Prof. Dr. Meyer Linderberg, Dışişleri Bakanlığı Genel Müdürlerinden,(Heyet Başkanı)
- Dr.Schmiedt, Dışişleri Bakanlığı'nda Şube Müdürü
- Dr. Dahnen, Federal Çalışma Bakanlığı'nda Müşavir
- Bay Bröull, Federal Dâhiliye Bakanlığı'nda Müşavir
- Dr. Rosemöller, İktisat Bakanlığı'nda Müşavir
- Dr. Zöllner, Federal Çalışma Kurumu Müdürlerinden

Türk Heyeti:

- Bay Kemal Gökçedağ, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürü
- Bay Ekmel Onbulak, Türkiye Bonn Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri
- Dr. Bekam Bilaloğlu, Türkiye Bonn Büyükelçiliği Çalışma Ataşesi.

I. Her iki heyet, çeşitli müzakereler sonunda, nota görüşmesi suretiyle akdolan 30 Ekim 1961 tarihli Anlaşmanın aynı şekilde aşağıda yazılı hususlarda uygulanmasını Hükümetlerine tavsiye etmeyi kararlaştırmışlardır.

A. 2 inci maddeye aşağıdaki paragraf ilave olunacaktır.

"Her iki Hükümetçe faydalı bulunduğu takdirde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Almanya'daki işçilerinin hak ve menfaatlerini korumakla vazifeli olmak üzere Almanya'ya memurlar gönderebilecektir. Yetkili Alman makamları Türk memurlarının vazifelerini gereği şekilde yerine getirmelerinde istenilen yakınlığı göstereceklerdir."

B. 8 inci maddenin 3 üncü paragrafı aşağıdaki şekilde değiştirilecektir.

"İşçilerin mutabık kalınan hareket mahallinden işyerine kadar olan seyahat ve iâşe masrafları Federal Çalışma Kurumu tarafından karşılanacaktır. Federal Çalışma Kurumu işverenlerden "vasati masrafı aşan nispette bir Komisyon" tahsil eyleme yönüne gidebilecektir."

C. 9 uncu maddenin (ikamet müsaadesi 2 seneden fazla bir süre için verilmeyecektir) şeklindeki kısmı çizilecektir.

D. 10 uncu maddeye aşağıdaki 10 a maddesi ilave olunacaktır:

1) Her iki Hükümet temsilcilerinden oluşacak bir Karma Komisyon teşkil olunacaktır. İşbu Komisyon taraflardan birinin arzusu üzerine değişik tokuş yoluyla Almanya'da ve Türkiye'de toplanacaktır.

2) Temsilciler uzmanlarla görüşebileceklerdir.

3) Karma Komisyon aşağıdaki hususlarla meşgul olacaktır :

a) Anlaşmanın uygulamasından ortaya çıkan meseleleri tetkik ve icabında anlaşmanın iptalini teklif etmek,

b) Türk işçilerinin Federal Almanya'da işe yerleştirilmeleri ve istihdamları ile ilgili meseleleri tetkik etmek.

II. Her iki heyet ayrıca Türk işçilerinin Federal Almanya'da ikamet ve istihdamları ile ilgili aşağıdaki hususları da müzakere etmişlerdir:

A) Türk heyeti Almanya'da işçi olarak çalışmakta bulunan eşlerini vize almaksızın ziyaret eden işçi eşlerine Almanya'da çalışabilmelerini temin maksadıyla ilgili makamlar tarafından gerekli ikamet müsaadesinin verilmeyişinin kabule şayan bir davranış olmadığı üzerinde durmuştur. Buna mukabil Alman Heyeti, Alman Pasaport ve Yabancılar Polisi Mevzuatının Almanya'ya vizesiz giren yabancılara, çalışma maksadına hizmet edecek ikamet müsaadesi verilmesine maalesef imkan vermediğini belirtmiştir. Alman Heyeti, ayrıca Türk Heyetine, Almanya'da çalışmakta bulunan vatandaşlarının, ileride iş tutmak üzere eşlerini Almanya'ya getirmek istemeleri halinde önceden ikamet müsaadesi temin etmeleri gerektiğini bildirmiş ve bu hususta ilgililerin Almanya'ya yönelik seyahate çıkmalarından evvel

Türkiye'deki yetkili Alman Konsolosluklarına gereği için başvurabileceklerine işaretle bu hususta Alman Konsolosluklarına esasen talimat verildiğini ifade etmiştir.

B) Alman Heyeti, Federal Dışişleri Bakanlığının Türkiye'nin Bonn Büyükelçiliğine verdiği 10 Mart 1964 tarihli notasına temasa, Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğunun esasen ikamet müsaadesi bulunan aile reislerinin münferit pasaportlarına ailenin diğer fertlerini de aktarmak suretiyle, bunların da kendisine verilmiş bulunan ikamet ve çalışma müsaadesinden istifade ettirilmesi yönüne gittiğini bildirmiştir.

Türk Heyeti keyfiyetten bilgi edindiğini ve Dışişleri Bakanlığı'nın bahse konu 10 Mart 1964 tarihli notasını kısa zamanda cevaplandıracağını bildirmiştir.

C) Türk Heyeti, bazı hallerde Türk işçilerinin Almanya'da işe başladıktan sonra, sıhhi vaziyetlerinin bu işte devamlı surette çalışmalarını imkân vermeyecek bir duruma girmesi halinde işverenlerle büyük ihtilafa düştüklerini ve bu yüzden zorluk çektiklerini beyan etmiştir. Bu nevi işçiler her ne kadar işveren firma tarafından kendilerine yapılan masrafları ödemek suretiyle aralarındaki mukavelenin feshini talep etmekte iseler de bu teklif dikkate alınmayarak kendilerinin Türkiye'ye derhal dönmeleri zaruretiyle karşı karşıya buldukları keyfiyetine Alman Heyetinin dikkati çekildi.

Duruma tatminkâr bir çözüm yolu bulunması maksadıyla keyfiyetin Federal Çalışma Kurumuna intikal ettirileceği teyit olundu.

D) Türk Heyetinin, bazı özel hallerde mahsus olmak üzere, çocuk zamlarının doğrudan doğruya Türkiye'de tediyesi imkânlarının mevcut olup olmadığına dair sualine karşı Alman Heyeti 1.7.1964 tarihinde yürürlüğe girecek olan 14 Nisan 1964 tarihli Federal Çocuk Zammı Kanununun 12 inci maddesinin 3 üncü fıkrası hükmü çerçevesinde hareket edilmesi lazım geldiği şeklinde cevap vermiştir. Federal Çocuk Zammı Kanununun 12 inci maddesinin 3 üncü fıkrası ile ilgili tatbikata ait teferruat Federal Çalışma Kurumu ile yetkili Türk makamları arasında yapılacak bir anlaşma ile tayin edilecektir.

E) Türk Heyeti, iş akdinin sona ermesiyle Türkiye'ye dönen işçilerin, kendilerinden müteakip mali senenin 30 Nisan'ına kadar fazla tahsil edilen gelir vergilerini kendilerine iadesi için müracaat etmekte müşkülata maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Türk Heyetine bu şekilde memleketine dönen işçilerin hareketlerinden evvel fazla kesilen vergilerin iadesi maksadına matuf olmak üzere gerekli taleplerini doldurmaları lüzumunun duyurulması tavsiye olunmuştur. Bununla beraber Alman Dışişleri Bakanlığı Türk Heyetinin arzusuna atfen, fazla kesilen vergilerin talepname doldurmaksızın otomatikman iade edilebilmelerini temin için Federal Maliye Bakanlığı nezdinde teşebbüste bulunmayı ve neticesinden Türkiye Bonn Büyükelçiliğine bilgi vermeyi kabul etmiştir.

F) Türk Heyeti, Almanya'da vefat eden Müslüman Türklerin defnedilebilecekleri özel mezarlıklar veya genel mezarlıklarda hususi bazı yerlerin tahsisinin mümkün olup olmadığını sormuştur. Türk Heyetine, mevzuun yetkili Alman makamlarına intikal ettirilerek tetkik edileceği ve neticesinden Bonn Büyükelçiliğine malumat verileceği cevabı verilmiştir.

G) Alman Heyeti Türkiye'nin, Alman İrtibat Bürosunda vazifeleri giriş ve çalışma vizesinden muaf tutmasını rica etmiştir. Türk Heyeti Alman Heyetinin bu yoldaki arzusuna uygun bir hal tarzı bulunması için gayret sarf edileceğini beyan etmiştir.

H) Alman Heyeti, Alman İrtibat Bürosunun ihtiyacı olan bazı tüketim maddeleri ile, özellikle röntgen filmi ve cihazlarının gümrük resminden muaf tutulmasına dair arzularının henüz yerine getirilemediğine işaret etmiştir. Almanlar, Alman İrtibat Bürosu için bir röntgen cihazı gümrük vergi ve resimlerinden muaf olarak sadece İrtibat Bürosunda kullanılmak üzere ve cihazın kullanılmasının sona ermesini müteakip tekrar Türkiye dışına çıkarılmak kaydıyla, ithal etmek istemektedir. Bu hususu Ankara'daki Alman Büyükelçiliği garanti etmektedir.

Alman Heyeti, bir röntgen cihazının Alman İrtibat Bürosunda kullanılması halinde, Türk işçilerinin bundan büyük ölçüde istifade edeceklerini, bir diğer ifade ile masraftan tasarruf edeceklerini bildirmiştir.

Türk Heyeti, Alman Heyetinin bu arzusunun dikkate alınması için durumu Hükümetine intikal ettireceğini teyit etmiştir.

İ) Alman Heyeti Türkiye'nin Türk işçilerinin buradaki kazançlarının mümkün olduğu nispette büyük bir kısmının Türkiye'ye transferine imkânlar hazırlamasındaki menfaat ve emniyete temas etmiştir. Türk Heyeti bu tür transferleri teşvik edecek bir kanunun hazırlanmakta bulunduğunu beyan etmiştir.

J) Alman Heyeti, Türk makamlarının, Türkiye ile Almanya arasında mal mübadelesi ile ilgili 16.2.1962 tarihli Anlaşmaya atıfta bulunarak, Türkiye'ye dönen işçilerden şahsi eşyaları için de Menşe Şahadetnamesini talep ettiğini ve bu durumun Alman Ticaret Odalarının işlerini ağırlaştırdığını ifade etmiştir.

Türk Heyeti, böyle bir durumun kendilerince malum bulunmadığını beyanla bu hususla ilgili teferruatı bilahare bir nota ile bildirmeyi kabul etmiştir.

Bonn'da 20 Mayıs 1964 tarihinde tanzim olunmuştur.

C.Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk Firmaları İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma

20.12.1991 tarih 21087 Sayı Resmi Gazete'de yayınlanmış hali.

Türkiye Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümetleri

Ekonomik, sınai ve teknik işbirliğinin karşılıklı yararının takdiri içinde, ekonomik işbirliğini teminat altına almak amacıyla işgücü piyasasının ihtiyaçları dikkate alınarak Türk firmalarının işçilerinin gönderilmesi ve istihdamını sağlam bir temele oturtmak arzusuyla ,

İstisna akdine dayanarak işbirliği yapan Alman ve Türk işçilerinin gönderilmesi ve istihdamı imkanlarını iyileştirmek maksadıyla,
Aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varmışlardır.

Madde 1

(1) Bir Türk işvereni ile Almanya Federal Cumhuriyeti'nde mukim bir firma arasında istisna akdine dayanarak Almanya Federal Cumhuriyeti'ne geçici bir iş için gönderilen Türk işçilerine (istisna akdi-işçisi) işgücü piyasasının durumu ve gelişmeleri dikkate alınmaksızın çalışma izni verilir.

(2) Bu anlaşma, Türk-Alman firmalarının işbirliği ile üçüncü ülkelerde yapılacak bir işin hazırlık çalışmaları amacıyla bir istisna akdine dayanarak Almanya Federal Cumhuriyeti'ne gönderilecek işçiler için uygulanmaz.

Madde 2

(1) İstisna akdi-işçisi sayısı 7 bin olarak tespit edilmiştir. Bu sayı yıllık ortalama sayıyı ifade eder.

(2) Çalışma izni sadece, yerine getirilmesi esas itibarıyla mesleki niteliğe sahip işçi gerektiren istisna akdinin ifasında çalıştırılacak işçilere verilir. Ancak, işin yürütülmesi için gerekli olması halinde mesleki niteliği olmayan işçilere de çalışma izni verilir.

Madde 3

(1) Tespit edilen istisna akdi-işçisi sayısı Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından Türk firmaları arasında paylaşılır. Tespit edilen sayıya uyulmasının temini için Türk tarafınca münferit istisna akitlerini kayıt edecek ve onaylayacak bir kuruluş görevlendirilir.

(2) Akit tarafların anlaşmanın uygulanmasından sorumlu kuruluşları istisna akdi-işçilerinin bir bölge veya sektörde toplanmamasına özen gösterirler.

Madde 4

(1) 2. maddenin 1.fıkrasının 1.cümlesinde tespit edilen sayı, aşağıda belirtilen şekilde işgücü piyasasındaki gelişmeye göre ayarlanır.

İşgücü piyasasındaki bir iyileşme halinde, anlaşmanın yürürlüğe girdiğinde belirlenmiş olan sayı, son 12 ay içerisinde işsizlik oranındaki her tam yüzde bir puanlık düşüş için yüzde beş oranında artırılır. İşgücü piyasasındaki bir kötüleşme halinde ise, söz konusu sayı aynı şekilde düşürülür. Bunun için, içinde bulunulan yıl ile bir önceki yılın 30 Haziran tarihi itibarıyla işsizlik oranları mukayese edilir. Değişiklikler, içinde bulunulan yılın 1 Ekim tarihinden itibaren dikkate alınır. Yeni kontenjan, küsuratsız olarak 10'a bölünecek şekilde tam sayıya tamamlanır.

(2) Almanya Federal Cumhuriyeti Federal Çalışma ve Sosyal Düzen Bakanlığı, 1. fıkrada hesaplanan kontenjanı her yılın 31 Ağustos tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirir.

Madde 5

(1) Çalışma izni sadece, sadece istisna akdi-işçisine ödenecek ücretin, yurtdışı istihdam payı da dahil olmak üzere kıyaslanabilir nitelikteki işçiler için ilgili Alman toplu iş sözleşmelerinde öngörülen ücrete tekbül etmesi halinde verilir.

(2) Bunun dışında, çalışma izninin verilmesi, verilmekten imtina edilmesi ve iptali konularında mevcut mevzuat uygulanır. İstisna akdinin bir örneği, zamanında, yetkili Eyalet Çalışma Dairesine verilir. Eyalet Çalışma Dairesi akdi başvurusunu zaman geçirmeden inceleyecek ve onaylayacaktır.

Madde 6

(1) Çalışma izni, istisna akdi faaliyetlerinin muhtemel devamı süresi için verilir. Çalışma izninin azami süresi kaideden 2 yıldır. İstisna akdi faaliyetinin önceden tahmin edilmeyen bir olay nedeniyle 2 yıldan fazla sürmesi halinde, çalışma izni 6 aya kadar uzatılır. İstisna akdi faaliyetinin 2 yıldan fazla süreceği peşinen belli ise, çalışma izni azami üç yıla kadar verilir.

(2) Bir işin bitirilmesinden sonra diğer bir istisna akdi faaliyeti için müracaat halinde, müsaade edilmiş olan 2 yıllık azami süre çerçevesinde yeni bir çalışma izni verilebilir. Önceden tahmin edilmeyen bir olay nedeniyle bu çalışma izni 6 aya kadar uzatılır.

(3) Çalışma izni, belirli bir istisna akdinin uygulanması amacıyla belirli bir mesleki faaliyet için verilir. Gerekçelendirilen istisnai hallerde çalışma izni, birden fazla istisna akdi için verilir. Türk firması, çalışma izninin öngörülen geçerlilik süresi içinde işçinin başlamış bulunan diğer bir istisna akdi faaliyetinde geçici olarak çalıştırılabilir. Firma bu değişikliği, yetkili Eyalet Çalışma Dairesine derhal bildirmek zorundadır. Eyalet Çalışma Dairesi, buna uygun çalışma izni verilmesini sağlar.

(4) Münferiden yönetici veya idari personel olarak çalışan işçilere azami 4 yıl için çalışma izni verilir.

Madde 7

İşinin bitiminde Almanya Federal Cumhuriyeti'ni terk eden bir istisna akdi-işçisi, ülkeyi terk ettiği tarih ile yeniden geldiği tarih arasında geçen sürenin önceki sınırlı oturma izninin toplam geçerlilik süresinden daha kısa olmaması şartıyla yeni bir istisna akdi çerçevesinde tekrar çalışma izni alabilir. 1'nci cümlede sözü edilen süre en fazla 2 yıldır, istisna akdi-işçisinin ülkeyi terk etmeden önce Almanya Federal Cumhuriyeti'nde 9 aydan daha fazla çalışmamış olması halinde bu süre 3 aydır.

Madde 8

(1) Almanya Federal Cumhuriyeti'nin yetkili dış temsilciliği, Türk işverenin müracaatı üzerine 3 aylık vize verilir. Vize verilir verilmez işçiler ülkeye giriş yapabilirler.

İşçiler, vize geçerlilik süresi sona ermeden, zamanında ikamet mahalleri için yetkili yabancılar dairesinden gerekli sınırlı oturma izni talep etmelidirler.

(2) Almanya Federal Cumhuriyeti'ne girişten sonra, yetkili kılınacak olan Çalışma Dairesine Çalışma İzni için derhal müracaat edilmelidir.

Madde 9

Almanya Federal Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Düzen Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu Anlaşma çerçevesinde sıkı işbirliği yaparlar. Akit taraflar Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin gerekli bilgi alış-verişinde bulunurlar. İhtiyaç halinde bir akit tarafın isteği üzerine, bu anlaşmanın uygulanması ile ilgili sorunların görüşüleceği bir Türk-Alman Karma Çalışma Grubu teşkil eder.

Madde 10

Bir istisna akdine dayalı olarak istihdamlarına izin verilen işçilerin Almanya Federal Cumhuriyeti Federal Çalışma Dairesinin izni olmaksızın, üçüncü bir şahsa çalışmak üzere devredilmeleri halinde, bu firmaya gelecek hesap döneminde tahsis edilecek istisna akdi-işçisi sayısı yıllık ortalama işçi sayısı kadar azaltılır. Üçüncü maddenin 1'inci fıkrasına göre kendilerine tahsis edilen sayıdan daha fazla istisna akdi-işçisi veya çalışma izni veya oturma izni alamayan işçi istihdam eden Türk işverenleri aynı işleme tabi tutulur. Tekraren izinsiz işçi devreden veya istihdam eden Türk işverenlerinin işçilerine artık çalışma izni verilmez.

Madde 11

(1) Bu Anlaşma imzalandığı tarihte yürürlüğe girer.

(2) Bu Anlaşma süresiz olarak akdedilmiştir.

(3) Bu Anlaşma, her yılın 30 Haziran tarihine kadar, 30 Aralık tarihi itibarıyla geçerli olmak üzere yazılı ihbar kaydıyla feshedilebilir. Anlaşmaya dayanarak verilen çalışma izinleri fesihten etkilenmez. Fesih tarihinde, Eyalet Çalışma Dairesinin önceden müsaade ettiği bir istisna akdi mevcut ise bu akdin ifası için garanti edilmiş olan çalışma izinleri verilir.

Bu Anlaşma, Türkçe ve Almanca metinleri aynı derecede bağlayıcı olmak üzere Ankara'da 18 Kasım 1991 tarihinde iki asıl nüsha olarak imzalanmıştır. (Anlaşma 20 Aralık 1991 tarih,21087 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.)¹⁶⁰

¹⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları**, Ankara, 1973

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

Başlangıç

Bu Sözleşmeye Taraf Olan Devletler, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş insan hakları ile ilgili temel belgelerde yer alan ilkeleri, özellikle insan Hakları Evrensel Beyannamesini,(217 A (III) Sayılı Karar); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Anlaşmayı (2200 A (XXI) Sayılı Karar eki); Medenî ve Siyasal Haklara Dair Uluslararası Anlaşmayı (2200 A (XXI) Sayılı Karar eki, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Anlaşmayı (2106 A (XX) Sayılı Karar eki) ve Çocukların Haklarına Dair Anlaşmayı (34/180 Sayılı Karar eki) göz önüne alarak;

Uluslararası Çalışma Teşkilâtının görev çerçevesi içinde oluşturulmuş ilgili belgelerde belirlenen standartlar ve ilkeleri, özellikle, İş Bulma Amaçlı Göç ile İlgili Anlaşmayı (97 Sayılı), Aşağılayıcı Şartlarda Göçler ve Göçmen İşçilere Yapılacak Muamele ve Sağlanacak İmkânlar Konusunda Eşitlik Prensiplerinin Teşviki ile İlgili Anlaşmayı (143 Sayılı), İş Bulma Amaçlı Göç ile İlgili Tavsiyeyi (86 Sayılı), Göçmen İşçilerle İlgili Tavsiyeyi (151 Sayılı), Zorla veya Kuvvet Kullanarak İşgücü İstihdam Etmenin İlgâ Edilmesine Dair Anlaşmayı (105 Sayılı) göz önüne alarak;

Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtının Eğitimde Ayrımcılığın önlenmesine Dair Anlaşması'nda (Birleşmiş Milletler, Anlaşmalar Serisi, Cilt No. 429, Sayı 6193) belirtilen ilkelerin önemini tekrar teyit ederek; İşkencenin ve Diğer Zalimane, insanlık dışı ve Küçültücü Muamele ve Cezanın önlenmesine Dair Anlaşmayı (39/46 Sayılı Kararın eki); Suçun önlenmesi ve Sanıklara Yapılacak Muameleye Dair Dördüncü Birleşmiş Milletler Kongresi Bildirisini) (Bakınız: Suçun Önlenmesi ve Sanıklara Yapılacak Muamele Konusunda Dördüncü Birleşmiş Milletler Kongresi, Kyoto, Japonya, 17–26 Ağustos 1979: Sekreteryaya tarafından hazırlanan rapor) (B.M. Yayınları, Satış No. E.71.IV.8)), Yasa Uygulayıcılarının Davranış Biçimleri (34/169 Sayılı Karar ve eki) ve Köleliğin önlenmesi ilgi İlgili Anlaşmaları (Bakınız: İnsan Hakları Uluslararası Belgeler Derlemesi) (B.M. Yayınları, Satış No. : E.88.XIV.1) hatırdâ tutarak,

Uluslararası Çalışma Teşkilâtının amaçlarından birinin, Anayasasında da ifade edildiği üzere, yabancı ülkelerde istihdam edilen işçilerin menfaatlerinin korunması olduğunu hatırlayarak ve anılan örgütün göçmen işçiler ve aile fertleri ile ilgili konulardaki bilgi birikimini ve tecrübelerini akıldâ tutarak;

Göçmen işçiler ve aile fertleri ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Teşkilâtının muhtelif organlarında, özellikle, başta, İnsan Hakları Komisyonu, Sosyal Kalkınma Komisyonu, B.M. Gıda ve Tarım Teşkilâtı, B.M. Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı, Dünya Sağlık Teşkilâtı'nda ve diğer uluslararası teşekküllerde yapılmış ve yapılmakta olan çalışmaların önemini müdrîk olarak,

Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının korunmasına yönelik olarak bölgesel veya ikili düzeyde bazı Devletler tarafından gerçekleştirilen gelişmeleri ve bu alanda ikili ve çok taraflı sözleşmeler imzalanmasının Önem ve faydasını da keza müdrîk olarak,

Milyonlarca insanı ilgilendiren ve uluslararası toplumda çok sayıda Devleti etkileyen göç olayının önemini ve kapsamını idrak ederek,

Göçmen işçi hareketlerinin Devletler ve ilgili halklar üzerindeki etkilerinin bilincinde olarak ve göçmen işçilere ve aile fertlerine yapılacak muamele ile ilgili temel ilkelerin kabul edilmesi yoluyla Devletlerin tutum ve davranışları arasında uyum sağlanmasına katkıda bulunabilecek kuralları tesis etmeyi arzu ederek,

Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin diğer nedenler yanında, Orijin Devletten ayrı olmaları ve İstihdam Devletinde bulunmaktan dolayı güçlüklerle karşılaşabilmeleri gibi nedenlerle, sık sık içine düştükleri hassas durumu dikkate alarak,

Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının her yerde yeterli şekilde tanınmamış olduğu ve bu nedenle bu hakların uygun biçimde uluslararası korunma altına alınmalarının gerektiği inancında olarak,

özellikle ailelerin parçalanmasına yol açması sebebiyle, göç olayının göçmen işçilerin hem kendileri, hem de aile fertleri bakımından sık sık ciddi sorunlara neden olduğu gerçeğini göz önüne alarak,

Göç olayının neden olduğu insanî sorunların göçün düzensiz bir ortamda yapılması halinde çok daha ciddi sorunlara yol açtığını akılda tutarak ve bu nedenle gizli göçmen işçi hareketlerinin ve işçi kaçakçılığı olaylarının, aynı zamanda göçmen işçilerin temel insan haklarının korunmasını sağlayarak önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacına yönelik uygun tedbirlerin alınmasının teşvik edilmesi gereğine inanarak;

Kayıtlı olmayan veya düzensiz bir durumda bulunan işçilerin diğer işçilere göre genelde daha olumsuz koşullar içinde istihdam edildiklerini ve bazı işverenlerin haksız rekabet koşullarının sağlayacağı menfaatlerden yararlanmak amacıyla bu tür işçileri istihdam etmek eğiliminde olduklarını göz önüne alarak,

Tüm göçmen işçilerin temel insan haklarının daha geniş bir şekilde tanınması halinde düzensiz bir durumda bulunan göçmen işçilerin istihdam edilmesi yollarına başvurulmasının cazip olmaktan çıkarılabileceği ve bunun da ötesinde durumları mahallî mevzuata uygun olan göçmen işçilere ve aile fertlerine belirli bazı ilave haklar verilmesinin tüm göçmenleri ve işverenleri ilgili Devletler tarafından tesis edilmiş kanunlara ve kurallara uymaya ve saygı göstermeye teşvik edeceğini de göz önüne alarak,

Bu nedenle evrensel olarak uygulanabilecek kapsamlı bir anlaşma metni içinde temel kuralları teyit ve tesis etmek suretiyle, tüm göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının uluslararası korunmasının gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulduğuna inanarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır;

KISIM I Kapsam ve Tanımlar

Madde 1:

1. Bu Sözleşme bundan sonra belirtilen durumlar istisna olmak üzere, cinsiyet, ırk, renk, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüş, millî, etnik veya sosyal köken, tabiyet, yaş, ekonomik durum, mülkiyet, medenî hal, doğum veya diğer statüler açısından hiçbir farklılık gözetilmeksizin, tüm göçmen işçilere ve ailelerine uygulanır.

2. Bu Sözleşme göçmen işçilerin ve aile fertlerinin, göçe hazırlık, hareket, transit geçiş ve istihdam Devletinde kazanç getiren bir işte çalışma ve ikamet süresinin tamamı ile Orijin Devlete veya mutadı olarak ikamet edilen Devlete dönüş dahil olmak üzere, göç sürecinin tamamı süresince uygulanacaktır.

Madde 2:

Bu Sözleşme metninde yer alan;

1. "Göçmen İşçi" kavramı, vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir Devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan bir kişiye atıfta bulunur

2. (a) "Sınır İşçisi" kavramı, komşu bir Devlette mutad ikametgâhını muhafaza eden ve normal olarak her gün veya en az haftada bir kez normal ikametgâhına dönen bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(b) "Mevsimlik işçi" kavramı, niteliği gereği mevsimsel şartlara bağımlı olan ve sadece yılın bir kısmında yapılabilen işi yapan bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(c) Balıkçıları da içeren "Gemi Adamı" kavramı, vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir Devlete kayıtlı bir gemide istihdam edilen bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(d) "Sahil Açığındaki Tesiste Çalışan İşçi" kavramı, vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir Devletin egemenlik alanı içinde yer alan bir sahil açığındaki tesiste istihdam edilen bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(e) "Gezici İşçi" kavramı, bir Devlette mutad ikametgâhı olan, fakat yaptığı işin niteliği dolayısıyla, kısa süreler için, başka bir Devlete veya Devletlere seyahat etmek mecburiyetinde olan bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(f) "Projeye Bağlı İşçi" kavramı, istihdam edileceği Devlete belirli bir süre için ve sadece işvereni tarafından bu Devlette gerçekleştirilmekte olan bir projede çalışmak üzere kabul edilen bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(g) "Belirli Bir İş İçin İstihdam Edilen İşçi" kavramı, aşağıda tarif edilen bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

(i) işvereni tarafından, kısıtlı ve belirlenmiş bir süre ile belirli bir görevi yerine getirmek için, istihdam edileceği bir Devlete gönderilen göçmen bir işçi; veya

(ii) Profesyonel, ticarî, teknik veya diğer yüksek düzeyde özel yetenek gerektiren bir işte kısıtlı ve belirli bir zaman için görevli göçmen bir işçi; veya

(iii) İstihdam Devletindeki işverenin isteği üzerine kısıtlı ve belirli bir süre için geçici veya kısa süreli bir işte çalışan göçmen bir işçi;

Oturma müsaadesinin bitim tarihinde veya şayet bu özel görevi veya işi daha fazla yürütmüyor ise daha erken bir tarihte göçmen işçinin İstihdam Devletinden ayrılması talep edilir.

(h) "Serbest Çalışan İşçi" kavramı, bir çalışma mukavelesi olmadan kazanç getiren bir faaliyetle istihgal eden ve hayatını normal olarak bu şekilde ya tek başına ya da aile fertleri ile birlikte çalışarak kazanan göçmen bir işçiye ve İstihdam Devletinde uygulanan mevzuat veya ikili veya çok taraflı anlaşmalar uyarınca "serbest çalışan işçi" olarak tanınan diğer herhangi bir göçmen işçiye atıfta bulunur.

Madde 3:

Bu Sözleşme aşağıda belirtilen kişilere uygulanmayacaktır:

(a) Kabulleri ve statüleri genel uluslararası hukuk veya uluslararası özel anlaşmalar veya sözleşmeler ile düzenlenen uluslararası kuruluşlar ve temsilcilikler tarafından gönderilen veya istihdam edilen kişiler veya resmî görevleri ifa etmek üzere bir Devlet tarafından ve ülke dışına gönderilen veya istihdam edilen kişiler;

(b) Bir Devlet tarafından veya onun adına kalkınma programlarına ve diğer işbirliği programlarına katılmak üzere, ülke dışına gönderilen veya ülke dışında istihdam edilen, kabulü ve statüsü istihdam eden Devlet ile akdedilmiş anlaşma ile düzenlenen ve bu anlaşma uyarınca göçmen işçi sayılmayan kişiler;

(c) Kendi Devletinden başka bir Devlette yatırımcı olarak ikametgâh edinen kişiler;

(d) İlgili Taraf Devletin ulusal mevzuatında veya o Taraf Devleti bağlayan uluslararası anlaşmalarda öngörülmemişse, mülteciler ve vatansızlar;

(e) öğrenciler ve stajyerler;

(f) İstihdam sağlayan Devlette ikamet etmelerine ve kazanç getirici bir faaliyette bulunmalarına müsaade edilmeyen gemi adamları ve sahi' açığında kurulmuş bir tesiste çalışan işçiler.

Madde 4:

Bu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda "aile fertleri" kavramı, göçmen işçilerle evli kişilere veya onlarla yürürlükte olan mevzuat uyarınca evlenmeye eşit neticeler doğuran bir ilişki içinde bulunan kişilere, kendilerine bağımlı çocuklarına ve yürürlükteki kanunlar veya ilgili Devletler arasında akdedilmiş ikili veya çok taraflı anlaşmalar uyarınca aile ferdi sayılan diğer bağımlı kişilere atıfta bulunur.

Madde 5:

Bu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda, göçmen işçiler ve aile fertleri;

(a) İstihdam sağlayan Devlete o Devletin kanunları ve o Devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar uyarınca, girmek, oturmak ve kazanç getirici bir faaliyette bulunmak üzere müsaade verilmişse kayıtlı ve düzenli durumda olarak değerlendirilir;

(b) Bu maddenin yukarıdaki (a) alt paragrafında öngörülen şartlara uymuyorsa kayıtsız ve düzensiz durumda olarak değerlendirilir.

Madde 6:

Bu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda;

(a) "Orijin Devlet" kavramı ilgili kişinin vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu Devlet anlamına gelir;

(b) "İstihdam Devleti" kavramı, duruma göre, göçmen işçinin kazanç getirici bir faaliyette bulunacağı, bulunmakta olduğu veya bulunmuş olduğu bir Devlet anlamına gelir;

(c) "Transit Devlet" kavramı, ilgili kişinin İstihdam Devletine gitmek, veya İstihdam

Devletinden Orijin Devlete veya mutad ikametgâhı bulunduğu Devlete gitmek amacıyla transit geçiş yaptığı herhangi bir Devlet anlamına gelir.

KISIM II HAKLAR KONUSUNDA AYIRIMCILIK YAPILMAMASI**Madde 7:**

Taraf Devletler, insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmeler uyarınca, kendi ülkeleri içinde yaşayan veya yasal yetki alanına giren tüm göçmen işçilere ve aile fertlerine, cinsiyet, ırk, renk, dil, din veya inanç, siyasal veya diğer görüşler, millî, etnik veya sosyal köken, vatandaşlık, yaş, ekonomik durum, mülkiyet, medenî durum, doğum veya diğer statüler gibi nedenlerle hiçbir ayırıcılık yapmaksızın bu Sözleşmede öngörülen haklara saygı göstermeyi ve uygulamayı taahhüt ederler.

KISIM III TÜM GÖÇMEN İŞÇİLERİN VE AİLE FERTLERİNİN İNSAN HAKLARI**Madde 8:**

1. Göçmen işçileri ve aile fertleri Orijin Devletleri dahil her Devleti terk etmekte hürdürler. Bu hak kanunda öngörülen sınırlamalar, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı veya ahlâkını veya diğer şahısların hak ve hürriyetlerini korumak için gerekli sınırlamalar ve bu Sözleşmede tanınan diğer haklarla uyumlu sınırlamalar istisna olmak üzere, hiçbir sınırlamaya tabi tutulamaz.

2. Göçmen işçiler ve aile fertleri kendi Orijin Devletlerine her zaman girmek ve orada kalmak hakkına sahip olacaklardır.

Madde 9:

Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin yaşama hakkı kanunla korunacaktır.

Madde 10:

Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz.

Madde 11:

1.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi esarete veya zorbalıkla çalıştırılmaya tabi tutulamaz.

2.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdinden güç kullanılarak veya zorla çalışma talebinde bulunulamaz.

3.Bu maddenin 2 nci paragrafı, bir suçun cezası olarak ağır iş ve hapis cezalarının kanunla hükmedilebileceği Devletlerde, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş bir karar gereğince ağır şartlarda çalışma cezasının uygulanmasına engel teşkil etmez.

4.Bu maddenin amacı doğrultusunda "Kuvvet kullanılarak veya zorla çalıştırılmak" kavramı aşağıdaki hususları kapsamaz:

a)Bu maddenin 3 üncü paragrafında bahse konu edilmeyen, bir mahkemenin yasal bir kararı gereğince tutuklu bulunan veya böyle bir tutukluluk durumundan şartlı olarak serbest bırakılmış bir kişiden normal olarak istenen herhangi bir iş veya hizmet,

b)Toplumsal yaşam ve refahı tehdit eder nitelikte olağanüstü durumlarda veya doğal afet karşısında yapılması istenen herhangi bir hizmet;

c)Normal medenî yükümlülükler arasında yer alan ve aynı zamanda ilgili Devletin vatandaşları için de zorunlu olan herhangi bir iş veya hizmet.

Madde 12:

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptirler. Bu hak, kendilerinin seçeceği bir dine veya inanca sahip olmak veya geçmek hürriyetini ve bireysel veya diğer kişilerle bir topluluk meydana getirmiş olarak din ve inançlarını ibadet, dinî kurallara bağlılık, uygulama ve öğretme şeklinde açıklamak hürriyetini kapsar.

2 Göçmen işçiler ve aile fertleri, kendi seçtikleri bir dine veya inanca sahip olmak veya geçmek özgürlüklerine zarar verecek zorlamalara maruz bırakılamazlar.

3.Bir insanın dinini veya inancını açıklama hürriyeti ancak kanunda tarif edilen ve kamu güvenliğinin, düzeninin, sağlığının veya ahlâkının veya başkalarının temel hak ve hürriyetlerinin korunması açısından lüzumlu olan sınırlamalara tabi tutulabilirler.

4.Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, en az birisi göçmen işçi olan ebeveynlerin ve uygulanabilmesi durumunda, kanunî vasilerin, çocuklarına kendi inançları doğrultusunda din ve ahlâk eğitimi verme özgürlüklerine saygı göstermeyi taahhüt ederler.

Madde 13:

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri dışarıdan müdahale olmaksızın fikir ve düşünce özgürlüğüne sahip olacaklardır.

2.Göçmen işçiler ve aile fertleri ifade hürriyetine sahip olacaklardır; bu hak, her türlü bilgiyi ve düşüncüyü, sınır tanımaksızın, sözlü, yazılı veya basılı olarak, sanat şeklinde veya seçecekleri bir araç vasıtasıyla, araştırmak, almak ve yaymak hürriyetini de kapsayacaktır.

3.Bu maddenin 2 nci paragrafında öngörülen hakkın kullanılması beraberinde özel yükümlülükler ve sorumluluklar getirir. Bu nedenle, bu hak bazı kısıtlamalara tabi tutulabilir, ancak bunlar sadece kanunla belirlenen kısıtlamalar olabilir ve aşağıda belirtilen nedenlere dayanabilir:

a)Diğer kişilerin haklarına ve haysiyetlerine saygı göstermek için,

b)İlgili Devletlerin millî güvenliğinin veya kamu düzeninin veya kamu sağlık ve ahlâkının korunabilmesi için,

c)Herhangi bir şekilde savaş propagandasının önlenmesi için;

d)Ayrımcılığı, düşmanlığı veya şiddeti körükleyen millî, ırksal veya dinsel nefret duygularının herhangi bir şekilde savunulmasının önlenmesi amacıyla.

Madde 14:

Hiçbir göçmen işçinin veya aile ferdinin özel hayatına, ailesine, konutuna, mektuplaşmasına veya diğer şekilde haberleşmesine keyfî ve gayrî kanunî müdahalelerde bulunulamaz; şeref ve haysiyetlerine gayri kanunî saldırılar yapılamaz. Her bir göçmen işçi ve aile ferdi bu tür saldırılara ve müdahalelere karşı kanunun öngördüğü korumadan yararlanma hakkına sahip olacaktır

Madde 15:

Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi, ister bireysel, ister başkalarıyla ortak olarak mal-mülk edinme hakkından keyfî bir şekilde mahrum bırakılamaz İstihdam Devletinde yürürlükte olan kanunlar uyarınca, bir göçmen işçinin veya aile ferdinin sahip olduğu değerler kısmen veya tamamen kamulaştırıldığı takdirde, ilgili şahsın adil ve yeterli tazminat almaya ha*« olacaktır.

Madde 16

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri özgürlük ve kişi güvenliği hakkına sahip olacaklardır.

2.Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin ister kamu görevlilerinden ister öze kişiler, gruplar veya kuruluşlardan kaynaklansın, şiddet, fiziksel incinme tehdit ve korkutma gibi eylemlere karşı Devlet tarafından etkili biçimde korunmaya hakları olacaktır.

3.Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin kimliklerinin kontrolü kanun-uygulayıcısı görevliler tarafından kanunla belirlenen usullere uygun ola=* yapılacaktır.

4.Göçmen işçiler ve aile fertleri, bireysel veya toplu olarak, keyfî tutuklamaya veya gözaltına almaya maruz bırakılamazlar; kanunla belirlenen-usullere uygun durumlar ve nedenler dışında özgürlüklerinden mahrum-edilemezler.

5.Tutuklandıkları zaman, göçmen işçiler ve aile fertleri, imkânlar ölçüsünde anladıkları bir lisanla, tutuklanma sebepleri hakkınca bilgilendirilecekler ve anladıkları bir lisanla kendilerine yöneltilen suçlamaⁿ hakkında gecikmeksizin kendilerine bilgi verilecektir.

6.Göçmen işçiler ve aile fertleri, ceza gerektiren bir suç iddiasıyla gözaltına alındıklarında veya tutuklandıklarında, yetkili hâkim veya kanuna yargılama yetkisi verilmiş bir görevlinin önüne çıkarılacaklar ve makul bir süre içerisinde yargılanacak ya da serbest bırakılacaklardır Yargılanma» bekleme süresi boyunca tutuklu bulundurulmaları genel bir kura olmamalıdır; ancak serbest bırakılmak, yargı sürecinin herhangi bir aşamasında ve gerekirse, kararın ifası için, tekrar yargı önünde ispat-ı vücut edilmesini güvenceye almak koşuluna bağlı kılınabilir.

7.Bir göçmen işçi veya aile fertlerinden birisi tutuklandığı veya yargılanmak üzere cezaevine konulduğu veya başka herhangi bir şekilde gözaltına alındığı takdirde;

a)Vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu Orijin Devletin veya o Devletin menfaatlerini temsil eden bir Devletin diplomatik veya konsolosluk

makamları, tutuklanan kişi talep ettiği takdirde, tutuklanma veya gözaltına alınma durumu ve sebepleri hakkında gecikmeksizin bilgilendirilmelidirler:

b)İlgili kişi anılan makamlarla haberleşme hakkını haiz olacaktır, ilgili kişinin anılan makamlara göndermek istediği herhangi bir haber gecikmeksizin ulaştırılmalıdır ve ilgili kişi ayrıca anılan makamlar tarafından gönderilen mesajları gecikmeksizin almak hakkına sahip olacaktır.

c)İlgili kişi, anılan makamların temsilcileriyle görüşmek ve kendi yasal temsil edilme hakkına ilişkin olarak onlarla düzenlemeler yapmak üzere, bu hak ve varsa ilgili Devletler arasında yürürlükte olan anlaşmalardan kaynaklanan haklar konusunda gecikmeksizin bilgilendirilecektir.

8.Tutuklama veya gözaltına alınma yoluyla hürriyetlerinden mahrum kalan göçmen işçiler veya aile fertleri, tutukluluk durumlarının kanuna uygun olup olmadığının gecikmeksizin karara bağlanabilmesi ve gözaltına alınma hali yasal değilse serbest bırakılmaları amacıyla yetkili bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptirler. Mahkemeye başvurduklarında, şayet kullanılan lisanı konuşamıyorlar veya anlayamıyorlarsa, kendilerine, gerekirse malî yük getirmeyecek şekilde, ücretsiz tercüman hizmetleri sağlanmalıdır.

9.Yasalara aykırı şekilde tutuklanan veya gözaltına alınan göçmen işçilerin ve aile fertlerinin tazminata yasal hakları olacaktır.

Madde 17:

1.Hürriyetlerinden mahrum kalan göçmen işçiler ve aile fertlerine temel insan haysiyeti ve kültürel kimlikleri bakımından saygılı ve insanca muamele yapılacaktır.

2.Sanık durumundaki göçmen işçiler ve aile bireyleri, istisnâî şartlar dışında, hüküm giymiş kişilerden ayrı tutulacaklar ve haklarında henüz hüküm verilmemiş kişi olarak durumlarına uygun muamele göreceklidir. Sanık gençler yetişkinlerden ayrı tutulacaklar ve mümkün olabilecek en kısa zamanda yargılanmak üzere mahkeme önüne çıkarılacaklardır.

3.Herhangi bir göçmen işçi veya aile ferdi, bir Transit Devletinde veya bir istihdam Devletinde göç ile ilgili yasaların ihlali sebebiyle gözaltına alınması halinde, imkânlar ölçüsünde, hüküm giymiş veya yargılanmak üzere gözaltında bulunan kişilerden ayrı bir yerde bulundurulacaktır.

4.Yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş karar gereğince geçirilmekte olan hapis süresince, göçmen işçiye veya aile ferdine yapılacak muamelenin temel amacı onun topluma yeniden kazandırılması olacaktır. Genç hükümlüler yetişkinlerden ayrı bir yerde bulundurulacaklar ve yaş ve hukukî statülerine uygun muamele göreceklidir.

5.Gözaltı veya tutukluluk süresince, göçmen işçiler ve aile fertleri, aile fertleri tarafından kendilerine yapılacak ziyaretler sırasında buldukları ülkenin vatandaşlarına sağlanan haklardan aynen yararlanacaklardır.

6.Bir göçmen işçinin hürriyetinden mahrum bırakılması halinde, ilgili Devletin yetkili organlarınca, eş ve küçük çocuklar başta olmak üzere, işçinin aile fertleri bakımından ortaya çıkabilecek sorunlar dikkate alınacaktır.

7.Göçmen işçiler ve aile fertleri, Transit Devlette veya İstihdam Devletinde yürürlükteki kanunlar uyarınca gözaltına alındıkları veya tutuklandıklarında, anılan Devletlerin aynı durumdaki vatandaşları ile eşit haklardan yararlanacaklardır,

8. Bir göçmen işçi veya aile ferdi, göç ile ilgili yasaların herhangi bir şekilde ihlal edilip edilmediğinin tespiti amacıyla gözaltına alınması durumunda, yapılan işlemlere ilişkin masrafları ödemeyeceklerdir.

Madde 18:

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri, yargı organları önünde, ilgili devletin vatandaşlarının sahip oldukları haklara eşit şekilde sahip olacaklardır. Kendilerine yöneltilen cezaî iddiaların veya bir dava ile ilgili hak ve yükümlülüklerinin tespitinde, kanunlar uyarınca oluşturulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık biçimde haklarını savunma imkânına sahip olacaklardır.

2.Haklarında cezaî müeyyide gerektiren bir suçtan dolayı dava açılmış göçmen işçiler ve aile fertleri, yasalara göre suçlulukları kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılacaklardır.

3.Haklarındaki cezaî müeyyide gerektiren iddiaların tespitinde, göçmen işçiler ve aile fertleri aşağıda açıklanan asgarî güvencelere sahip olacaklardır:

a)Kendilerine yöneltilen iddiaların türü ve nedenleri hakkında, anladıkları bir lisanda, gecikmeksizin ve ayrıntılı şekilde, bilgilendirilmeleri;

b)Savunmalarını hazırlayabilmeleri ve seçecekleri avukatlarla haberleşebilmeleri için yeterli süre ve olanaklara sahip olmaları;

c)Gereksiz gecikmeler olmaksızın yargılanmaları;

d)Kendilerinin de katıldıkları duruşmalarda yargılanmaları, kendilerini şahsen veya kendileri tarafından seçilen avukatlar aracılığıyla savunmaları; eğer avukat yardımından yararlanıyorlarsa bu husustaki hakları hakkında kendilerine bilgi verilmesi; adalet sürecinin gerekliliklerinin lüzumlu kıldığı hallerde ve parasal güçlerinin ödemede bulunmaya yeterli olmaması durumunda herhangi bir ödeme yapmaksızın kendilerine tahsis edilecek avukatların yardımından yararlanmaları;

e)Aleyhlerine tanıklık yapmak isteyen kişilere soru sorabilmeleri ve kendi aleyhlerindeki tanıkları incelemek ve kendi aleyhlerine tanıklık yapan kişilerin haiz oldukları hakların aynına sahip olacak şekilde kendi aleyhlerine tanıklık yapabilecek tanıkların katılımını sağlamak;

f)Mahkemede kullanılan lisanı anlayamıyor veya konuşamıyorlarsa, tercüman yardımından ücretsiz olarak yararlanmaları;

g)Kendi aleyhlerine tanıklık yapmaya ve suçlarını itirafa zorlanmamaları.

4.Genç kişilerle ilgili durumlarda, yargılama usulü, sözkonusu kişilerin rehabilitasyonunun teşvik edilmesinin arzu edilirligi ve yaşlarını göz önüne alacak şekilde olacaktır.

5.Bir suçtan dolayı hüküm giyen göçmen işçilerin ve aile fertlerinin, kendileri ile ilgili hükmün ve tayin edilen cezanın kanunlar uyarınca, daha üst bir mahkeme tarafından gözden geçirilmesine hakları olacaktır

6.Bir göçmen işçi veya bir aile ferdi, yetkili mahkemenin nihaî kararı ile bir suçtan dolayı cezalandırıldığında daha sonra karar değiştirilirse veya daha sonra ortaya çıkan delillerin, kararın yanlış olduğunu tartışmasız şekilde göstermesi sonucu ilgili affa uğrarsa, daha sonra ortaya çıkan delillerin ilk yargılama sırasında ortaya çıkarılmamasında ilgilinin tamamen veya kısmen bir sorumluluğu olmadığı takdirde, karar sonucu uğramış olduğu mağduriyet dolayısıyla, ilgilinin kanunlar uyarınca, tazminat elde etmeye hakkı olacaktır.

7.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi, ilgili Devletin kanunları ve ceza usulü hukuku uyarınca hüküm giymiş veya affedilmiş olduğu herhangi bir suçtan dolayı tekrar yargılanamaz veya cezalandırılmaz.

Madde 19:

1.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi, işlendiği zamanda, ulusal veya uluslararası hukuk bakımından cezaî hüküm gerektiren bir suç teşkil etmeyen herhangi bir fiil veya ihmal dolayısıyla, cezaî hüküm gerektiren bir suç ile suçlanamaz ve onlara suçun işlendiği anda yürürlükte olan yasaların öngördüğü cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suçun işlenmesinden sonra, yeni bir yasal düzenleme ile, o suç için daha hafif bir ceza getirilmişse, ilgili, öngörülen hafif şartlardan yararlandırılır.

2.Cezaî hüküm gerektiren bir suç işlemiş olan bir göçmen işçi veya ailesi hakkında cezaî hüküm verilirken, ikamet hakkı veya çalışma hakkı başta olmak üzere, göçmen işçinin statüsü ile ilgili insanî mülahazalar göz önüne alınmalıdır.

Madde 20:

1.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdine, herhangi bir sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmaları nedeniyle hapis cezası verilemez.

2.Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi sadece iş sözleşmesinden kaynaklanan bir yükümlülüğü yerine getirmemiş olması dolayısıyla, söz konusu yükümlülük ikamet veya çalışma müsaadesinin bir şartını teşkil etmedikçe, ikamet veya çalışma izninden mahrum bırakılamaz veya sınırışı edilemez.

Madde 21:

Kanunlara uygun şekilde yetkili kılınmış kamu görevlileri dışında, bir kimsenin kimlik belgelerine, ülkeye giriş, ikamet ve çalışma izinleri ile ilgili belgelere el koyması, imha etmesi veya imha etmeye teşebbüs etmesi gayri kanunidir. Ayrıntılı bir tutanak düzenlenip ilgilie verilmeden, bu tür belgelere el konulamaz. Bir göçmen işçinin ve aile ferdinin pasaportunun veya aynı değerdeki belgesinin imhasına hiçbir şekilde müsaade edilemez.

Madde 22:

1.Göçmen işçiler ve aileleri fertleri toplu sınır dışı edilme tedbirlerine maruz bırakılamazlar. Her bir sınır dışı edilme durumu bireysel olarak incelenir ve karara bağlanır.

2.Göçmen işçiler ve aile fertleri, ancak, kanunlara uygun olarak yetkili makamın vereceği karar gereğince, bir Taraf Devletin ülkesinden sınırdışı edilebilir.

3.Bu karar anladıkları bir lisanda kendilerine duyurulur. Millî güvenlikle ilgili istisnâî durumlar saklı kalmak üzere, karar ve gerekçeleri, aksine zorunluluk yoksa ilgiliye yazılı olarak bildirilir. İlgili şahıslar bu haklar konusunda önceden veya en geç kararın duyurulması sırasında bilgilendirilir.

4.Yetkili yargı organı tarafından alınmış nihai bir kararın söz konusu olduğu durumlar hariç, ilgili kişinin sınırdışı edilmemesini gerektiren nedeni zorunlu ulusal güvenlik nedenleri aksini gerektirmediği sürece, yetkili makama duyurmaya veya durumunun yeniden gözden geçirilmesini talep etmeye hakkı olacaktır. Durumunun yeniden gözden geçirilmesine kadar ilgili kişi, sınırdışı edilme kararının askıya alınmasını isteyebilir.

5.Şayet icra edilmiş bir sınırdışı kararı bilahare iptal edilirse, ilgili şahsın kanunlar uyarınca tazminat talep etme hakkı doğar ve ilk karar ilgili şahsın ilgili Devlete geri dönmelerini önlemek için kullanılamaz.

6.Sınırdışı edilme halinde, ilgili şahsa ülkeden ayrılmadan önce veya sonra, ücret ve sair alacakları ve borçları ile ilgili hususları çözümlenmek üzere makul bir fırsat tanınır.

7.Sınırdışı edilme kararının uygulanmasına hâle getirmemesi koşuluyla, sınırdışı edilecek göçmen işçi veya aile ferdi, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu Devletten başka bir Devlete gitmeye teşebbüs edebilir.

8.Sınırdışı edilmesinin gerektirdiği masraflar, göçmen işçi veya ailesi fertleri tarafından karşılanmaz. İlgili kişiden seyahat masraflarını karşılaması istenebilir.

9.İstihdam Devletinden sınırdışı edilmek, göçmen işçinin veya aile fertlerinin, o Devletin kanunlarına uygun şekilde elde etmiş oldukları ücretler ve benzeri haklara hâle getirmez.

Madde 23:

Mevcut sözleşmede tanınan hakları zarar gördüğü takdirde, göçmen işçiler ve aile fertleri geldikleri Devletin veya bu Devletin haklarını koruyan Devletin diplomatik ve konsolosluk yetkililerine korunma ve yardım için başvuru hakkına sahip olacaklardır. Özellikle, sınırdışı edilme durumunda, ilgili kişi bu hak hususunda gecikmeden bilgilendirilecek ve sınırdışı eden devletin yetkilileri bu hakkın kullanılmasını kolaylaştıracaklardır.

Madde 24:

Her göçmen işçi ve ailesinin her ferdi her yerde yasalar önünde bir kişi olarak tanınma hakkına sahip olacaktır.

Madde 25:

1.Göçmen işçiler ücretler ve aşağıda belirtilen diğer konularda İstihdam Devletin vatandaşlarına uygulanan muamelelerden daha olumsuzuna maruz kalmayacaklardır.

a)Fazla mesai, çalışma saatleri, haftasonu tatili, ücretli tatil, güvenlik, sağlık, iş ilişkisinin sona erdirilmesi ile bu terimin kapsamı içine giren ulusal yasa ve uygulamalarda yer alan diğer çalışma şartları.

b)Asgari istihdam yaşı, evde çalışmanın kısıtlanması gibi istihdam konuları ile, ulusal yasaların ve uygulamaların kapsamı içerisine giren diğer istihdam konuları.

2.Özel istihdam sözleşmeleriyle bu maddenin 1. paragrafında yer alan eşitlik ilkesinden feragat edilmesi yasalara aykırı olacaktır.

3.Taraf Devletler, göçmen işçilerin, çalıştıkları ülkede ikametleri ve istihdamları konusunda herhangi bir düzensizlik nedeniyle, bu ilke uyarınca kazandıkları haklardan mahrum kalmamalarını teminen tüm uygun önlemleri alacaklardır özellikle, işverenler yasal ve sözleşmeye dayanan

yükümlülüklerinden kurtulamayacaklar ve böyle bir düzensizlik nedeniyle sorumlulukları hiçbir şekilde sınırlanamayacaktır.

Madde 26:

1.Taraf Devletler aşağıdaki hususlarda göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarını tanırlar;
a)Ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer çıkarlarını korumak üzere, sendikaların ve yasalara uygun olarak kurulmuş bulunan diğer kuruluşların toplantı ve faaliyetlerine, sadece ilgili örgütün kurallarına tabi olarak katılmak.

b)Sadece ilgili örgütün kurallarına tabi olarak yukarıda belirtildiği şekilde herhangi bir sendikaya ve kuruluşa özgürce katılmak.

c)Yukarıda belirtildiği şekilde, herhangi bir sendikadan ve kuruluştan yardım talep etmek.

2.Yasada belirtilmiş ve ulusal güvenlik, kamu düzeni veya diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak gibi demokratik bir toplum için gerekli olan durumlar dışında, söz konusu hakların kullanılması kısıtlanamaz.

Madde 27:

1.Sosyal güvenlik konusunda, göçmen işçiler ve aile fertleri istihdam Devletinin yasaları ile ikili anlaşmalar ve uluslararası anlaşmalarda yer alan ilgili şartları yerine getirdikleri sürece, çalıştıkları devletin vatandaşlarıyla aynı muameleyi görürler. Göçmen işçinin geldiği Orijin Devlet ile çalıştığı istihdam Devletinin yetkili makamları bu kuralın uygulanmasına ilişkin yöntemleri saptamak üzere gerekli düzenlemeleri yaparlar.

2.Yürürlükteki yasaların göçmen işçi ve aile fertlerine belli bir sosyal yardımı sağlayamamaları halinde, ilgili Devletler ilgili şahısların bu yardım ile bağlantılı olarak yapmış buldukları katkının kendilerine geri ödenmesi imkanını, aynı durumdaki vatandaşlarına yapılan uygulama esas alınmak suretiyle değerlendirirler.

Madde 28:

Göçmen işçiler ve aile fertleri, yaşamlarının korunması veya sağlık yönünden düzeltilmesi mümkün olmayan bir zararın önlenmesi için gerekli olan her türlü tıbbi bakım görme hakkına, ilgili Devletin vatandaşlarına yapılan uygulamaya eşit olarak sahiptirler. Söz konusu acil tıbbi bakımın sağlanması göçmen işçilerin ikamet ve istihdamına ilişkin herhangi bir düzensizlik nedeniyle reddedilemeyecektir.

Madde 29:

Göçmen işçinin her çocuğu isim, doğum kaydı ve vatandaşlık hakkına sahip olacaktır.

Madde 30:

Göçmen işçinin her çocuğu, ilgili Devletin vatandaşlarıyla eşit muamele ilkesi çerçevesinde eğitim alma temel hakkına sahip olacaktır. Okul öncesi kamu eğitim kurumlarına ve okullarına giriş göçmen işçinin veya eşinin çalıştığı Devletteki ikamet ve çalışmasıyla veya çocuğun ikametiyle ilgili düzensizlikler nedeniyle reddedilemeyecektir.

Madde 31:

1.Taraf Devlet göçmen işçilerin ve aile fertlerinin kültürel kimliklerine saygı gösterilmesini sağlayacaklar ve onların geldikleri Orijin Devletleri ile Kültürel bağlarını korumalarını engellemeyeceklerdir.

2.Taraf Devletler bu konudaki gayretleri desteklemek ve teşvik etmek hususunda uygun önlemleri alabilirler.

Madde 32:

Göçmen işçiler ve aile fertleri, İstihdam Devletindeki ikametleri sona erdiğinde kazançlarını ve tasarruflarını ve ilgili Devletin uygulanan kanunları uyarınca şahsı eşya ve mallarını nakletme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 33:

1.Aşağıdaki durumlara bağlantılı olarak göçmen işçiler ve aile fertleri Orijin Devletince, İstihdam Devletince veya Transit Devletçe bilgilendirilme hakkına sahiptirler.

a) Bu Sözleşmeden doğan hakları konusunda,

b) Kabul edilme şartları, ilgili Devletin kanun ve uygulamaları uyarınca hak ve yükümlülükleri ve bu Devletteki idari ve diğer formaliteleri yerine getirmelerine yardımcı olacak konularda;

2.Taraf Devletler bu bilgilerin yayılmasını veya bilgilendirmenin işverenler, sendikalar veya diğer uygun kurum ve kuruluşlarca sağlanmasını teminen gerekli önlemleri alırlar uygunsa, ilgili diğer Devletlerle de işbirliği yaparlar.

3.Bu tür bilgiler göçmen aileler ve aile fertlerinin talep etmeleri halinde ücretsiz ve mümkünse anlayabilecekleri bir lisanda verilir.

Madde 34:

Sözleşmenin bu bölümünde yer alanların hiç birisi göçmen işçilere ve aile fertlerine, istihdam Devletin veya Transit Devletin mevzuatına uymaktan veya bu Devlet sakinlerinin kültürel kimliklerine saygı yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina etme hakkı vermez.

Madde 35:

Sözleşmenin bu bölümünde yer alanlardan hiç birisi göçmen işçiler ve aile fertlerinden belgesiz veya kuraldışı durumda olanların durumlarını kurallara uygun hale getirdiği şekilde yorumlanamaz veya bu Sözleşmenin VI Bölümünde öngörülen ve uluslararası göç için tutarlı ve hakkaniyete uygun koşullar sağlanması amacına yönelik önlemlere halel getirmez.

BÖLÜM IV

Kayıtlı ve Kurallara Bağlı Durumda Bulunan Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Diğer Hakları:

Madde 36:

İstihdam Devletinde kayıtlı ve kurallar çerçevesinde bulunan göçmen işçiler ve aile fertleri III. Bölümde yer alan haklara ilave olarak Sözleşmenin bu bölümünde yer alan haklardan yararlanırlar.

Madde 37:

Göçmen işçiler ve aile fertleri, hareketlerinden önce veya en geç istihdam Devletine kabul edildikleri zamanda, Orijin Devlet veya İstihdam Devleti tarafından kabul edilmeleri ve özellikle kalışları ve gelir getirici faaliyetler ile ilgili koşullar hakkında ayrıca istihdam Devletinde yerine getirmeleri gereken hususlar ve bu koşulların değişmesi durumunda başvuracakları makam hakkında bilgi edinme hakkına sahiptirler.

Madde 38:

1. İstihdam Devleti, duruma göre, göçmen işçilere ve aile fertlerine kalma ve çalışma izinlerine halel getirmeksizin geçici olarak ayrılma izni sağlama hususunda her türlü çabayı gösterir. İstihdam Devleti, bunu yaparken, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin özel ihtiyaçlarını ve bilhassa kendi Devletlerine karşı olan yükümlülüklerini göz önünde bulundurur.

2. Göçmen işçiler ve aile fertleri bu tür geçici olarak ayrılma izninin koşulları hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmek hakkına sahiptirler.

Madde 39:

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri, İstihdam Devleti sınırları dahilinde yer değiştirme ve ikamet yerlerini serbestçe seçme özgürlüğüne sahiptirler.

2.Bu maddenin 1. paragrafında bahsi geçen haklar, yasalarda öngörülen, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakının veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasına matuf ve bu Sözleşmede tanınan diğer haklarla tutarlı olan kısıtlamalar hariç, kısıtlanamaz.

Madde 40:

1Göçmen işçiler ve aile fertleri İstihdam edildikleri Devlette ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer çıkarlarını geliştirmek ve korumak üzere demekler ve sendikalar kurma hakkına sahiptir.

2.Bu hakka, kanunla düzenlenen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu düzeni veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasına matuf kısıtlamalar hariç, kısıtlama getirilemez.

Madde 41:

1.Göçmen işçiler ve aile fertleri kendi Devletlerindeki yasalar çerçevesinde, bu Devletteki toplumsal hayata katılma, seçme ve seçilme hakkından yararlanma hakkına sahiptir.

2.İlgili Devletler gerekli ve yasalarına uygun biçimde bu hakların kullanılmasını kolaylaştırırlar.

Madde 42:

1.Taraf Devletler göçmen işçilerin ve aile fertlerinin gerek Orijin Devletteki, gerek İstihdam Devletindeki özel ihtiyaçları, amaç ve yükümlülüklerini de göz önünde bulundurarak bunlarla ilgilenecek kuruluşların oluşturulmasını düşüneceklerdir ve uygun şekilde göçmen işçilerin ve aile fertlerinin bu kuruluşlarda serbestçe seçebilecekleri temsilcilerinin bulunması imkanlarını öngörecektir.

2.İstihdam Devletleri, kendi ulusal yasaları çerçevesinde göçmen işçilerin ve aile fertlerinin yerel toplulukların yaşamına ve yönetimine ilişkin kararlarda danışma ve katılımlarının sağlanmasına yönelik kolaylıklar sağlayacaklardır.

3.Göçmen işçiler, İstihdam Devletinde, bu Devletin egemenliği çerçevesinde tanınmışsa, siyasal haklardan yararlanabilirler.

Madde 43:

1.Göçmen işçiler aşağıda belirtilen hususlara ilişkin olarak Devletin vatandaşlarıyla eşit muamele görürler:

- a)Eğitim kurumlarından ve hizmetlerinden yararlanmada, bu kurum ve hizmetlere kabul için gerekli şartları ve diğer düzenlemelere uygunluk söz konusu olduğunda;
- b)Mesleki rehberlik ve işe yerleştirme hizmetlerinde;
- c)Mesleki eğitim ve yeniden eğitim tesis ve kurumlarından yararlanmada,

d) Sosyal konut programları da dahil, konut ve kira konusunda istismardan korunma imkanlarından faydalanmada;

e) Gerekli katılım şartlarını haiz olmak kaydıyla, sosyal ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada;

f) Göçmen statülerinde değişikliğe yol açmayacak olan ve ilgili kurumların kural ve düzenlemelerine uygun bulunan kooperatifler ile özel işletmelerden yararlanmada;

g) Kültürel hayattan yararlanmada ve katılımında.

2. Taraf Devletler, İstihdam Devletince öngörüldüğü şekilde ikamet izni için gerekli koşulları haiz iseler, göçmen işçilerin bu maddenin 1. paragrafında belirtilen haklardan yararlanmasını teminin etkin eşit muameleyle tabi olmaları için gerekli koşulları geliştireceklerdir.

3. İstihdam Devletleri işverenlerin göçmen işçilere konut ya da sosyal veya kültürel kolaylıklar sağlamasını engellemeyecektir, istihdam Devleti, bu Sözleşmenin 70. Maddesine bağlı olarak bu tür kolaylıkları bu Devlette yerleşime ilişkin genel koşullara uyulmak kaydıyla tespit eder.

Madde 44:

1. Taraf Devletler, ailenin toplumun doğal ve temel birimi olduğunu ve toplum ve Devlet tarafından korunmaya hakkı olduğunu kabul etmiş olup, göçmen işçilerin ailelerinin birliğinin korunmasını teminen gereken önlemleri alırlar.

2. Taraf Devletler, göçmen işçilerin eşleriyle veya denk bir ilişki içinde olan kişilerle ve bakmakla yükümlü oldukları evlenmemiş çocuklarıyla birleşmeleri için gerekli önlemleri alır ve buna imkanlar ölçüsünde uygun ortam sağlarlar.

3. İstihdam Devletleri, insani temellerde, bu maddenin 2. paragrafında önerildiği gibi, göçmen işçilerin diğer aile fertlerine de eşit muamele edilmesini olumlu yönde mütalaa ederler.

Madde 45:

1. Aşağıda belirtilen hususlarda göçmen işçinin, İstihdam Devletinde bulunan aile fertleri bu Devletin vatandaşlarıyla eşit muamele görürler:

a) Eğitim kurumlarından ve hizmetlerinden yararlanmada, bu kurum ve hizmetlere kabul için gerekli şartlara ve diğer düzenlemelere uygun olmak kaydıyla;

b) Mesleki rehberlik ve eğitim kurumlarından ve hizmetlerinden yararlanmada gerekli şartları haiz olmak kaydıyla;

c) Sosyal ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada gerekli katılım şartlarını haiz olmak kaydıyla,

d) Kültürel hayattan yararlanmada ve katılımında.

2. İstihdam Devletleri, olanaklar ölçüsünde orijin Devlet ile işbirliği yapmak suretiyle, özellikle yerel dilin öğretimi açısından göçmen işçilerin çocuklarının yerel okul sistemine uyumlarını kolaylaştırıcı bir politika izlerler.

3. İstihdam Devletleri, göçmen işçilerin çocuklarının anadillerini ve kültürlerini öğrenebilmelerini kolaylaştırmaya gayret gösterirler. Orijin devletler de bu amaç için olanaklar ölçüsünde işbirliği yaparlar.

4. İstihdam Devletleri, gerektiğinde orijin Devlet ile işbirliği halinde göçmen işçilerin çocuklarının anadil eğitimleri için özel programlar sağlayabilirler.

Madde 46:

Göçmen işçiler ve aile fertleri, ilgili Devletlerin yasaları, ilgili uluslararası anlaşmalar ve gümrük birliklerine katılımlarından doğan yükümlülüklerine tabi olarak, kişisel kullanımları ve ev için alınan mal ve eşyanın ithalat ve ihracatından alınan gümrük harç ve vergilerinden muafırlar. Bu muafiyet, kabul edildikleri İstihdam Devletinde geçinmeleri için yaptıkları faaliyetler için gerekli olan araç ve gerecin ithal ve ihracatından doğan gümrük harç ve vergileri için de aynen geçerlidir Göçmen işçiler ve aile fertleri;

- a)Orijin Devlet veya mutadı olarak ikamet edilmekte olan devletten ayrılıştta;
- b)İstihdam Devletine kabulde;
- c İstihdam Devletinden kesin ayrılıştta;
- d)Orijin Devlet veya ikamet edilen Devlete kesin dönüşte; söz konusu muafiyetten yararlanırlar.

Madde 47:

1. Göçmen işçiler kazançlarını ve birikimlerini, özellikle ailelerinin geçimlerini sağlamak için gerekli miktarları İstihdam Devletinden orijin Devlete veya bir başka Devlete transfer etme hakkına sahiptirler. Bu transferler ilgili Devletin yürürlükteki yasalarından kaynaklanan usullere ve yürürlükteki uluslararası anlaşmalara uygun olmalıdır.
- 2.İlgili Devletler bu transferlerin gerçekleşebilmesi için gerekli önlemleri alırlar.

Madde 48:

1. Yürürlükteki çifte vergilendirme anlaşmalarına hanel getirmeden göçmen işçiler ve aile fertleri istihdam Devletindeki kazançları bakımından;
  - a)İstihdam Devleti tabiiyetinde olup da aynı şartları taşıyan kişilerden daha yüksek harç ve vergilere tabi olamazlar;
  - b)Bakmakla yükümlü oldukları aile fertleri için uygulanan vergi indirimleri de dahil olmak üzere, istihdam Devletinin benzer şartlardaki vatandaşlarına sağlanan her türlü vergi indirimi veya muafiyetinden yararlanırlar.
- 2.Taraf Devletler, göçmen işçiler ve aile fertlerinin kazanç ve birikimlerinin çifte vergilendirmeye tabi tutulmasını önlemek için gerekli önlemleri almaya çaba gösterirler.

Madde 49:

- 1Ulusal yasalar uyarınca ikamet ve çalışma izinlerinin ayrı tutulduğu yerlerde, istihdam Devleti göçmen işçiye en az çalışma izni süresi kadar oturma izni verir.
- 2.İstihdam Devletinde kazanç sağlayacağı işini kendisi seçme hakkına sahip olan göçmen işçilerin, çalışma izinlerinin veya benzeri izinlerinin süresinin sona ermesinden önce gelir getirici işlerinin sona ermesi halinde durumları düzensiz mütalaa edilemez veya oturma izinleri geri alınamaz.
- 3.İkinci paragraftaki durumda olan göçmen işçilere yeni bir gelir getirici iş bulmalarına olanak sağlayacak zamanı tanımak üzere, en azından işsizlik parası almaya hak kazanabilecekleri süreye tekabül eden bir süre boyunca oturma izinleri geri alınamaz.

Madde 50:

- 1.Bir göçmen işçinin ölümü veya evliliğinin sona ermesi halinde, istihdam Devleti işçinin o Devlette oturan aile fertlerine aile birleşmesinin temini ilkesi temelinde oturma izni verilmesine olumlu yaklaşır; istihdam Devleti bu fertlerin o zamana kadar Devlette kaldıkları süreyi de göz önüne alır.
- 2.Böyle bir izin verilmeyen aile fertlerine, ayrılmadan önce, İstihdam Devletindeki işlerini tamamlayabilecekleri makul bir süre tanınır
- 3.Bu maddenin 1. ve 2. paragrafları bu durumdaki aile fertlerinin istihdam Devletinin yasalarına göre veya bu Devletin taraf olduğu iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar uyarınca sağlanan oturma ve çalışma haklarını olumsuz yönde etkileyecek biçimde yorumlanamaz.

Madde 51:

İstihdam Devletindeki ikamet izninin açıkça geçimi sağlamaya yönelik faaliyetin süresine bağlı olduğu durumlar hariç olmak kaydıyla, geçimi sağlamaya yönelik faaliyetin serbestçe seçilemediği İstihdam Devletindeki göçmen işçilerin durumu düzensiz olarak nitelendirilemez ve

çalışma izinlerinin süresi dolmadan, geçimi sağlamaya yönelik faaliyetin bitmiş olması gerekçe gösterilerek ikamet izinleri geri alınamaz. Çalışma izninde belirlenen şartlar ve kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, bu tür göçmen işçiler, başka iş imkanları aramak, kamu projelerine katılmak ve çalışma izni süresinin geriye kalan süresinde mesleki eğitim görme haklarına sahip olacaklardır.

Madde 52:

1. Aşağıda belirtilen sınırlamalara veya şartlara bağlı olmak kaydıyla, istihdam Devletindeki göçmen işçiler geçimlerini sağlamaya yönelik faaliyetleri özgürce seçme hakkına sahip olurlar.

2. İstihdam Devleti herhangi bir göçmen işçi için;

a) Devletin çıkarları için gerekli olduğunda ve ulusal yasalarca öngörüldüğünde belirli iş, görev, hizmet ya da faaliyet kategorilerinde çalışmalarını kısıtlayabilir;

b) Ülkesi sınırları dışında kazanılmış mesleki niteliklerin tanınması ile ilgili mevzuatı çerçevesinde, gelir getirici faaliyetlerin serbestçe seçilmesini kısıtlayabilir. Ancak, ilgili Taraf Devletler bu mesleki yeterliliklerin tanınması hususunda gerekli çabayı gösterirler.

3. Çalışma izinleri zamanla sınırlı olan göçmen işçiler için İstihdam Devleti; ayrıca:

a) Gelir getirici faaliyetlerini serbestçe seçme hakkını, göçmen işçinin kendi ülkesinin yasasında öngörülen ve iki yılı geçmeyecek bir süre içinde o Devlette yasal biçimde ikamet etmiş olması şartına bağlayabilir.

b) Kendi mevzuatı veya iki taraflı veya çok taraflı anlaşmalara dayanarak kendi vatandaşlarına veya onlarla aynı haklara sahip kişilere öncelik tanıyan bir politika çerçevesinde, göçmen işçilerin gelir getirici faaliyetlerden yararlanmalarını sınırlayabilir. Böyle bir sınırlandırma, ulusal mevzuatında beş yılı geçmeyecek şekilde öngörülen bir süre boyunca yasal olarak o ülkede ikamet etmiş bir işçiye uygulanamaz.

4. İstihdam Devleti işe alınan göçmen işçinin kendi hesabına iş yapabileceği koşulları belirler. Bu hususta, işçinin o Devlette yasalara uygun olarak ikamet ettiği süre dikkate alınır.

Madde 53:

1. Kendileri sınırsız veya otomatik olarak yenilenen ikamet izni hamili olan bir göçmen işçinin aile fertleri bu Sözleşmenin 52. maddesinde göçmen işçilere uygulanan şartlara bağlı olarak gelir getiren faaliyetlerini serbestçe seçebilirler.

2. Taraf Devletler, gelir getirici bir işte çalışma müsaadesi verilmesi hususunda göçmen işçinin gelir getirici faaliyetleri serbestçe seçme müsaadesine sahip olmayan aile fertlerine, yürürlükteki ikili ve çok taraflı anlaşma hükümleri saklı kalmak kaydıyla istihdam Devletine kabul edilmek için başvuran diğer işçilere göre, öncelik tanıyacaklardır.

Madde 54:

1. Göçmen işçiler ikamet izinlerine, çalışma izinlerine ve bu Sözleşmenin 25. ve 27. maddelerinde belirtilen haklarına hâle gelmeksizin, aşağıda belirtilen konularda istihdam Devletinin uyruğundaki kişilerle eşit muamele görürler;

a) İşten çıkartılmaya karşı korunma;

b) İşsizlik parası,

c) İşsizlikle mücadele için geliştirilen kamu çalışma programlarına katılma,

d) İş kaybı veya gelir getirici diğer bir faaliyetin sona ermesi durumunda, bu Sözleşmenin 52 nci maddesi hükmü saklı kalmak kaydıyla, başka bir işe girme.

2. Bir göçmen işçi, mukaveledeki şartların işveren tarafından ihlal edildiğini iddia ediyorsa, şikâyetine ilişkin başvuruyu Sözleşmenin 18. Maddesi 1. Paragrafında belirtildiği üzere istihdam Devletinin yetkili makamlarına yapma hakkına sahiptir.

Madde 55:

Gelir getirici bir faaliyette bulunmalarına izin verilen göçmen işçiler, bu iznin gerektirdiği şartları yerine getirmek kaydıyla, söz konusu faaliyetle ilgili her konuda istihdam Devletinin vatandaşlarıyla eşit muamele göreceklidir.

Madde 56:

1. Ulusal yasalarda belirtilen nedenler dışında ve III. Bölümde belirtilen koruma tedbirleri saklı olmak kaydıyla, Anlaşmanın bu bölümünde atıfta bulunulan göçmen işçiler ve aile fertleri istihdam Devleti tarafından sınır dışı edilemezler.

2. Bir göçmen işçinin veya aile fertlerinin ikamet ve çalışma izinlerinden doğan haklarından mahrum bırakılması amacıyla sınırdışı etme tedbirine başvurulamaz.

3. Bir göçmen işçinin veya aile fertlerinden birinin sınır dışı edilmesi söz konusu olduğunda, konu insancıl yönüyle düşünülmeli ve mezkur kişinin İstihdam Devletinde ikamet ettiği süre de dikkate alınmalıdır.

BÖLÜM V**Özel Kategorilerdeki Göçmen İşçilere ve Aile Fertlerine Uygulanabilecek Hükümler****Madde 57:**

Sözleşmenin bu bölümünde belirtilen, kayıtlı veya düzenli durumda olan, özel kategorilerdeki göçmen işçiler ve aile fertleri, III. Bölümdeki ve aşağıdaki şekilde değiştirilen hususlar dışında, IV. Bölümdeki haklardan yararlanırlar.

Madde 58:

1. Sınır işçileri bu Sözleşmenin, Madde 2, paragraf 2 (a)'da tanımlandığı gibi, istihdam Devletinde mukim olmadıkları göz önünde tutularak bu Devletin sınırları içinde bulunmaları ve çalışmaları nedeniyle IV. Bölümde sağlanan haklardan yararlanırlar.

2. İstihdam Devletleri, belli bir sürenin sonunda sınır işçilerine gelir getirici faaliyetlerini serbestçe seçme hakkı tanıma hususuna olumlu olarak yaklaşacaklardır. Bu hakkın tanınması onların sınır işçisi statülerini

Madde 59:

1. Bu Sözleşmenin 2. Madde, 2. paragraf (b) bendinde tanımlanan Mevsimlik İşçiler, İstihdam Devletinde yalnızca yılın bir bölümünde buldukları vakıası göz önünde tutularak, bu Devletin sınırları içinde bulunmaları ve çalışmaları nedeniyle ve statülerinin bu Devlette mevsimlik işçi olarak tanınması koşuluyla IV. Bölümde sağlanan haklardan yararlanırlar.

2. Uygulanabilir iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalara bağlı olarak, istihdam Devletleri bu maddenin 1. paragrafı saklı kalmak kaydıyla, sınırları içinde kayda değer bir süre çalışmış olan mevsimlik işçilere başka gelir getirici faaliyette bulunmak hakkını tanımayı ve onlara bu Devlete kabul edilmek üzere başvuran diğer işçilere göre öncelik vermeyi tezekkür edeceklerdir.

Madde 60:

Bu Sözleşmenin 2. Madde, 2. paragraf (e) bendinde tanımlanan gezici işçiler, İstihdam Devletinin sınırları içinde bulunmaları ve çalışmaları ve bu Devlette gezici işçi olarak tanınmaları koşuluyla IV. Bölümde sağlanan haklardan yararlanırlar.

Madde 61:

1. Bu Sözleşmenin 2. Madde, 2 paragraf (f) bendinde tanımlanan proje işçileri ve aile fertleri 43. Madde, 1. paragraf (b) ve (c) bentleri, 43. Madde, 1. paragraf (d) bendi ve sosyal konut programlarına ilişkin olması nedeniyle 45. Madde, 1. paragraf (b) bendi ve 52., 55 Maddeler hariç, IV. Bölümde tanınan haklardan yararlanırlar.

2. Bir proje işçisi bu Sözleşmenin 18. Madde, 1. paragrafı uyarınca mukaveledeki şartların işveren tarafından ihlal edildiğini iddia ediyorsa, bu konudaki şikâyetini, işvereni üzerinde hukuki işlem yapma hakkı olan Devletin adli makamlarına yöneltme hakkını haizdir.

3. İki taraflı veya çok taraflı anlaşmalara bağlı olarak, ilgili Taraf Devletler proje işçilerinin proje süresince kendi devletlerinin veya mutad olarak ikamet ettikleri Devletin sosyal güvenlik sisteminden yeterince yararlanmalarının sağlanması için gayret sarf edeceklerdir. İlgili Taraf Devletler, hakların kaybının veya çifte ödeme durumlarının önüne geçmek üzere gerekli önlemleri alırlar.

4. Bu Sözleşmenin 47 madde hükümlerine ve ilgili iki taraflı veya çok taraflı anlaşmaların maddelerine hâle gelmeksizin, ilgili Taraf Devletler proje işçilerinin ücretlerinin bu işçilerin kendi devletlerinde veya mutad olarak ikamet ettikleri devlette ödenmesine izin verirler.

Madde 62:

1. Bu Sözleşmenin Madde 2, paragraf 2 (g)'de tanımlanan belirlenmiş bir iş için istihdam edilmiş işçiler, Madde 43, paragraf 1 (b) ve (c), Madde 43, paragraf 1 (d), sosyal konut programlarını içerdiği için Madde 52 ve Madde 53 paragraf 1 (d) hariç olmak kaydıyla, IV. Bölümde sağlanan haklardan yararlanırlar.

2.53. Maddede öngörülen şartlar hariç olmak üzere, belirlenmiş bir iş için istihdam edilmiş işçilerin aile fertleri bu Sözleşmenin IV. Bölümünde göçmen işçilerin aile fertleri için sağlanan haklardan yararlanırlar.

Madde 63:

1. Bu Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. paragrafının (h) bendinde tanımlanan kendi işinde çalışan işçiler, yalnızca iş sözleşmesi olan işçilere uygulanan haklar hariç olmak kaydıyla, IV. Bölümde tanınan haklardan yararlanırlar.

2. Oturma izinlerinin mutlak suretle kabul edildikleri gelir getirici faaliyet süresine bağlı olduğu durumlar hariç, bu Sözleşmenin 52. ve 79. Maddelerine hâle gelmemesi kaydıyla, kendi işinde çalışan işçilerin ekonomik faaliyetlerinin sona ermiş olması onların ve aile fertlerinin istihdam devletinde oturma ve gelir getirici faaliyette bulunma izinlerinin geri alınması anlamına gelmez.

BÖLÜM VI

İşçilerin ve Aile Fertlerinin Uluslararası Göçü İle İlgili Olarak Sağlıklı, Adil, İnsani ve Yasal Şartların Geliştirilmesi

Madde 64:

1. İlgili Taraf Devletler, Bu Sözleşmenin 79. maddesine hâle getirmemek kaydıyla, işçilerin ve aile fertlerinin uluslararası göçü ile ilgili sağlıklı, adil, insani ve yasal şartların geliştirilmesi amacıyla birbirleriyle uygun şekilde danışma ve işbirliği faaliyetlerinde bulunurlar.

2. Bu bağlamda, yalnızca iş ihtiyacı ve kaynakları değil, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer ihtiyaçları ile ilgili toplulukların göç sonucu ortaya çıkan sorunları da dikkate alınır.

Madde 65:

1. Taraf Devletler, işçilerin ve aile fertlerinin uluslararası göçü ile ilgili sorunlarına çözüm getirecek hizmetleri sağlarlar. Taraf Devletlerin hizmetleri aşağıda belirtilen hususları da içerir.

- a) Söz konusu göçle ilgili politikaların hazırlanması ve uygulanması;
- b) Söz konusu göçle ilgili konularda diğer Taraf Devletlerin yetkili organlarıyla bilgi alışverişi, danışma ve işbirliğinin yapılması;
- c) Göç ve istihdamla ilgili politikalar, yasa ve düzenlemeler, göç ve diğer ilgili konularda diğer ülkelerle akdedilen anlaşmalar hakkında özellikle işverenlere, işçilere ve kuruluşlarına gerekli bilginin verilmesi;
- d) Ayrılış, seyahat, varış, kalış, gelir getirici faaliyetler, çıkış, dönüş, istihdam devletindeki çalışma ve hayat şartları ve gümrük vergisi, diğer vergiler ve diğer ilgili yasa ve yönetmelikler konusunda gerekli olan izin, işlem ve düzenlemeler hakkında göçmen işçiler ve aile fertlerine bilgi verilmesi ve gerekli yardımın sağlanması.

2. Taraf Devletler, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin sosyal, kültürel ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan konsolosluk ve diğer hizmetlerin uygun bir şekilde yerine getirilmesini uygun şekilde kolaylaştırırlar.

Madde 66:

1. Bu Maddenin 2. fıkrasına bağlı kalmak kaydıyla, işçilerin bir başka Devlette istihdam edilmeleri için işlemler yürütme hakkı aşağıdaki kuruluşlarla sınırlıdır:

- a) Bu işlemlerin yapıldığı Devletin kamu hizmetleri veya organları;
- b) İlgili devletlerarasındaki anlaşmaya dayalı olarak, istihdam Devletinin kamu hizmetleri veya organları;
- c) İki taraflı veya çok taraflı anlaşmalar uyarınca oluşturulan organlar.

2. Taraf devletlerdeki yasa ve uygulamalar çerçevesinde, bu devletlerdeki kamu organlarının izin, onay ve denetimine bağlı olarak, bunlar adına hareket eden kurum ve muhtemel işverenler de söz konusu işlemleri yürütebilirler.

Madde 67:

1. İlgili Taraf devletler, göçmen işçiler ve aile fertlerinin kendi Devletlerine dönmeye karar vermeleri halinde veya oturma veya çalışma izinlerinin süresinin bitmesi durumunda, ya da istihdam Devletinde düzenli olmayan bir durumda bulunmaları halinde, bunların düzenli bir şekilde dönüşlerini teminen gerekli önlemleri almak konusunda işbirliği yaparlar.

2. Durumları düzenli olan göçmen işçiler ve aile fertleriyle ilgili olarak, ilgili Taraf devletler, anlaşmış oldukları koşullar çerçevesinde, bunların kendi devletlerindeki ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal ve kültürel uyumlarının yeniden sağlanabilmesi için uygun şekilde işbirliğini yaparlar.

Madde 68:

1. Transit Devletleri de dahil olmak üzere, Taraf Devletler göçmen işçilerin yasadışı veya gizli yollardan göçünü ve düzensiz olarak istihdam edilmelerini önlemek üzere işbirliği yaparlar. Her ilgili devletin kendi yargı alanı içerisinde alacağı önlemler aşağıdaki hususları kapsar:

- a) Göçmen giriş ve çıkışları ile ilgili olarak yanıtıcı bilgilerin yayımlanmasına karşı gerekli önlemlerin alınması;
- b) Yasadışı veya gizli göçmen işçi ve aile fertlerinin hareketlerinin izlenerek önlenmesi ve bu tür hareketleri organize eden ve yürüten kişi, grup veya varlıkların etkin olarak cezalandırılmaları konusunda önlemler almak;
- c) Düzensiz durumda bulunan göçmen işçi ve aile fertlerine karşı şiddet, tehdit veya şantaj uygulayan kişi, grup veya varlıklara etkin yaptırım uygulanması için önlemler almak.

2. İstihdam Devletleri, ülkelerinde düzensiz durumdaki göçmen işçilerin istihdamını önleyecek bütün uygun ve etkin önlemleri alırlar. Bu önlemlere, uygun görüldüğünde, söz konusu

işçileri istihdam eden işverenlere yönelik cezalar da dahildir. Bu önlemler göçmen işçilerin işverenleri karşısında istihdamdan doğan haklarına hanel getirmez.

Madde 69:

1. Taraf devletler, ülkelerinde düzensiz durumda bulunan göçmen işçi ve aile fertleri var ise, bu durumun sürmemesi için gerekli önlemleri alırlar.

2. ilgili Taraf devletler söz konusu kişilerin durumunun, yürürlükteki ulusal yasalar ve iki taraflı veya çok taraflı yasalar çerçevesinde düzenli hale

Getirilmesi imkânının olup olmadığını tezekkür ederken, bunların ülkeye giriş şartları, istihdam devletlerindeki kalış süreleri ile özellikle aile durumlarına ilişkin hususlar olmak üzere diğer ilgili hususları göz önüne alırlar.

Madde 70:

Taraf Devletler kendi vatandaşlarına uyguladığı önlemlerden daha olumsuz olmamak üzere, düzenli durumdaki göçmen işçilerin ve aile fertlerinin çalışma ve hayat şartlarının uygunluk, güvenlik ve sağlık standartları ile insanlık onuru ilkelerine uygun olması için önlemler alırlar.

Madde 71:

1. Gerekli hallerde Taraf Devletler göçmen işçilerin veya aile fertlerinin cenazelerinin kendi devletlerine nakli için gerekli kolaylıkları sağlarlar.

2. Bir göçmen işçinin veya aile ferdinin ölümü ile ilgili bir tazminat söz konusu olduğunda, Taraf devletler ilgili kişilere konunun ivedilikle halli için gerekli yardımı sağlarlar. Bu sorunların halledilmesi bu Sözleşmenin ve ilgili iki taraflı veya çok taraflı anlaşmaların ışığında yürürlükteki ulusal yasalar çerçevesinde gerçekleştirilir.

BÖLÜM VII Sözleşmenin Uygulanması

Madde 72:

1.a) Bu Sözleşmenin uygulanmasının denetlenmesi amacıyla bir "Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi" (bundan sonra "Komite" diye geçecektir) oluşturulacaktır;

b) Bu Komite, Sözleşme yürürlüğe girdiğinde 10, Sözleşmenin 41. Taraf Devlette yürürlüğe girdiğinde 14 uzmandan oluşacaktır. Bu uzmanlar yüksek ahlaklı, tarafsız ve Sözleşme ile ilgili alanlarda ihtisas sahibi kişilerden seçilecektir;

2.a) Komite üyeleri Taraf devletler tarafından gizli oy esasına göre, yine Taraf Devletlerce aday gösterilmiş kişilerin oluşturduğu listeden seçilecektir. Burada Orijin Devlet ve İstihdam Devleti olmak üzere coğrafi dağılımın adil olmasına ve belli başlı hukuk sistemlerinin temsil edilmesine dikkat edilir. Her Taraf Devlet kendi uyruğunda olanlardan bir kişiyi aday gösterebilir.

b) Üyeler kendi şahsi statülerine göre seçilir ve hizmet ederler.

3. Bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten en fazla 6 ay sonra ilk seçim yapılır. Bu seçimden sonraki seçimler is^ her iki yılda bir gerçekleşir. Her seçim tarihinden en az dört ay önce Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Taraf Devletlere iki ay içinde aday göstermelerini yazılı olarak bildirir. Genel Sekreter, bu şekilde belirlenen adayların alfabetik sıraya göre hazırlanmış bir listesini bunların kısa özgeçmişlerini ve hangi Taraf Devletçe aday gösterildiklerini de belirterek seçimden en geç bir ay önce Taraf devletlere sunar.

4. Komite üyelerinin seçimi Birleşmiş Milletler merkezinde Genel Sekreterin başkanlığında Taraf Devletlerin katıldığı bir toplantıda yapılır. Taraf Devletlerin üçte ikisinin oturum için gerekli çoğunluğu oluşturacağı bu toplantıda, en çok oy alan ve toplantıda hazır Taraf devletlerin salt çoğunluğunun oyunu alan adaylar Komiteye seçilirler.

5.a) Komite üyeleri dört yıllık bir süre hizmet ederler. Ancak, birinci seçimde seçilen beş üyenin süreleri seçimden sonra iki yıl sonunda biter; birinci seçimden hemen sonra, bu beş kişinin isimleri Toplantı Başkanınca kura çekimi yoluyla belirlenir;

b) Bu Sözleşmenin kırk birinci Taraf Devlette yürürlüğe girmesinin ardından, bu maddenin 2., 3. ve 4. fıkralarında belirtildiği şekilde, Komiteye dört ilave üyenin seçimi yapılır. İlave üyelerden ikisinin süreleri iki yıl içinde dolar. Bu üyelerin isimleri Toplantı Başkanı'nca kura çekimi yoluyla belirlenir;

c) Komite üyeleri, yeniden aday gösterilmeleri durumunda, tekrar seçilebilirler.

6. Komite üyelerinden birinin vefatı, istifa etmesi veya herhangi bir nedenle Komite'deki görevini yerine getiremeyeceğini açıklaması durumunda, bu üyeyi aday gösteren Taraf Devlet vatandaşlarından birini kalan sürede görev yapması için tayin eder. Bu yeni tayin Komitenin onayına bağlıdır.

7. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Komitenin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli personeli ve imkanları sağlar.

8. Komite üyeleri, Genel Kurul'un kararlaştırdığı süre ve koşullar itibarıyla Birleşmiş Milletler kaynaklarından aylık ücret alırlar.

9. Komite üyeleri, Birleşmiş Milletlerin Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Sözleşmesinin ilgili bölümlerinde belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletlerin görevlendirdiği uzmanların imkan, ayrıcalık ve bağışıklıklarından yararlanırlar. (22A (1) Sayılı Karar)

Madde 73:

1. Taraf Devletler Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Komite tarafından değerlendirilmek üzere, bu Sözleşmenin hükümlerine geçerlilik kazandırmak için aldıkları hukuki idari, yasal ve diğer önlemlere dair bir rapor sunarlar.

a) Rapor Sözleşmenin ilgili Taraf Devlette yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde sunulur;

b) Bundan sonra her beş yılda bir ve ayrıca Komite talep ettiği zaman sunulur.

2. Bu maddeye göre hazırlanacak raporlar, Sözleşmenin uygulanmasını etkileyen unsurları ve varsa güçlükleri ve ayrıca ilgili Taraf Devletteki göç akımının özellikleri hakkında bilgi de içerir.

3. Komite raporların içeriği hakkında daha başka hususlara da karar verebilir.

4. Taraf Devletler raporlarının ülkelerindeki kamuoyuna geniş ölçüde duyurulmasını sağlarlar.

Madde 74:

1. Komite her Taraf devletin sunduğu raporu inceler ve uygun gördüğü yorumları ilgili Taraf Devlete iletir. Taraf Devlet Komitenin bu madde uyarınca yaptığı her yoruma ilişkin gözlemlerini Komiteye sunabilir. Komite bu raporları incelerken Taraf Devletlerden ek bilgi isteyebilir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komitenin olağan dönem toplantılarının açılışından uygun bir zaman önce, bu Sözleşme ile ilgili olarak Uluslararası Çalışma örgütünün görev alanına giren konularda Komitenin Ofisin uzmanlığından yararlanmasını sağlamak üzere, ilgili Taraf Devletlerce sunulan raporların birer örneği ile bu raporların değerlendirilmesi için gerekli bilgileri Uluslararası Çalışma Ofisi Genel Müdürüne iletir. Komite çalışmalarında ofisin sağlayabileceği görüş ve malzemeleri değerlendirir.

3. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, ayrıca, Komiteye danıştıktan sonra, raporun görev alanlarını ilgilendiren ilgili bölümlerinin örneklerini diğer ihtisas kuruluşlarına ve hükümetler arası kuruluşlara da iletir.

4. Komite, değerlendirmek üzere, Birleşmiş Milletlerin ihtisas kuruluşlarını ve organlarını, hükümetler arası örgütleri ve diğer ilgili kuruluşları bu Sözleşmenin kendi alanlarını ilgilendiren bölümleriyle ilgili olarak yazılı bilgi sunmaya davet edebilir.

5. Uluslararası Çalışma Ofisi, Komite tarafından toplantılarda danışman niteliğinde temsilci bulundurmaya davet edilir.

6.Komite, diğer ihtisas kuruluşları ve Birleşmiş Milletler organları ile hükümetler arası kuruluşlardan temsilcileri toplantılarda hazır bulunmaya ve kendi alanlarına giren konularda görüş bildirmeye davet edebilir.

7.Komite, Sözleşmenin uygulanması hakkında özellikle Taraf Devletlerce sunulan rapor ve gözlemleri inceleyerek, kendi görüş ve önerilerini içeren yıllık bir raporu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunar.

8.Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Komitenin yıllık raporlarını Sözleşmeye Taraf Devletlere, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna, Uluslararası Çalışma Ofisi Genel Müdürüne ve diğer ilgili kuruluşlara iletir.

Madde 75:

- 1.Komite kendi çalışma kurallarını kabul eder.
- 2.Komite memurlarını iki yıllık bir süre için seçer.
- 3.Komite olağan olarak yılda bir kere toplanır.
- 4.Komitenin toplantıları olağan olarak Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde düzenlenir.

Madde 76:

1.Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden biri bu madde kapsamı içinde herhangi bir zamanda, Taraf bir Devletin diğer bir Taraf devletin bu Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediği iddiasında bulunması halinde Komitenin bu konuda bilgi toplama ve görüş bildirmeye yetkili olduğunu beyan edebilir. Bu maddenin kapsamı içinde bilgi derlemek ve incelemek, ancak bu bilgilerin, Komitenin bu konuda yetkili olduğunu beyan etmiş bir Taraf Devlet tarafından verilmiş olması durumunda gerçekleştirilebilir. Komite böyle bir beyanda bulunmamış bir Taraf devlette ilgili olarak bilgi kabul edemez. Bu maddede belirtilen bilgi alışverişi aşağıdaki usule uygun olarak yapılır:

a) Bu Sözleşmeye Taraf bir Devlet başka bir Taraf Devletin bu Sözleşmeye olan yükümlülüklerini yerine getirmediğine kanaat getirirse, bu durumu söz konusu Devletin dikkatine yazılı olarak sunabilir. Komiteyi de bu konuda bilgilendirebilir. Konu hakkında haberdar edilen Devlet bildirimden sonra üç ay içinde bilgi veren Devlete mümkün olan ölçüde iddia edilen hususlara ilişkin iç usuller ve yapılan, yapılmak üzere olan veya daha önce yapılmış bulunan düzeltmeler hakkında yazılı açıklamada bulunur.

b) Konu Taraf Devletlerin ikisini de tatmin edici bir şekilde ilk yazılı bildirim muhatabına ulaşmasından itibaren 6 ay içinde çözümlenemezse, Taraf Devletlerden biri konu hakkında komiteyi ve diğer Devleti de haberdar ederek sorunu Komiteye götürme hakkına sahiptir.

c)Komite, konuyu ancak uluslararası hukukça tanınan ilkelerle uyum içinde tüm mevcut iç hukuk yollarına başvurulduğuna ve tüketildiğine kanaat getirdiğinde ele alır. Komite konu ile ilgili düzeltmelerin makul olmayan bir şekilde uzatıldığını düşünürse bu kural uygulanmaz.

d)Komite, bu fıkranın (c) bendine bağlı olarak, bu Sözleşmede belirtilen yükümlülüklerden doğan sorunlara dostane çözüm yolları bulunması amacıyla Taraf devletlere iyi niyet görevi önerebilir.

e)Komite bu madde kapsamında derlenen bilgilerin incelenmesi sırasında kapalı toplantılar düzenler;

f)Komite, bu maddenin (b) bendi çerçevesinde kendisine sunulan sorunlarla ilgili olarak, ilgili Taraf Devletlerden bilgi talebinde bulunabilir;

g)Bu maddenin (b) bendinde değinilen ilgili Taraf Devletler, konunun Komitece görüşülmesi sırasında temsil edilebilme ve sözlü ve/veya yazılı sunuş yapma hakkına sahiptirler.

h)Komite, bu maddenin (b) bendinde belirtilen başvuruyu aldıktan sonra on iki ay içinde aşağıdaki gibi bir rapor sunar;

i)Bu maddenin (d) bendinde belirtilen çerçevede bir çözüme ulaşılması durumunda, Komite vakıaların ve ulaşılan çözümün kısaca açıklandığı bir rapor hazırlar;

ii)Bu maddenin (d) bendinde belirtilen çerçevede bir çözüme ulaşılabilmesi durumunda ise, Komite ilgili Taraf Devletler arasındaki konuya ilişkin ilgili hususları raporunda belirtir. İlgili Taraf Devletlerin yazılı sunuşları ile kayda geçirilen sözlü sunuşları da rapora eklenir. Komite

ayrıca, yalnızca ilgili Taraf Devletlere aralarındaki soruna ilişkin uygun gördüğü görüşleri bildirebilir. Her durumda, rapor ilgili Taraf Devletlere gönderilir.

2.Bu maddenin hükümleri Sözleşmeye taraf 10 devletin 1. fıkra doğrultusunda beyanda bulunmaları durumunda yürürlüğe girer. Bu tür beyanlar Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yapılır Genel Sekreter bu beyanların birer örneğini diğer Taraf devletlere iletir. Bir beyan herhangi bir zamanda Genel Sekretere de bildirimde bulunmak suretiyle geri alınabilir. Böyle bir geri alma bu madde kapsamında daha evvel iletilmiş bulunan bilgilerin incelenmesine hanel getirmez; beyanını geri alan Taraf devletten yeni bir beyanda bulunmadıkça başka bilgi istenmez.

Madde 77:

1.Bu Sözleşmeye Taraf bir Devlet bu madde ile, herhangi bir zamanda bu Sözleşmede sağlanmış bulunan haklarının o Devletçe çığnendiğini iddia eden vatandaşlarından bilgi alma ve değerlendirme hususunda komitenin yetkili olduğunu tanıdığını beyan edebilir. Komite böyle bir beyanda bulunmamış Taraf bir devletten bilgi alamaz.

2.Komite, bu madde uyarınca isimsiz gönderilen veya bilgi sunma hakkını istismar ettiği sonucuna varılan ya da bu Sözleşmenin hükümleriyle uyuşmayan haberleri kabul edilemez olarak nitelendirir.

3.Komite, bu madde uyarınca aşağıda belirtilen şartların mevcut olması halinde, bir bireyin verdiği bilgiyi değerlendirmeye alabilir:

a)Aynı konu başka bir uluslararası araştırma veya çözüm usulü çerçevesinde incelenmemişse ve incelenmemekteyse;

b)Birey tüm iç hukuk yollarını tüketmişse, bu kural, Komitenin kanaatine göre, bireyin sorunlarının çözümünün nedensiz yere sürüncemede bırakılmakta olması veya alınan önlemlerin bireyin sorununa çözüm getirmesi ihtimali olmaması durumunda geçersiz hale gelir.

4.Bu maddenin 2. fıkrasındaki hükümlere göre, Komite bu madde altında kendisine ulaşan bilgileri 1. fıkradaki beyana imza atan ve bu Sözleşmenin herhangi bir hükmünü çığnediği iddia olunan Taraf Devletin bilgisine sunar. Söz konusu Devlet, 6 ay içinde Komiteye yazılı olarak konuyu açıklayıcı veya varsa sorunu telafi edici bir işlemde bulunduğu dair bilgi sunar.

5.Komite bu madde çerçevesinde aldığı bildirimleri ilgili birey ve Devletten toplayabildiği bilgilerin ışığında değerlendirir.

6.Komite bu madde çerçevesinde aldığı bilgileri incelemek üzere kapalı toplantılar düzenler.

7.Komite görüşlerini ilgili Taraf devlet ve bireye bildirir.

8.Bu maddenin hükümleri bu Sözleşmeye Taraf on Devletin 1. fıkra çerçevesinde beyanda bulunmaları halinde yürürlüğe girer. Bu beyanlar birer örneklerinin diğer Taraf devletlere gönderilmesini sağlayacak olan Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yapılır. Bir beyan herhangi bir zamanda Genel Sekretere bildirimde bulunmak suretiyle geri alınabilir. Böyle bir geri alma bu madde çerçevesinde daha önce iletilen bir bilginin incelenmesine hanel getirmez. Taraf Devlet yeni bir beyanda bulunmadığı sürece, beyanın geri alındığının Genel Sekreterin bilgisine sunulmasından sonra bu madde çerçevesinde bireyden veya bireyin adına daha fazla bilgi talep edilemez.

Madde 78:

Bu Sözleşmenin 76 ncı maddesinin hükümleri, Sözleşmenin kapsadığı alana giren anlaşmazlıkların ve şikayetlerin, Birleşmiş Milletler ve uzman kuruluşlarının kuruluş anlaşmaları veya onlar tarafından kabul edilmiş anlaşmalarda öngörülen anlaşmazlıkların çözüm yolları ile ilgili usullerin uygulanmasına hanel getirmeyecek şekilde uygulanacaktır ve söz konusu hükümler Taraf Devletlerin aralarındaki uluslararası anlaşmalar uyarınca anlaşmazlıkların çözümüne yönelik başka yöntemlere başvurmalarına da engel teşkil etmez.

BÖLÜM VIII

Genel Hükümler

Madde 79:

Bu Sözleşmedeki hiç bir husus Taraf Devletlerin göçmen işçilerin ve aile fertlerinin kabulüne uyguladıkları ölçütleri tespit hakkını etkilemez. Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin yasal durumları ve onlara yapılacak muamele ile ilgili diğer hususlarda Taraf Devletler bu Sözleşmenin getirdiği sınırlamalara tabidirler.

Madde 80:

Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, Birleşmiş Milletler Şartının ve bu Sözleşmede ele alınan konular hakkında Birleşmiş Milletlerin çeşitli organlarının ve ihtisas kuruluşlarının sorumluluklarını tanımlayan kuruluş yasalarında yer alan hükümlere hanel getirecek biçimde yorumlanamaz.

Madde 81:

1. Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, göçmen işçiler ve aile fertleri için,
  - a) Bir Taraf Devletin kanun ve uygulamalarından; veya
  - b) Taraf Devletin bağlı olduğu herhangi bir iki taraflı veya çok taraflı anlaşmadan; Doğan daha olumlu haklara hanel getirmez
2. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Devlet, grup veya kişiye, bu Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklere hanel getirecek herhangi bir faaliyette bulunma hakkı verecek şekilde yorumlanamaz.

Madde 82:

Göçmen işçiler ve aile fertlerine bu Sözleşme ile sağlanan haklar geri alınamaz Göçmen işçi ve aile fertlerine bu haklardan vazgeçmeleri amacını güdecek herhangi bir baskı uygulanmasına izin verilemez. Sözleşmede tanınan hakların mukavele yoluyla aşındırılması mümkün değildir. Taraf Devletler bu ilkelere saygı gösterilmesini teminen gerekli tedbirleri alırlar.

Madde 83:

- Her Taraf Devlet bu Sözleşmeyle şu hususları taahhüt eder;
- a) Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişilere etkili bir şekilde tazminat ödenmesinin sağlanması, ihlalin resmi sifata sahip kişiler tarafından yapılmış olması tazminat ödenmesi hakkına hanel getirmez
  - b) Bu durumda olan kişilerin iddialarının yetkili hukuki, idari ve adli makamlarca o Devletin adli sistemine göre incelenerek karara bağlanmasının ve hukuki tazmin imkanlarının geliştirilmesinin sağlanması,
  - c) Tanınan tazmin haklarının yetkili makamlarca yerine getirilmesinin sağlanması.

Madde 84:

Her Taraf Devlet bu Sözleşmedeki hükümlerin uygulanması için gerekli olan yasal ve diğer tedbirleri almayı taahhüt eder.

BÖLÜM IX

Nihai Hükümler

Madde 85:

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Sözleşmenin metninin aslının muhafazasından sorumludur.

Madde 86:

1. Bu Sözleşme tüm Devletlerin imzasına açıktır. Sözleşmenin onaylanması gerekmektedir.
2. Bu Sözleşme herhangi bir Devletin katılmasına açıktır.
3. Onaylama veya katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

Madde 87:

1. Bu Sözleşme yirminci onaylama veya katılma belgesinin verilmesinden sonra 3 aylık bir süreyi müteakip ilk ayın birinci günü yürürlüğe girer.
2. Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra Sözleşmeyi onaylayan veya katılan her Devlet açısından, Sözleşme bu ülkenin kendi onay veya katılma belgesinin veriliş tarihinden sonraki üç aylık süreyi takip eden ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 88:

Bu Sözleşmeyi onaylayan veya katılan Devlet Sözleşmenin herhangi bir bölümünü uygulamanın dışında tutamaz veya 3. madde hükmü saklı kalmak üzere, herhangi bir göçmen işçi kategorisini bu Sözleşmenin uygulaması dışında bırakamaz.

Madde 89:

1. Bu Sözleşmenin kendisi bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıldan evvel olmamak kaydıyla, herhangi bir Taraf Devlet Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yazıyla bildirimde bulunmak suretiyle Sözleşmeden çekilebilir.
2. Böyle bir çekilme, bildirim Birleşmiş Milletler Genel Sekreterince alınmasından sonra geçecek 12 aylık bir müddeti takip eden ilk ayın birinci günü yürürlüğe girer.
3. Böyle bir çekilme, çekilmenin yürürlüğe girdiği tarihten önceki yükümlülüklerin yerine getirilmesini engellemez veya bu tarihten önce Komite tarafından ele alınmış bir konunun incelenmesinin sürdürülmesine halel getirmez.
4. Sözleşmenin bir Taraf Devlet için sona ermesinden sonra, Komite o Devlet ile ilgili olarak yeni herhangi bir hususu ele alamaz.

Madde 90:

1. Bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl sonra, herhangi bir Taraf Devlet Sözleşmenin gözden geçirilmesi için bir yazıyla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine başvurabilir. Genel Sekreter bunun üzerine önerilen değişiklikleri Taraf Devletlere ileterek bunların tartışılması ve oylanması amacıyla bir konferans toplanıp toplanmaması konusundaki görüşlerini bildirmelerini ister. Müteakip 4 ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte biri konferansın toplanmasını isterse, Genel Sekreter Birleşmiş Milletler gözetiminde bir konferans düzenler. Katılan ve oylayan Taraf Devletlerin çoğunluğunun kaput ettiği bir değişiklik Genel Kurulun onayına sunulur.
2. Değişiklikler Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca onaylandığında ve Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından kendi anayasal süreçlerine göre kabul edildiğinde yürürlüğe girerler.

3.Değişiklikler yürürlüğe girdiğinde, bunları kabul eden Taraf Devletleri bağlar, diğer Taraf Devletler ise bu Anlaşmanın değişiklikten önceki hükümleriyle ve daha önce gerçekleşmiş ve kabul etmiş oldukları değişikliklerle bağlıdırlar.

Madde 91:

1.Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri imza, onay veya katılma sırasında Devletler tarafından konulan çekinceleri alır ve tüm Devletlere tamim eder.

2.Sözleşmenin amaç ve hedefleri ile tutarlı olmayan çekincelere izin verilmez.

3.Çekinceler her zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirimde bulunmak suretiyle kaldırılabilir Genel Sekreter bu konuda tüm Devletlere bilgi verir. Çekincelerin kaldırılması ile ilgili bildirimler Genel Sekreter tarafından alındığı günden itibaren geçerli olur.

Madde 92:

1.Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması konusunda iki ya da daha çok Taraf Devlet arasında anlaşmazlık olursa ve bu anlaşmazlık kendi aralarında görüşme yoluyla giderilemezse, bunlardan birinin talebi üzerine hakeme başvurulur Hakemlik talebinden sonraki altı ay içinde taraflar arasında hakemliğin düzenlenmesiyle ilgili bir anlaşmaya varılamaması durumunda, taraflardan biri anlaşmazlığı, Divanın statüsüne uygun olmak kaydıyla, Uluslararası Adalet Divanına götürebilir.

2.Taraf Devletlerden her biri bu Sözleşmenin imzalanması, onaylanması veya katılma sırasında, kendisinin bu maddenin 1. fıkrasıyla bağlı olmadığını beyan edebilir Diğer Taraf Devletler de böyle bir bildirimde bulunan Devlete karşı söz konusu fıkra ile bağlı olmazlar.

3.Taraf Devletlerden biri bu maddenin 2. paragrafına göre bir bildirimde bulunmuş ise, bu bildirimini herhangi bir zamanda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirmek suretiyle geri alabilir.

Madde 93:

1.Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri aynı derecede geçerli olan bu Sözleşme muhafaza edilmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilir.

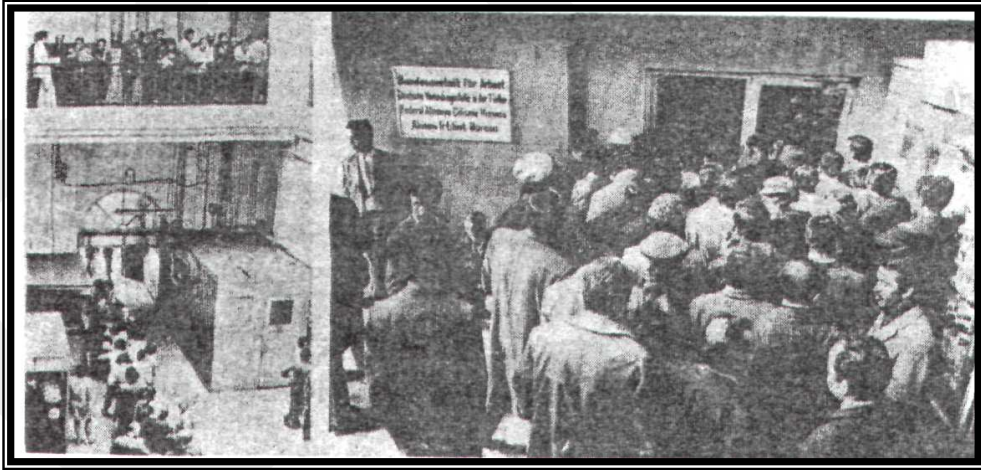
2.Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşmenin onaylı örneklerini bütün Devletlere iletir.¹⁶¹

¹⁶¹ 2004 Yılı Raporu, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:129, Ankara, 2005, ss.494-528

FOTOĞRAFLAR

1. Avrupa'ya göç eden işçiler trenle yolculuk yapıyordu ve yol masrafları işverenleri tarafından karşılanıyordu. 60'lı yıllarda F. Almanya'ya göç eden Türk işçileri ait bir fotoğraf...*(Kaynak: L. Philip Martin, Bitmeyen Öykü)*

2. Federal iş kurumu götürmek istediği işçileri bizzat yerinde seçmek amacıyla ülkelerde irtibat büroları açıyordu. Bu resimde de görüldüğü gibi binlerce kişi Alman irtibat Bürosuna kayıt yaptırabilmek için akın ediyor. *(Kaynak: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)*

3. İstanbul - Sirkeci'den kalkan trenler 2-3 gün gibi uzun bir yolculuktan sonra Münih'e varıyorlardı. Resimde de görüldüğü gibi bu yolculuğun başlangıcı çok acı oluyordu. Ailelerinden ve çocuklarından ayrılmak onlara çok zor geliyordu. Onlar ilk defa ailelerini ve çocuklarını ülkelerinde bırakarak gurbete çıkıyorlardı. Gurbetin ne kadar zor olduğunu gittikten sonra anlayacaklardı. Çünkü onlar kültürü, dili, dini ve gelenekleri çok farklı olan bir toplumun içerisine giriyorlardı. Onlar sadece birkaç yıl çalışıp geri dönmeyi planlıyorlardı. Bilmiyorlardı ki bu beş yıl, 20 -30 yıl olacak ve hatta orada emekli olana kadar sürecekti. **(Kaynak:Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

4. Almanlar da gelen işçilerin ayrı bir kültüre, dini, dile ve gelenek-göreneğe sahip olduklarını ve gelecekte sorunlar çıkabileceğini düşünmüyorlardı. Onlar için önemli olan Alman ekonomisinin ihtiyacı olan işgücünün gelmesi idi. Bu resimde de görüldüğü gibi Federal İş Kurumu Başkanı Sayın Josef Stingel bir milyoncu işçimize televizyon hediye ediyor. **(Kaynak:Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

5. Alman İrtibat Bürosu özellikle vasıflı elemanların seçimine önem veriyordu. Bundan dolayı daha fazla Türkiye'nin batı bölgelerinden, yani sanayileşmiş bölgelerinden götürecekleri işçileri seçiyorlardı. Bu resimde de görüldüğü gibi mesleki uygunluk testi yapılıyor ve o kişinin gidip gidemeyeceğine karar veriliyor. **(Kaynak:Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

6. Almanya'ya götürülecek işçilerin sağlıklı olmasına çok önem verildiğinden, başvurular çok sıkı bir sağlık kontrolünden geçiriliyorlardı. O yıllarda Almanya'nın yalnız mesleki işçilere değil, aynı zamanda genç, sağlıklı ve kuvvetli işçilere de ihtiyacı vardı. Resimde görüldüğü gibi 5-10 kişilik gruplar Alman doktorlar tarafından sağlık kontrolünden geçiriliyorlar. **(Kaynak:Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

7. Vasıflı işçilerin seçilip götürülmüş olmasına karşın, çoğu zaman vasıflı işçilerde meslekbilgisi gerekmeyen ağır ve zor işlerde çalıştırılıyorlardı. Bu işler sağlık ve güçlü olmayı gerektiren, bantla dönen akort işlerdi. Yabancı işçiler Alman işçilerin yerlerini alıyorlar. Alman işçiler ise ustalığa hatta fabrikada memurluğa terfi ediyorlardı. **(Kaynak: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

8. 1973 Yılı sonlarına doğru, kötü iş koşulları, düşük ücretler ve uzun çalışma saatlerine karşı, sendikaların karşı çıkmalarına rağmen, ilk grevler başladı. Ağırlıkta yabancı işçilerin çalıştıkları iş kollarında grevler yayıldı. Türk grevi, olarak kamuoyuna yansıtılmaya çalışılan grevlerin esas sebepleri, 1968 yılında Avrupa'da ve Almanya'da başlayan sosyal hareketlerin yanında, işverenlerin izinden geç dönen işçileri işten çıkaracaklarını açıklamaları da önemli rol oynamıştı. Grevcilerin istekleri arasında saat başına 1 Mark fazla ücretin yanında, izinlerinin de 6 haftaya çıkarılması vardı. Bu grevler işyeri güvenlik güçleri ve polis tarafından kısa bir süre sonra zor kullanılarak bastırıldı. **(Kaynak: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi)**

KAYNAKÇA

KİTAPLAR, DERGİLER VE MAKALELER

- ABADAN-UNAT, Nermin ve KEMİKSİZ, Neşe, **Türk Dış Göçü 1960–1984 Yorumlu Bibliyografya**, Ankara, 1986
- AHİBABA, Necati, “Dış Ükelere Giden Türk İşçileri İle İlgili Meseleler” **Sosyal Siyaset Konferansları**, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 16. Kitap, İstanbul, 1995
- AKÇAYLI, Nurhan, “İkinci Kuşak Türklerin F.Almanya ve Türkiye’de Meslek Uyumlari”, **Uluslararası 3. Bursa Sempozyumu**, 03–04 Haziran 1985, s.13.
- ARIKAN, Rauf, **Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2000
- ATALAY, Aysel, **Almanya’daki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi: Kredi Mektuplu Döviz Tevdi Süper Döviz Hesapları Örneğinde Bir Makro Analiz**, Yayınlanmamış Tez, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2005
- ATAÖV, Türkkaya, **Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık**, A.Ü.S.B.F., Ankara, 1996
- ATILGAN, Canan, “Türkische Politische Organization in der Bundesrepublik Deutschland” **Kommunalpolitik**, Konrad Adenauer Stiftung
- BAL, İdris, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004
- BERKSU, Şengül, **Avrupa Birliğinde Yaşayan Türk İşçilere ve Ailelerine Ortaklık Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları**, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:93, Ankara, 1999
- BİRCAN İsmail, “AB’ye Giriş Sürecinde Türkiye ve AB Bölgesel Gelişme Politikaları ve Uygulamaları” **Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı** Sayı:36, Kasım-Aralık, 2000
- BRUNHOFF, Suzanne De, **Devlet ve Sermaye**, (Çev: Kuvvet Lordoğlu), İmge Kitabevi, Ankara, Ocak, 1992

- CANATAN, Kadir, **Göçmenlerin Kimlik Arayışı - Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe**, Endülüs Yay., İstanbul, 1990
- CANBOLAT, İbrahim S., **Alman Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999
- CONDRAD, Karl Ernst, "Yurtdışı İşçi Sorunları ve Çözüm Arayışları", **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Uluslararası Toplantı**, Ankara, 2003
- ÇAKIR Mustafa, **Die Rolle Von Kutlu Und Identitat Beim Erwerb Des Deutschen Als Zweitsprache – Am Beispiel Türkischer Arbeitnehmer In Vorarlberg**, Anadolu Üniversitesi Yay., No.533, Eskişehir, 1991
- DİNÇER Müjde Ker, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999,
- DOĞAN Vahit, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Nobel Yay.,Ankara, 1999
- ERICHSEN, Regine ve ŞEN, Faruk, **F.Almanya'daki Türklerin İşçilikten İşadamlığına Yöneliş ve Gelişme Perspektifleri**, (Çev: Ayşe Oya), Internatinal Migration For Emloyment - Working Paper – ILO, Geneva, Ekim 1987
- ERSUN, Cengiz, OK, Selçuk T., İlyas, Atilla İ., **Almanya'daki Türk Girişimcileri**, AB'deki Türk Girişimcileri Dizisi 1, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Eylül 1996
- FÜRÜZAN, **Yeni Konuklar**, Deneme Araştırma Röportaj, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1998
- GENÇ, Mehmet, (Yayına Hazırlayan), "Geri Dönen İşçi Aileleri: Birinci ve İkinci Kuşağın Reentegrasyon Sorunları", **Friedrich Ebert Stiftung Toplantısı**, İstanbul, 10 Kasım 1990
- GEZGİN, Mehmet F., **İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3743, İstanbul, 1994
- GİTMEZ, Ali S., **Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler –“ Beklentiler... Gerçekleşenler...”**–, Alan Yay., İstanbul, Ekim 1983
- GÖKDERE, Ahmet, **Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978
- GÖKMEN, Oğuz, **Federal Almanya ve Türk İşçileri**, Ankara, 1972

- GÖKSU, Turkut, **Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2003
- GÖKSU, Turkut, **İşçilikten Vatandaşlığa:Almanya'daki Türkler**, Özen Yayımcılık, Ankara, 2000
- GÜR, Metin, **30 Yılın İçinden**, Anadolu Schullbuchverlag, Hückelhoven, 1993
- GÜVEN, H.Sami, **Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara, 1997
- HASGÜLER, Mehmet, Uludağ, B.Mehmet, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim 2004
- HUJANEN, Taisto, "The Role of Information in the realization of the Human Rights of Migrant Workers", **International Migration Review**, cilt 23, sayı 1, 1989
- İÇDUYGU, Ahmet, Sirkeci, İbrahim ve Aydıngün, İsmail "Türkiye'de içgöç ve içgöçün işçi hareketlerine etkisi", **Türkiye'de İçgöç- Sorunsal Alanları ve Araştırma yöntemleri konferansı** 6-8 Haziran 1997, İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih vakfı, Bolu-Gerede, 1998
- KALEAĞASI, Bahadır, "Avrupa'daki Türklerin İmajı" www.radikal.com.tr, 13 Şubat 2006
- KAPPLER, Arno, Gerevel, Adrienne M.A (Redaktion), **İşte Almanya**, Frankfurt Main: Societats – Verlag, Frankfurt, 1995
- KARLUK, S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998
- KASTARYANO, Riv, **Kimlik Pazarlığı – Fransa ve Almanya'da Devlet Göçmen İlişkileri** (Çev: Ali Berktaş): İletişim Yay, İstanbul, 2000
- KİRİŞÇİ, Kemal, "Türkiye Coğrafi Sınırlama'yı Kaldırıyor mu? Türkiye'de Kasım 1994 Sığınma Yönetmeliği", **SGDD Yayın Serisi**, Ankara, Sayı 2, 1997
- KOÇAK, Bilal, Kılınc, Kazım, **En Üsttekiler – Avrupa'nın Türk Patronları**, Ekonomi Vitrin Basım Yayın, İstanbul, 1997

- KUTLU, Erol, “**Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye’den AT’ ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi**” T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1992, ss. 103–104
- LEİCHT, René, Humpert, Andreas, Leiss, Markus ,Michael Zimmer-Müller Maria Lauxen-Ulbrich “Etnik Ekonominin Almanya’daki Önemi” ,**Silke Fehrenbach ifm Universität Mannheim / Özet: Etnik Ekonomi**, www.bmwi.de
- MARTİN, L. Philip, **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa’ya Türk İşçi Göçü**, Uluslararası Çalışma Bürosu, Ankara
- OKYAYUZ, Mehmet, **Federal Almanya’nın Yabancılar Politikası**, Doruk Yayınları, Ankara, 1999
- ÖZDAL, Barış **21.Yüzyıla Doğru Almanya’daki Türkler ve Türkiye-Almanya İlişkilerine Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000
- PAK, Halit, “F. Almanya’daki Vatandaşlarımızın Uyum Sorunları”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Yıl:2, Say:3, Yayın No:88, 1999
- PERŞEMBE, Erkan, **Almanya’da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005
- PÜR, Necla, **Uluslararası İşgücü Hareketleri ve Türkiye**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974,
- SAĞTÜRK, Yıldız, “Avrupalı Türkler ve Avrupa yolunda Türkiye”, **www.euroasiaforum.com / yazarlar**, 09 Ocak 2006
- SEVİMLİ, İbrahim, **Uzun Bir Göç Öyküsü Halk, Göçmen, Azınlık ya da Ulus Olmak**, Belge Yayınları, İstanbul, 1993
- ŞEN, Faruk, “Türk Almanlar –Alman Türkler”, **Milliyet Gazetesi**, 30.09.1999
- ŞEN, Faruk, AKKAYA Çiğdem, GÜNTÜRK Reyhan, **2000 Yılıının Eşiğinde Avrupa ve Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999
- ŞEN, Faruk, **Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005
- ŞEN, Faruk ve KORAY, Sedef, **Türkiye’den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri**, Köln: Önel-Verlag, Kasım 1993.

ŞEN, Faruk, ULUSOY, Yunus, ÖZ, Güray, **Avrupa Türkleri – Federal Almanya ve Diğer AB Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, s.41

ŞEN, Faruk, “Sayıların Diliyle Almanya’da 40 Yıllık Türk Göçü”
<http://www.uni-esen.de/zft/news/berichte>

T.C. Berlin Büyükelçiliği, **Türklerin Almanya’ya Uyumu Bazı Klişeler ve Araştırma Sonuçları** Yayın No:1,1 Kasım 2002

TELLAL, Erel, “Göçmen İşçilerin, Yaşam Koşulları ve Son Uluslararası Sözleşme” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 49, No: 3–4, Ankara, 1995

TURAN, Kadir, **Almanya’da Türk Olmak**, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No:103, Ankara, 1997

YALÇIN, Cemal, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler, 2004 Yılı Raporu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005

DİĞER KAYNAKLAR

NÜFUS, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2001

SAUER Dr. Martina, GOLDBERG Dr. Andreas, HALM Dr. Dirk, **Türkiye’nin AB Üyeliği Konusunda Alman Kamuoyunun Görüşleri**, Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı Türkiye Cumhuriyeti Almanya Büyükelçiliği adına hazırlanmıştır, Essen, Ekim 2003

T.C. 1982 Anayasası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006

T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları**, Ankara, 1973

Türk kökenli aileler arasında 2001’de yapılmış olan anket, Konrad Adenauer Vakfı, Mayıs 2001

Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla, Anayasanın 98 inci, İç Tüzüğü'nün 104 ve 105 inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara, 2003

- www.ab.tgd.de.....F.Almanya Türk Toplumunu (TGD)WEB Sitesi
- www.alevi.com/aabf..... F.Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) WEB Sitesi
- www. atb-europa.com....Avrupa Türk-Kültür Dernekleri Birliği (ATB)
- www.atiad.org.....Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği WEB Sitesi
- www.atib.org.....Avrupa Türk İslam Birliği Derneği WEB Sitesi
- www.byegm.gov.tr.....Bayındırlık ve Enformasyon Genel Müdürlüğü WEB sitesi
- www.bteu.de.....Avrupalı Türk İşadamları Birliği (BTEU) WEB Sitesi
- www.btsonline.de.....F.Almanya Türk Öğrenci Dernekleri Birliği (BTS) WEB Sitesi
- www.cemvakfi.org.....Cem Vakfı WEB Sitesi
- www.devletim.com
- www.diyamet.org.tr.....Diyanet İşleri Türk İslam Birliği WEB Sitesi
- www.eureptr.org. .... AB Türkiye Temsilciliği. İnternet. Sitesi
- www.geocities.com/ehlibeyt2002...Ehlibeyt Kültür Derneği
- www.hdf-online.de..... Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu (HDF) WEB sitesi
- www.huertuerk.de ..... Hürriyetçi Türk-Alman Dostluk Cemiyeti (Hür Türk): WEB Sitesi
- www.igmg.de..... İslam Toplumunu Milli Görüş (IGMG): WEB Sitesi
- www.retra.de.....Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'ndeki Yabancı Girişimciler için Bağlantı Büroları WEB ..Sitesi

www.tbmm.gov.tr.....T.B.M.M. WEB Sitesi

www.tcmb.gov.tr.....T.C.M.B. WEB Sitesi

www.tr.wikipedia.org.....Özgür Ansiklopedi

www.tuerkischebotschaft.de...T.C.Berlin Büyükelçiliği

www.tuerkische-elternfoederation.de..Türk Veli Dernekleri Federasyonu (FÖTED) WEB Sitesi

www.turkfederasyon.com...Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (ADÜTDF) WEB Sitesi

www.turkisch-media.com

www.uni_koeln.de/studenten/turk-unid... Türk Üniversiteliler Derneği (Türk Ünid) WEB Sitesi

www.vikz.de..... İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ) WEB Sitesi

www.zentralrat.de..... F.Almanya Müslümanlar Merkezi Konseyi (ZMD) (Zentralrat der Muslime in Deutschland e.v.) WEB Sitesi..

www.zft-online.de.....Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı(TAM) WEB Sitesi